

Obsah

Úvod	3
Metodologie	4
1 Postavení a vzdělání žen v 19. a 20. století	6
1.1 Emancipace žen v 19. století	9
1.1.1 Ženské spolky	10
1.1.2 Představitelé ženského hnutí	11
1.1.3 První dívčí gymnázium Minerva	13
1.1.4 Vysokoškolské vzdělání žen	14
1.1.5 Boj za volební právo žen	16
1.2 Postavení žen v 20. století	18
2 Ženská práce	20
2.1 Rysy ženské práce	21
2.2 Vývoj ženské práce	22
2.2.1 První ženská povolání	24
2.3 Strach z pracujících žen	26
2.4 Práce žen jako nutnost	28
2.5 První kvalifikované a doložené ženské profese	28
2.6 Zaměstnanost žen po 2. světové válce	29
2.7 Skloubení rolí matky, manželky, hospodyně a zaměstnankyně	30
3 Problém feminizace školství ve vývoji české společnosti	33
3.1 Profese učitelky	33
3.2 Vdaná učitelka	35
3.3 Feminizace učitelské profese	36
3.4 Vývoj feminizace školství na ZŠ od roku 1953 – 2010	38
3.5 Vývoj feminizace školství na SŠ od roku 1965-2011	41

3.6	Ilustrace rostoucího počtu vzdělaných žen.....	42
3.7	Ilustrace rostoucího počtu studentek na VŠ od roku 1950 – 2010.	43
3.8	Ilustrace počtu studentek a studentů na PedF UK a ČVUT	45
3.9	Proměny učitelských sborů v zrcadle české kinematografie	46
3.9.1	Filmový obraz školy v 30.letech	46
3.9.2	Filmový obraz školy v 80. letech	47
4	Rovnost pohlaví a genderové stereotypy ve školství.....	48
4.1	Vymezení pojmu gender.....	48
4.2	Gender ve škole	50
4.3	Genderové stereotypy	51
5	Motivace volby učitelského povolání.....	54
5.1	Postavení učitele.....	58
5.2	Role učitele	59
5.3	Prestiž učitele.....	60
5.4	Úskalí učitelské profese.....	62
6	Rozsah feminizace v ČR a genderové rozdíly v platech	67
6.1	Mateřské školy.....	67
6.2	Základní školy	68
6.3	Střední školy	70
6.4	Efekt skleněného stropu a efekt skleněného výtahu.....	72
7	Feminizace v porovnání se zeměmi OECD, zvláště s Francií	74
8	Možné příčiny a důsledky feminizace školství	77
9	Závěr	81
	Přílohy:	Chyba! Záložka není definována.
	Použitá literatura:	83
	Internetové zdroje:.....	85

Úvod

Jednou z velkých otázek spojených se sférou výrobní činnosti, je otázka genderové vyváženosti obsazení pracovních míst jednotlivých oborů lidské aktivity. Ideálním cílem, ke kterému jednotlivé státy svou výchovně-vzdělávací státní politikou, společenskou osvětou a působením na národní filosofický světonázor směřují, je dosažení rovného a rovnocenného zastoupení obou pohlaví – ženy mají být ve všech oborech profesního života zastoupeny stejně početně a stejně plnohodnotně na jednotlivých úrovních společensko-pracovní hierarchie jako muži.

Některé státy podtrhly důležitost, kterou této otázce přikládají tím, že ustanovily dokonce zvláštní ministerstva jež nad rovností šancí v zaměstnávání bdí. Za všechny zmiňme francouzské Ministerstvo ženských práv (Ministère des droits des femmes), ustanovené ve své podstatě Françoisem Mitterandem po jeho zvolení prezidentem v roce 1981, které se stalo rovnocenným partnerem ostatních ministerstev až v roce 1985.

Ukažme si právě na příkladu dlouhé cesty vedoucí k ustanovení tohoto ministerstva rozpaky a tápání francouzské státní politiky tváří v tvář genderové otázce. Palčivost potřeby tuto otázku nějakým způsobem státně upravovat vytanula poprvé v roce 1974, kdy byl vytvořen Státní sekretariát pro (otázku) postavení ženy (*Secrétariat d'Etat à la Condition féminine*). Francie až do roku 2002 vykazovala veliké rozpaky ohledně institucionálního statutu, jež měla přiznat vládnímu orgánu, postavením ženy se zabývajícimu. Oscillovala mezi sekretariátem, ministerským či meziministerským delegovaným úřadem a, přechodně, v roce 1985, i samostatným ministerstvem. Oficiální názvy - *Secrétariat d'Etat à la Condition féminine, Délégation à la condition féminine, Ministère délégué aux droits de la femme, Délégation à la Condition féminine, Délégation interministérielle aux droits des femmes, Secrétariat d'Etat aux droits des femmes et à la formation professionnelle* - rovněž svědčily o procesu hledání definice úkolů pro nový orgán - od ošetření a upravování postavení ženy až po práva žen, v kontextu úzkém či širokém. Od roku 2002 se útvar statutárně ustálil na "ministerstvu" a nadále se měnilo již pouze přesné vymezení jeho funkce a jeho místa ve státní politice - Ministerstvo

delegované pro otázky proporčně rovného a rovnocenného profesního zastoupení (*Ministère délégué de la parité et de l'égalité professionnelle*, později zvané *Ministère de la parité et de l'égalité professionnelle*), Ministerstvo delegované pro otázky sociální koheze a proporčně rovného zastoupení (*Ministère délégué à la Cohésion sociale et à la Parité*), Ministerstvo Solidarit a sociální koheze (*Ministère des Solidarités et de la Cohésion sociale*) a nakonec, od roku 2012, Ministerstvo pro ženská práva (*Ministère des Droits des Femmes*).¹

Poslání francouzského ministerstva pro ženská práva spočívá v přípravování a uvádění v platnost vládní politiky související s právy žen, rovností zastoupení a rovností statusu na trhu práce. Velmi exponovanou doménou na trhu práce je potom právě školství, ve kterém se setkáváme s početní převahou žen nebo-li feminizací.

S termínem feminizace školství se v popisech současného stavu školství setkáváme v mnoha odborných publikacích i na internetových stránkách jak českých, tak zahraničních. To vše dokládá fakt, že feminizace školství je aktuálním problémem ve většině zemí Evropské Unie a že je nutné tento stav začít řešit a měnit ho, protože dle odborné literatury a názoru specialistů má feminizace školství negativní dopady na výchovně-vzdělávací proces.

Cílem práce je v následujícím textu předložit portrét postupné proměny přítomnosti ženského pohlaví ve školství v jejím časovém průběhu a pokusit se identifikovat na základě analýzy statistických dat příčiny a důsledky feminizace školství.

Metodologie

Vývoj feminizace školství nejlépe ilustrují jednotlivé statistiky. Ve své práci použijeme školské statistiky konkrétně z let 1953-2011, o které svá pozorování opřeme v logice časové osy rozvržené přibližně do pětiletých intervalů, aby lépe vynikly meziroční změny. Pětileté intervaly jsme zvolili, abychom mohli

---

¹ *Le ministère des droits des femmes* [online]. Posl. úpravy 2012 [cit. 2012-10-12]. Dostupné na WWW: <<http://femmes.gouv.fr/le-ministere/>>

zaznamenat postupný vývoj počtu učitelek na všech stupních školského systému. Konkrétně použijeme údaje statistického úřadu - statistické ročenky školství.

Jelikož z různých důvodů některé statistiky chyběly (např. byly ztraceny nebo zničeny při povodních) nebylo možné dodržet přesně pětiletý rozestup. Existují i souhrnné statistiky školství zaznamenávající vývoj počtu učitelů během 30 let, ale v těchto publikacích je jen zřídka uvedeno rozdělení na učitele muže a ženy. Zatímco rozdělení na učitele externí a interní je téměř všude.

Nyní si v krátkém nástinu udělejme výčet největších překážek statistického porovnání jednotlivých intervalů.

Během prakticky 60 let, došlo ke změně řady sledovaných parametrů. Měnilo se to, co se zkoumá a postupně přibývaly i nové školy, univerzity, které byly zařazeny do statistických šetření.

Například PedF UK vznikla v listopadu 1946, ale školskou reformou v roce 1953 byla ukončena existence všech pedagogických fakult. Pro přípravu učitelů byla zřízena Vysoká škola pedagogická - Vyšší škola pedagogická. Až v roce 1964 byly pedagogické fakulty znovu otevřeny.²

Ve starších statistikách školství (1953-58) najdeme hlavně různé informace o žácích. Například jaké byli národnosti, kolik cizinců řádně studovalo, povolání rodičů - otce živitele, jaké obory si žáci nejčastěji volili (například kominík, zedník, optik, natěrač, obkladač). Nebo se také můžeme dozvědět kolik lůžek se nalézalo v žákovských domovech. Učitelům je sice věnováno pár kolonek, ale je zde pouze uvedeno zda se jednalo o učitele externí/interní anebo údaje zcela chybí.

Nejúplnější statistiky, rozumějme pro naši práci, se nacházejí ve statistikách školství od roku 1968 až do roku 1990. Tyto školské statistiky sledují téměř každý školní rok ty samé údaje a tak je sníženo riziko chyby při porovnávání. Od roku 1991 do roku 2001 jsou školské statistiky sice obsáhlé, ale co se týče učitelů jsou zahrnuti buď pod všechny zaměstnance anebo jsou vedeni v kolonce pedagogičtí pracovníci. Rozdělení na učitele/učitelky prakticky chybí.

Od roku 2002 - 2010 jsou všechny školské statistiky, které se nacházejí i v tištěné podobě na statistickém úřadu, na stránkách bývalého Ústavu pro informace

---

² *Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze* [online]. Posl. úpravy 2012 [cit. 2012-11-3]. Dostupné na WWW: <<http://www.pedf.cuni.cz/index.php?menu=20>>

ve vzdělávání. Ty samé statistiky od roku 2005 a navíc statistika z roku 2011, jsou nahrané do jiného systému a jsou on-line na stránkách MŠMT. Ve statistikách od roku 2002 do roku 2007 jsou učitelé na muže a ženy rozdělení na základních školách, na různých odvětvích středních škol, ale chybí informace o vysokých školách, jsou zde informace pouze o vyšších odborných školách. Od roku 2008, již nejsou k dispozici údaje o jednotlivých typech středních škol, ale střední školy jsou chápány jako jeden celek. Naopak zase můžeme najít informace o VŠ.

Změna nastala i v orgánech, které měly na starost agendu statistik školství. Po 2. světové válce je zaštiťovalo Ministerstvo školství a kultury, poté Ústav školských informací a dále Ústav pro informace ve vzdělávání (ÚIV), který byl k 1.1.2012 zrušen a jeho funkci opět převzalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a Česká školní inspekce. ÚIV měl svou centrálu v Praze na Senovážném náměstí, kde se v současné době místo něj nachází Národní institut pro další vzdělávání. Tento institut ale nepřevzal agendu ÚIV. Jedná se o příspěvkovou organizaci MŠMT, která vznikla již v roce 2004 a připravuje i nabízí přednášky, kurzy a semináře pro další vzdělávání učitelů.³

Zdroje pro naši práci jsme hledali v knihovně Českého statistického úřadu, v Sociologickém ústavu AV ČR, v Národní knihovně ČR, v Národní pedagogické knihovně Komenského a v knihovnách UK.

1 Postavení a vzdělání žen v 19. a 20. století

Ačkoliv se zdá být otázka postavení a vzdělání žen v 19. a 20. století vzdálená od problematiky feminizace školství, je s ní hloubkově spojená, protože bez znalosti vývoje ženského vzdělávání jen obtížně můžeme proniknout ke kořenům feminizace školství. Prostřednictvím této kapitoly se dozvíme jak bylo nahlíženo na ženu v 19. a 20. století, zda už v tomto období působily ženy jako vychovatelky, jak se přistupovalo obecně k ženskému vzdělávání a také kdy bylo ženám umožněno gymnaziální a vysokoškolské vzdělání, které se stalo „vstupní branou“ k možnosti stát se učitelkou.

Na postavení a vzdělání žen působily již myšlenky osvícenství, které se rozvíjelo od konce 17. století a začalo ovlivňovat vzdělanější část společnosti v

---

³ *Národní institut pro další vzdělávání* [online]. Posl. úpravy 23.11.2008 [cit. 2012-11-3]. Dostupné na WWW: <<http://www.nidv.cz/cs/kontakty/uredni-deska/informace-o-nas.ep/>>

českých zemích zhruba od dvacátých let 19. století. Osvícenství kladlo důraz na vzdělání, které bylo chápáno jako zdroj pokroku, nezávislost myšlení, svobodu přesvědčení, mravní hodnoty a možnost řešit společenské a sociální problémy ve prospěch většiny a celku. Osvícenství bylo výrazem mravní, intelektuální a ekonomické emancipace nových společenských vrstev a zdůrazňovalo rovnoprávnost lidí oproti stavovským privilegiím. „*S touto myšlenkovou orientací již koncem 18. století souvisel názor, že žena a muž jsou rovnocenné bytosti, což byl první krok k tomu, aby se rozvinulo usilování o jejich rovnoprávnost*“.⁴ Nerovnoprávné a nerovnocenné postavení ženy ve společnosti byl výsledek zakořeněných církevních, filosofických a politických přístupů. Oproti modernímu osvícenskému myšlení bylo ve Všeobecném občanském zákoníku z roku 1811 ustanoveno: „*Manželka je i v domácnosti pouze vykonavatelkou manželových příkazů. Manžel byl hlavou rodiny, byl oprávněn vést domácnost, zastupovat manželku na úřadech a byl povinen ji poskytovat výživu*“.⁵ Ženská a mužská podoba člověka byla neslučitelná.⁶ Žena se muži nemohla vyrovnat. Byla pro ni vyhrazena jiná sféra – domácnost a mateřství.

Jedním z osvícenců, kteří ovlivňovali myšlení i po Velké francouzské revoluci byl Jean-Jacques Rousseau. Ve svém spisu *Společenská smlouva* obhajoval moderní pohled na společnost chápanou jako společenství rovnoprávných lidí. Za nejdůležitější prostředek k sociálnímu a mravnímu vzestupu společnosti považoval vzdělání, které má náležet mužům. Ženám Rousseau vyhradil pouze rodinu. Ve spisu *Emil neboli o výchově*, Rousseau říká: „*Veškerá výchova žen se musí vztahovat k mužům*“.⁷ Rousseau nesouhlasí s žádným jiným vzděláním ženy než s tím, které může uplatnit v rodině. Důvodem je zřejmě situace, kdy ve druhé polovině 18. století ve Francii, vznikaly různé úřední zákroky proti pronikání žen do

---

⁴ MALÍNSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Libri/Slon, 2005. ISBN 80-7277-295-3, s. 9.

⁵ Tamtéž, s. 9.

⁶ HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha : NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0.

⁷ MALÍNSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Libri/Slon, 2005. ISBN 80-7277-295-3, s. 10.

zaměstnání. Ženy totiž konkurovaly mužům. Jedním z těchto opatření byl zákaz vykonávat léčitelské povolání kromě povolání porodních babiček.⁸

Podobného názoru byl i Denis Diderot, který ženu nepokládal za svébytnou, samostatnou bytost, protože její intelekt podléhá „diktátu dělohy“. Trojici mužů doplňuje zakladatel pozitivismu Auguste Comte, který považuje nižší intelektové schopnosti ženy za „biologickou skutečnost“.⁹ Comte se opíral o poznatky z biometrie, která dokazovala nižší váhu ženského mozku než toho mužského, což mělo dokazovat, že žena není schopná stejné intelektové činnosti jako muž. Žena měla hlavně dbát o zachování rodiny a její morální poslání.¹⁰

Naproti tomu markýza Louise d'Épinay, považuje ženský i mužský intelekt za rovnocenný, protože jejich lidská podstata je stejná.¹¹

A proto i školní vzdělávání by mělo být umožněno všem. O přístup ke vzdělání všech dětí, dívek i chlapců, se postaral Školský patent z roku 1774, který formou zákona stanovil vzdělávací povinnost pro všechny děti od šesti do dvanácti let. Vůbec prvními zeměmi, které přistoupily k alfabetizaci svých občanů bylo v polovině 17. století Skotsko a o sto let později i Prusko. V triviální škole se děti měly naučit číst, psát, počítat a také zde měly získat základ mravní výchovy v podobě výuky náboženství. Škola děti neměla naučit přemýšlet, ale vychovat je v tvárné, dobré, poslušné lidi.¹²

K ženské gramotnosti se přistupovalo opatrně. Vzdělávání žen bylo považováno za ztrátu času, protože velký obsah znalostí prý ženám škodí a muži se pak ve společnosti takovýchto žen necítí dobře.¹³ Základní dívčí vzdělávání nebylo zdaleka tak propracované jako chlapecké. I rodiče dívek nechtěli pouštět své ratolesti do školy, protože přicházeli o jeden pár rukou, který by mohl pracovat

---

⁸ HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X, s. 320.

⁹ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 230.

¹⁰ HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X, s. 386.

¹¹ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 230.

¹² LENDEROVÁ, M. Vzdělání a škola. In: LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 206.

¹³ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 46.

doma. Podle statistik, v roce 1786 fungovalo 2200 triviálních škol, ale z toho pouze 36 škol dívčích. Dívky ze středních a vyšších vrstev byly zpravidla vzdělávány doma svým domácím učitelem.¹⁴

I když během 19. století se představa ženy, která umí číst, psát a počítat stala přijatelnou, panovala v podvědomí lidí stále myšlenka cíleného ženského vzdělání jako něco divného, neobvyklého.¹⁵ Zlom nastal ve druhé fázi vzniku moderní české společnosti, kdy ženy přestaly být vnímány jen jako spolupracovnice muže, nýbrž jako vychovatelky nové generace Čechů, vlastenců. Druhá generace národních buditelů si uvědomila důležitost ženského prvku v národně-obrozeneckém programu. Národní buditelé potřebovaly ženy, které budou hlavně dobře ovládat češtinu a pak už jim stačí trochu povědomí o historii, zeměpisu, reáliích, botanice a zoologii.¹⁶

1.1 Emancipace žen v 19. století

Názory osvícenců se těšily ohlasům u mnohých českých intelektuálů. Ve druhé polovině 19. století, můžeme nalézt zárodky emancipačního vědomí ve vzdělaném prostředí Prahy. Ženské hnutí neboli emancipace žen, se v 19. století stalo novým fenoménem. Požadovaly volební právo pro ženy, rovný přístup ke vzdělání, stejnou mzdu pro ženy za stejnou práci a zlepšení ekonomického postavení žen, protože v době druhé poloviny 19. století byla zaměstnanost žen nízká, ženy často vykonávaly dělnické a nekvalifikované práce.¹⁷

V roce 1880, žilo v Předlitavsku 11 miliónů žen. Z toho 60% žen nemělo vlastní výdělek, 30% se živilo jako dělnice, služky nebo nádenice a pouze 10% žen disponovalo různými příjmy jako rentiéřky, samostatné majitelky živností, výměnkářky a almužnice odkázané na milodary.¹⁸ „*Feminismus, ženská otázka, bylo hnutí za „oprávněnost nároků ženy na uznání celého lidství jejího a důsledků*

---

¹⁴ LENDEROVÁ, M. Vzdělání a škola. In: LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 205-206.

¹⁵ Tamtéž, s. 205.

¹⁶ Tamtéž, s. 206-207.

¹⁷ MALÍNSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri/Slon, 2005. ISBN 80-7277-295-3, s. 11.

¹⁸ HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0, s. 75.

z toho plynoucích“.¹⁹ Představitelé národního obrození jako František Ladislav Rieger nebo Vítězslav Hálek odmítali představu ekonomické a sociální rovnosti žen. Ženu viděli především „doma u plotny“ a v kruhu dětí.

1.1.1 Ženské spolky

Roku 1863 vzniká český výrobní spolek a z jeho popudu je založena Městská dívčí škola, první svého druhu v Rakousku. Ženský výrobní spolek (1871), založený Karolínou Světlou, s pravomocí zakládání dívčích průmyslových škol, nabízel i kurzy pro vychovatelky, ošetřovatelky a umožnil tak lepší profesní zařazení žen. Například ovdovělým ženám pomohl získat ekonomickou nezávislost a zaopatřit rodinu.²⁰ Při tomto Spolku fungovala také zprostředkovatelna práce, která hledala pro ženy práci. Už v prvním roce svého působení našla práci 79 ženám. I přes svůj nesporný přínos pro ženy se ženský výrobní spolek netěšil přízni české politické i ekonomické elitě.²¹

Avšak nejvýznamnější český feministický spolek byl Americký klub dám (1865), který ale nebyl nikdy úředně schválen. Přesto ženy velmi ovlivnil. Založil ho významný český vlastenec a národopisec Vojtěch Náprstek, který se vrátil se Spojených států a chtěl povznést českou ženu na úroveň, kterou ženy měly v Americe. Žena je podle něj bytost stejně schopná a užitečná jako muž. Může vykonávat profese mimo svůj domov a být společnosti prospěšná i když je bezdětná a svobodná. Žena by měla vzdělávat sama sebe i druhé. Myšlenky, v tu dobu zcela revoluční. „Cílem klubu bylo sebevzdělání, filantropie, podpora technického pokroku v domácnosti, péče o děti a mládež“.²² Náprstek byl přesvědčený o rovnosti pohlaví a měl smysl pro spravedlnost. Ženy se měly sebevzdělávat díky přednáškám, které Náprstek zaměřil na nejrůznější obory: astronomie, medicína, filosofie, náboženství, historie, literatury. I bohatá knihovna byla ženám k dispozici s 4 351 svazky. Přítomny mohly být pouze ženy, muži mohli poslouchat

---

¹⁹ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 229.

²⁰ MALÍNSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri/Slon, 2005. ISBN 80-7277-295-3, s. 12.

²¹ LENDEROVÁ, M., KOPIČKOVÁ, B., BUREŠOVÁ, J., MAUR, E. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7106-988-1. s. 423-424.

²² LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 244.

v předpokoji. Filantropická činnost klubu spočívala v navštěvování nemocnice, ústavů, kde obdarovávaly pacienty.²³ I vznik prvních mateřských škol, souvisel původně s filantropickou činností. Důležité bylo zachránit a postarat se o děti, které pocházely z nejchudších vrstev. Dětem bylo dopřáno alespoň jedno teplé jídlo denně, oblečení a koupel. Myšlenka péče o děti mimo rodinu byla na počátku spjata s péčí o děti pocházející z chudých vrstev. Otázka, zda matka pracuje doma či zda za prací dochází, byla u zrodu mateřských škol až druhotná. Stejně tak i socializace dítěte stála až na druhé koleji.²⁴

Americký klub dám se podílel na všem, co by zlepšilo ekonomické a společenské postavení žen. Ukázal českým ženám jejich schopnosti a dovednosti, které se nemusí spojovat pouze s prací v domácnosti. Přesvědčil je o nutnosti sebevzdělávání, celoživotního studia a boje za ženská práva.²⁵

Vznikají i ženská periodika. Prvním bylo *Lada*, dále pak *Ženské listy* a *Ženský svět*.

1.1.2 Představitelé ženského hnutí

Významnými osobnostmi, které můžeme zařadit do ženského hnutí, jsou Magdalena Dobromila Rettigová, Eliška Krásnohorská, Marie Palacká-Riegerová, Sofie Podlipská, Karolína Světlá a Tereza Nováková. Z mužů jmenujme alespoň Karla Slavoje Amerlinga, Vojtěcha Náprstka a T. G. Masaryka.

K prvním českým ženám, které se zasadily o vzdělávání žen byla Magdalena Dobromila Rettigová. Vzdělání ženy mělo podle Rettigové sloužit k tomu, aby mohla být vzornou matkou, perfektní hospodyní, příjemnou společnicí svého muže, který by s ní mohl sdílet a řešit problémy praktického života. Proto začala otevírat „domácí školu“ pro dívky z nižších středních vrstev. M. D. Rettigová věřila, že vzdělání přinese ženám v rodině a ve společnosti respekt a že si tímto způsobem žena muže připoutá k sobě, k rodině, k dětem a zamezí tak jejich alkoholismu,

---

²³ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 240-245.

²⁴ LENDEROVÁ, M. Vzdělání a škola. In: LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 193.

²⁵ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 240-245.

hrubému nakládání se ženami a prostitutci.²⁶ V těchto školách učila dívky vařit, servírovat pokrmy, háčkovat, plést, vyšívát bavlnkou, korálky. V roce 1840 vydala M. D. Rettigová první svazek spisku určený k systematizaci domácí výchovy dívek, s názvem „*Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla. Dárek dcerkám českoslovanským od Magdaleny Dobromily Rettigové*“. V tomto spisku Rettigová klade důraz na tradiční ženské ctnosti, na ženinu podřízenost muži, popisuje co byla měla dívka umět a znát. Například jak servírovat jídlo, starat se o šatstvo, domácí zvířata, pokojové květiny.²⁷

Další významnou bojovnicí za práva žen byla Božena Němcová, dle které by vzdělání žen mohlo zvýšit úroveň rodin a tím celého českého národa. Žena by měla muže inspirovat k vyšším věcem. Němcová si uvědomovala, že lidé z nižších společenských vrstev oplývají stejným nadáním a schopnostmi jako ti z vyšších vrstev, ale s tím rozdílem, že jej bohužel nemají možnost rozvinout a uplatnit.²⁸ V 19. století panoval názor, že veřejná škola je určena dětem ze špatně situovaných rodin. Rodiny, které patřily do vyšších společenských vrstev měly svému dítěti opatřit domácího učitele nebo mělo dítě docházet do soukromého ústavu. Domácími učiteli byli profesori veřejných škol, kněží, někdy i studenti. Kvalita domácího vzdělávání závisela na schopnostech učitele, ale také na rodičích a jejich důslednosti.²⁹ Veřejným školám se nedůvěřovalo ať už z hlediska kvality školy, velkého počtu dětí z různých vrstev nebo výskytu nakažlivých nemocí (záškrt, spála, vši). Navíc ve škole byli stále upřednostňováni chlapci. Učitel jim věnoval více času, dával více úkolů. Chlapci seděli ve třídě na výhodnějších místech, kde bylo více světla.³⁰

---

²⁶ MALÍNSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri/Slon, 2005. ISBN 80-7277-295-3, s. 17.

²⁷ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 51.

²⁸ MALÍNSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri/Slon, 2005. ISBN 80-7277-295-3, s. 19.

²⁹ LENDEROVÁ, M. Vzdělání a škola. In: LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 200.

³⁰ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 47-48.

I přes všechna úskalí vzdělávání dívek a žen, se snad první ženou, která ve svých 37 letech právoplatně složila maturitní zkoušku v Evropě, stala slečna Julie Daubié v roce 1861.³¹

I Eliška Krásnohorská, která se v roce 1890 zasloužila o založení prvního dívčího gymnázia ve střední Evropě – Minerva, chtěla podpořit vzdělávání žen. Krásnohorská tak chtěla otevřít dívkám možnost univerzitního studia.³² Pro většinu mužů byla žena se středoškolským vzděláním potenciální konkurence na trhu práce, ohrožení tisícileté mužské dominance. Představa, že by žena mohla být ekonomicky aktivní, což by ji dávalo možnost zůstat neprovdaná, byla dlouho nepřijatelná a nemyslitelná. Muž byl ten, který ekonomicky zajišťoval rodinu, musel být s to platit daně a zastupovat rodinu na veřejnosti. Dokud neměl dostatek financí a slušně vynášející profesi, nemohl vstoupit do stavu manželského. Proto se nejspíše ženili úředníci, právníci a učitelé, kteří nejprve museli absolvovat období praktikanství nebo si museli projít přes druhořadé posty ve vzdělávacím systému či správě.³³ Muži měli velké privilegium. Pokud se muži podařilo (i z nejnižší společenské vrstvy) vystudovat a dosáhnout titulu, postoupil v hierarchii stavovské společnosti mezi ty, kteří byli privilegovaní rodem nebo bohatstvím. U žen byla tato sociální mobilita vyloučena. Ve 40. letech 19. století absolvovala první žena univerzitu v USA, což bylo považováno za veliký převrat ve společenském uplatnění žen.³⁴

1.1.3 První dívčí gymnázium Minerva

Jak již výše bylo uvedeno, první dívčí gymnázium založila Eliška Krásnohorská v roce 1890. Jeho otevření ale nebylo snadným krokem, protože studium gymnázia predikovalo také studium na vysoké škole. Gymnázium mělo sloužit jako příprava pro další studium na univerzitě.³⁵

---

³¹ HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X, s. 394.

³² MALÍNSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri/Slon, 2005. ISBN 80-7277-295-3, s. 37.

³³ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 72.

³⁴ HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0, s. 82.

³⁵ LENDEROVÁ, M. Vzdělání a škola. In: LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 209.

Po otevření a úspěšném fungování dívčího gymnázia Minerva trvalo ještě 17 let, než dívky mohly skládat maturitní zkoušku v ústavu, v němž studovaly. Do této doby musely dívky složit zkoušky ze všech předmětů na chlapeckém Akademickém gymnáziu a až poté byly připuštěny k maturitě na téže škole. Většina pedagogů se k dívkám chovala opovržlivě. Na vysokých školách bylo ženám povoleno studovat až v roce 1897. *„O vzdělanou ženu většinou muži nestáli. A tak minervistky žily často svůj osamělý život a živily se jako úřednice, vychovatelky, učitelky.“*³⁶.

V roce 1900 bylo nemyslitelné, aby se vysokoškolské studium žen stalo masovou záležitostí. Rakouské ministerstvo školství ale zakládání dívčích lyceí podporovalo.

První profesorky působily na gymnáziu Minerva. Ve školním roce 1900/1901 pracovalo na tomto gymnáziu šest žen z osmnáctičlenného pedagogického sboru. Ve školním roce 1913/1914 stoupl počet profesorek na 26 a počet profesorů klesl na 23 z důvodu odchodu mužů na frontu.³⁷

1.1.4 Vysokoškolské vzdělání žen

Z tehdejších českých politiků to byl hlavně Tomáš Garrigue Masaryk, kdo se zasadil o vysokoškolské studium žen. Byl přesvědčen o rovnocennosti žen: *„Žena je muži úplně rovná, jen rozdíl fyzický budiž uznáván; ona je slabší“*.³⁸ Žena má právo na stejně kvalitní vzdělání jako muž, na ekonomickou samostatnost a politické zrovnoprávnění.

První univerzity pro ženy vznikly v USA a i Evropa si postupně začala zvykat na možnost vysokoškolského vzdělání žen. Přesto první vysokoškolsky vzdělané ženy byly považovány za jakýsi výstřelek a výjimečný úkaz.

Roku 1897 přes odpor vlády, mnohých rakouských a českých poslanců vůči vyššímu a vysokoškolskému vzdělání žen, bylo ženám umožněno řádné a mimořádné studium na filosofických fakultách c. k. univerzit.³⁹

---

³⁶ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 69.

³⁷ MALÍNSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri/Slon, 2005. ISBN 80-7277-295-3, s. 104-109.

³⁸ Tamtéž, s. 40.

³⁹ Tamtéž, s. 43.

Hlavně ženy, které se chtěly stát lékařkami to neměly vůbec jednoduché. Medicína byla dlouho považována za doménu muže. První precedent promované ženy lékařky v Evropě se uskutečnil v roce 1875.⁴⁰ První české lékařky promovaly v cizině, protože doma jim to nebylo umožněno. V roce 1881 Anna Bayerová v Bernu a o rok později Bohuslava Kecková v Curychu. V Rakousku-Uhersku jim ale diplomy neuznaly, takže musely být lékařkami buď v cizině anebo řešit situaci podobně jako Kecková, která si ve Vídni udělala kurz porodní asistentky a vykonávala tuto profesi v Praze-Karlíně. Trvalo téměř 12 let, než se mohla věnovat oboru, který vystudovala. V roce 1900 vyšlo ministerské nařízení, které povolovalo lékařské a farmaceutické studium žen.⁴¹ Studium na vysoké škole vedlo ženy od počátku k získání celoživotního povolání. Rodiny dívek s tím i počítaly. Dívky často pocházely z intelektuálních a úřednických vrstev.

T. G. M. po celou dobu svého života hájil práva žen a dokazoval, že ženy jsou pro něho stejně důležité jako muži. Pocházel z chudých poměrů a vzdělání mu umožnila podpora jeho matky, která dobře objevila jeho mimořádný talent. Jeho názor na rovnoprávnost silně ovlivnila jeho manželka Charlotta. Podporoval vzdělání svých dcer. Jeho dcera Alice Masaryková se stala čtvrtou ženou s dosaženým akademickým titulem u nás. T. G. Masaryk se zasadil o prosazení rovnoprávnosti žen do nově vznikající Ústavy ČSR.⁴²

T.G. Masaryk požadoval zkvalitnění výuky, chtěl prosadit demokratizaci vzdělávacího systému, který by více korespondoval s dosaženými vědeckými poznatky a s potřebami moderní společnosti. Také kladl důraz na spojení teorie a praxe. Odmítal převahu historicismu a klasicismu ve výuce, požadoval vyšší kvalitu učitelských sborů, svobodu učitelů a škol, snížení počtu žáků ve třídách, zavedení tělesné výchovy a v neposlední řadě požadoval zřízení druhé české univerzity. Dle Masaryka všechny negativní jevy jsou způsobené centralizací ve školství. T. G. Masaryk bojoval o vzdělávání žen v moderních a kvalitních středních školách, na které by navazovalo vysokoškolské studium. Odmítal názor, že vzdělané ženy

---

⁴⁰ HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 84.

⁴¹ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 264-5.

⁴² PETÁKOVÁ, Z., HAISOVÁ, M. Týdeník Rozhlas. *Ženská emancipace v Česku anebo Quo vadis femina?* [online]. 2007, [cit. 2012-10-13]. Dostupné z WWW: <www.quovadisfemina.cz/dl/zenskaemancipacevcesku.pdf>

budou konkurovat mužům. Ženám patří vzdělání stejně jako mužům, protože to jsou ony, které vychovávají další pokolení. V zanedbávání vzdělávání pro ženy, viděl Masaryk obrovskou ztrátu pro celou společnost.⁴³

Důležitým mezníkem v přístupu ke vzdělávání žen byl rok 1912, kdy byly zavedeny Vyšší ženské kurzy pro absolventky všech středních škol starší 17-ti let. K prvním studijním oborům patřily: vychovatelství, psychologie, drama, bytová kultura, později i biologie, hygiena, literatura.

Hlavní období nástupu žen na všechny typy vysokých škol se stala 1. světová válka, kdy muži uvolnili místo v lavicích studentkám svým odchodem na frontu.⁴⁴

Až po vzniku Československé republiky, kdy byla uznána potřeba ženské kvalifikace pro výkon povolání, stal se přístup ke středoškolskému a vysokoškolskému vzdělání poměrně dostupný. Možnost vyššího vzdělávání dívek neznamenal pouze praktickou potřebu umožnit jim samostatné zaměstnání v případě, že by se neprovdaly, ale šlo i o určitý výraz uplatňování humanity. Měla se tak přenést kvalitnější výchova příštím generacím.⁴⁵

1.1.5 Boj za volební právo žen

Pro vzdělávání žen a možnost změnit jejich ekonomické a sociální postavení byl významný především demografický vývoj. Od první poloviny 19. století v Evropě přibývalo žen a ubývalo mužů.⁴⁶ Zakládaly se dívčí školy a od devadesátých let ženy začaly usilovat o naplňování občanských a politických práv (i získání volebního práva) a demokratizaci společnosti.⁴⁷ Ve druhé polovině 19. století a na začátku 20. století ve Velké Británii a v USA se objevují první masovější protesty žen za politická práva. V roce 1866 došlo k nejvýznamnější události těchto protestů. Britskému parlamentu byla předložena petice 1500 žen,

---

⁴³ PETÁKOVÁ, Z., HAIŠOVÁ, M. Týdeník Rozhlas. *Ženská emancipace v Česku anebo Quo vadis femina?* [online]. 2007, [cit. 2012-10-13]. Dostupné z WWW: <www.quovadisfemina.cz/dl/zenskaemancipacevcesku.pdf>

⁴⁴ HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X. s. 395.

⁴⁵ HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0. s. 87-88.

⁴⁶ MALÍNSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri/Slon, 2005. ISBN 80-7277-295-3, s. 26-27.

⁴⁷ Tamtéž, s. 12.

které požadovaly plné hlasovací právo pro ženy. Parlament na tuto petici ani neodpověděl. „*Na to aktivistky odpověděly založením Národního spolku pro hlasovací právo žen (National Society for Women's Suffrage)*“.⁴⁸ A od tohoto názvu vzniklo označení sufražetky, které mělo pejorativní nádech. Do konce 19. století pak ženy tohoto spolku posílaly do parlamentu petice žádající volební právo (Suffrage) i pro ženy. Současně probíhaly pochody, pouliční demonstrace i značně násilné mítinky a přednášky.⁴⁹ Významnými mysliteli, kteří bojovali za účast žen na politickém životě byl i zakladatel novodobého liberalismu, John Stuart Mill. Také Bedřich Engels a Karel Marx podporovali myšlenku zrovnoprávnění žen. I August Bebel schvaloval zrovnoprávnění žen a dokonce ve svém spise *Žena a socialismus* (1879), předpovídal osvobození ženy sociální revolucí a nastolení volného svazku mezi partnery bez jakékoliv závislosti.⁵⁰

V roce 1887 přichází Vojtěch Náprstek na schůzi pražské městské rady s požadavkem volebního práva pro ženy. Neviděl důvod proč by ženy, které pracují, jsou ekonomicky samostatné a platí daně, neměly mít volební právo. Vždyť 20% z majitelů pražských domů představovaly ženy, které řádně platily daň z nemovitosti. Jeho návrh, ale neuspěl.

Dobovými argumenty proč by ženy neměly mít volební právo byly například: „*Protože převážná většina žen nemá touhu po volebním právu*“ (Názor z Rakouska-Uherska). „*Historie a právní předpisy ukazují, že zájmy žen jsou v naprostém bezpečí v rukou mužů*“ (Názor ze Španělska) „*Protože ženy mají i bez volebního práva obrovský nepřímý vliv přes své muže ve vládě na politiku každé země*“ (Názor z Německa) „*Protože volební právo žen je založeno na myšlence rovnosti pohlaví, a má tendenci k zavedení soutěžních vztahů, které zničí rytířské chování k ženám*“ (Názor z Francie).⁵¹ Všechny tyto argumenty bychom mohly shrnout pod jednu myšlenku. Žena měla dle mužů svá jistá specifika a proto nebylo vhodné, aby se podílela na politice. Uvedenými specifiky byly větší senzibilita,

---

⁴⁸ *Blog.respekt.cz* [online]. c. 2010, poslední revize 2012, [cit. 2012-10-14]. Dostupné na WWW : <<http://ries.blog.respekt.ihned.cz/c1-45944750-rovnost-svornost-bratrstvi-ne-tedy-sesterstvi>>

⁴⁹ Tamtéž

⁵⁰ HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X, s. 386.

⁵¹ *Blog.respekt.cz* [online]. c. 2010, poslední revize 2012, [cit. 2012-10-14]. Dostupné na WWW : <<http://ries.blog.respekt.ihned.cz/c1-45944750-rovnost-svornost-bratrstvi-ne-tedy-sesterstvi>>

submisivita, které se nejlépe uplatní ve sféře náboženské a výchovné, což spojuje výchova dětí.

V roce 1897 zařadila politická strana sociální demokracie do svého volebního programu požadavek volebního práva pro ženy a v roce 1905 vznikl dokonce Výbor pro volební právo žen za předsednictví Františky Plamínkové. Volebního práva ženy ještě nedosáhly, ale získaly alespoň volný přístup do politických organizací. V Předlitavsku ženy poprvé volily v roce 1908 při volbách do zemského sněmu, ale ne všechny ženy. Pouze ty, které platily daň v hodnotě nejméně 8 korun.⁵²

Volební práva dostávaly ženy v průběhu let 1893 až 1984. Jako první zavedl volební právo pro ženy Nový Zéland (1893) a Austrálie (1902), následují severské země, Finsko (1906), Norsko (1913). Po první světové válce dochází pak k přidělení práv v dalších zemích – v Německu, Rakousku, Polsku. V Československé republice bylo uzákoněno rovné právo po roce 1918. Ženy ve Francii, Itálii či Maďarsku se dočkaly až v roce 1945. Poslední evropskou zemí, která dala ženám volební práva, bylo Lichtenštejnsko v roce 1984. Mezi země, které nejdéle otálely patřily tradiční islámské státy. Saudská Arábie zůstává jediným státem, kde ženy nemohou volit na celostátní úrovni.⁵³

1.2 Postavení žen v 20. století

Po první a druhé světové válce se situace žen změnila. Ženy dokázaly, že umí zastat i práci, kterou dříve vykonávali pouze muži. Po návratu mužů z války zůstává situace změněna. Ženy obsadily pozice v žurnalistice, politice či medicíně. „*Vůdčí osobnosti, které nesly v této době myšlenky rovnoprávnosti žen, byly zejména učitelka a politička Františka Plamínková, redaktorka a politička Fráňa Zemínová a právnička a politička Milada Horáková. Všechny tři byly mimo jiné i poslankyněmi a prosazovaly myšlenky rovnosti žen do československé legislativy*“.⁵⁴

---

⁵² LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 270.

⁵³ ČERMÁK, J. *Postavení ženy ve společnosti se zaměřením na Českou republiku* [online] 2003. [cit. 2012-10-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/33-postaveni-zeny-ve-spolecnosti-se-zamerenim-na-ceskou-republiku.html>>. ISSN 1801-1438.

⁵⁴ PETÁKOVÁ, Z., HAIŠOVÁ, M. Týdeník Rozhlas. *Ženská emancipace v Česku anebo Quo vadis femina?* [online]. 2007, [cit. 2012-10-13]. Dostupné z WWW: <www.quovadisfemina.cz/dl/zenskaemancipacevcesku.pdf>

V první polovině 20. století ženy využívají možnosti, které jim připravila první vlna feminismu. Počet vzdělaných žen roste, což dokazuje počet dívek ve školách. V roce 1910, bylo v Čechách 351 844 dívek, které navštěvovalo školu a 355 317 studujících chlapců. Ženy jsou čím dál více ekonomicky nezávislejší a vzdělanější. Ženám je otevřeno středoškolské i vysokoškolské vzdělání, i když drtivá většina společnosti považuje ženské středoškolské i vysokoškolské vzdělání za zbytečný luxus. Během 20. století, se ekonomická nezávislost provdané ženy stala běžnou.⁵⁵

V druhé polovině 20. století dochází k druhé vlně feminizace, která opakuje, že z mravního hlediska jsou si všichni lidé rovni. Upravují se hranice i v oblasti sexuálního zrovnoprávnění žen. Ženy získávají právo svobodně se rozhodovat o mateřství, o početi včetně práva na potrat. Na rozvedené ženy a nemanželské děti již není pohlíženo jako na méněcenné.

V 90. letech minulého století vzniká pod rukou Jiřiny Šiklové Centrum a knihovna neziskové nevládní organizace Gender Studies. Gender problematikou se budeme zabývat ve čtvrté kapitole.

Bohužel i po roce 1989 se ženy potýkají s diskriminací, avšak na jiné úrovni. Jak z výzkumných šetření vyplývá, většina žen pracuje stejně dobře, odvádí stejně kvalitně svou práci, ale za svou práci dostává nižší plat než muž. Ve srovnání s některými státy EU si ženy v ČR vydělají za stejnou práci až o 30% méně než muži. V EU se uvádí, že tento rozdíl činí přibližně 15%. Ženy jsou nedostatečně oceněny za péči o děti v době mateřské dovolené a z celkově nižšího příjmu za celý produktivní život, ženy získávají i nižší starobní důchod.

Z průzkumu v roce 2005, vyšlo najevo, že ženy dosahují čím dál vyššího vzdělání. Roste procento žen v terciárním vzdělávání. Tento trend se objevil již v 70. letech a je odpovědí na zvyšující se kvalifikační nároky pracovního trhu. Od žen se očekává, že budou ekonomicky aktivní a samostatné.

Celkově se změnila role žen a jejich aspirace na vyšší vzdělání je podpořena demokratickými a ženskými hnutími.⁵⁶ Jejich hlavní úlohou už není péče o děti, manžela a domácnost. Existují ovšem obory, které ženy více přitahují. Dokládá to

---

⁵⁵ LENDEROVÁ, M. Vzdělání a škola. In: LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 208.

⁵⁶ HAVLÍK, R. Rovnost přístupu k vyššímu vzdělání jako sociologický problém. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 85.

fakt, že ženy nejsou zastoupeny ve všech oborech rovnoměrně. Ženy si častěji vybírají studium společenských nebo ekonomických oborů. Například ve vědách o výchově a vzdělání se nachází 74% žen, v humanitních vědách a umění se jedná o 60% žen, ve zdravotnictví a sociálních službách najdeme 57% žen. Naproti tomu muži volí spíše obory technické a přírodovědní a to až 35% studentů. Uplatňují se například v oblasti stavebnictví, výroby a technických vědách.⁵⁷

2 Ženská práce

Muži a ženy si dělili práci od pradávna. Podle Tacotta Parsonse je dělba práce dle pohlaví funkční. Jedná se o jistou formu specializace, která fungovala v malých skupinách zaměřených na určitý úkol, kde vystupoval instrumentální vedoucí, členové skupiny a expresivní vedoucí. Instrumentální vedoucí měl za úkol sledovat dosažení cílů skupiny, koordinovat činnost členů, rozdávat jim úkoly a expresivní vedoucí, citlivější na klima, se zaměřoval na dobré fungování skupiny. „Partnerská dvojice je malá skupina jako každá jiná. Muž v ní má za úkol starat se o přežití skupiny a zaopatření příjmů, což mu dodává oprávněnou autoritu“.⁵⁸ Žena by se na oplátku měla starat o to, aby se každý z členů mohl podílet na rodinném životě, udržovat v rodině spokojené klima a plnohodnotné mezilidské vztahy.⁵⁹

Dělba práce v tradiční rodině byla konservativní. Provdaná žena neměla pracovat, měla pečovat o chod rodiny, domácnost a o děti. Dcery pomáhaly svým matkám v domácnosti dokud se neprovdaly. Po sňatku založily svoji vlastní rodinu a využívaly dovedností, které jim matky předaly. Na druhém pólu stojí synové, kteří jsou vedeni k tomu, aby opustili své „hnízd“⁶⁰, vydobyli si místo ve světě práce a poté založili vlastní rodinu, kterou budou schopni zabezpečit. Ženy tedy nekonkurovaly mužům na pracovním trhu, jelikož pouze muži byli živiteli rodiny.⁶⁰ Pokud i žena musela pracovat, byl to ponižující doklad toho, že muž není schopen dostatečně zajistit rodinu.⁶¹ Ovšem v realitě široké tradiční rodiny, neprovdané a

---

⁵⁷ EURYDICE. *Klíčové údaje o vzdělávání v Evropě 2005*. Praha: ÚIV, 2007. ISBN 92-894-5040-1, s. 153-157.

⁵⁸ DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1, s. 103.

⁵⁹ Tamtéž, s. 104.

⁶⁰ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999. ISBN 80-85850-75-3, s. 152.

⁶¹ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 252.

tudíž bezdětné ženy pracovat zpravidla musely, jako děvečky, služky, pomocnice, chůvy, aby si vydělaly na živobytí. V 19. století byla neprovdaná zhruba každá pátá dospělá žena.⁶²

2.1 Rysy ženské práce

Jakými rysy bychom mohli vystihnout ženskou práci? Charakter prací, které vykonávají ženy se vtiskl i do jejich image. Dle Vodákové se ženy zaměřují na určitý, konkrétní hmatatelný objekt, který vede k evidentnímu pracovnímu výsledku. Taková práce se vykonává v kratších časových intervalech. Typickým příkladem jsou domácí práce, „*kritériu odpovídá ale i práce v zemědělství, v zdravotnictví aj.*“⁶³ Z toho vyplývá, že ženám obecně „*nevyhovují dlouhodobé úkoly postavené na abstraktním myšlení s těžko představitelnými efekty. Takový charakter má především vědecká práce.*“⁶⁴

Ženy se více zaměřují na detaily než na celky. Mají schopnost pečlivé nebo až mravenčí práce, která vyžaduje trpělivost, ale ne fantazii. A právě trpělivost a pečlivost jsou vlastnosti, charakteristické a vítané pro práci s dětmi.

Fantazií naopak oplývají muži. S muži se více spojuje začatá, ale nedokončená práce, kterou poté dotahují ženy. Práce žen je charakteristická pro rozpracovávání a dokončování mužských nápadů a prací.

Markantním rysem ženské práce je chuť a potřeba komunikovat s lidmi, být s nimi ve styku. Ženy umí s druhými lidmi pracovat a taková práce je i přitahuje. Přičteme-li k tomu i chuť pomáhat druhým je to ideální kombinace vlastností pro sektor služeb a školství. Na druhou stranu má žena často problém se v práci citově neangažovat, což může v některých profesích narušovat profesionalitu. Například u začínající učitelky může vzniknout riziko až příliš velké citové angažovanosti ve školní třídě, které by mohlo vést k neobjektivnosti nebo také dle Koti (2002), k malým emočním projevům v rodině. Adaptace žen na učitelské povolání není jednoduché a je důležité najít rovnováhu mezi citovou angažovaností ve škole a v rodině.

---

⁶² MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999. ISBN 80-85850-75-3, s. 152.

⁶³ VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský*. Praha : Slon, 2003. ISBN 80-86429-18-0, s. 158.

⁶⁴ Tamtéž, s. 158.

Za výrazný rys se také považuje preference práce v podřízeném postavení. Někdy se uvádí až neschopnost a nechuť pracovat ve vedoucí funkci. Toto tvrzení je spojováno s myšlenkou, že ženy nemají dobré organizační schopnosti, mají nízké aspirace, obávají se moci a vůdčí pozice a zodpovědnost přenechávají mužům. Což koresponduje s pozicí učitelky, která pracuje pod vedením ředitele-muže.

Ženskou práci Vodáková definuje jako ty „*druhy práce, které ženy obvykle, převážně dělaly a dělají, které se seskupují do provázaných komplexů, jsou postaveny na určitých shodných předpokladech, nárocích a produkují také více méně shodný efekt.*“⁶⁵

2.2 Vývoj ženské práce

Z historie se dá vystopovat jaký je vývoj ženských prací, jak vznikaly vzory pracovního chování žen a mužů, jak se dělba práce a rolí mezi pohlavími měnila. Z poznání vývoje ženské práce budeme moci lépe porozumět feminizaci školství, o které budeme pojednávat v dalších kapitolách.

Na začátku naší civilizace byly ženy vázány na dům a okolí díky mnohočetným rodinám. Výjimkou nebyly rodiny s pěti a více dětmi. Muži lovili, přinášeli potravu, válčili a byli často daleko od domova. Ženy se staraly o přípravu pokrmů, sbíraly rostliny a plody, někdy chovaly zvířata. Ženy udržovaly oděvy a domácí potřeby, naproti tomu muži, pokud byli úspěšní při válčení, přinesli válečnou kořist a obohatili tak domácí kasu. Ženy pečovaly o děti a nemocné, muži bránili majetek a chránili rodiny před nájezdníky a lupiči.

Pokud se posuneme v čase do raného novověku, většina ženských zaměstnání nebyla ještě cechovně organizována, ale i tak bylo jejich povolání považováno za řemeslo. Za všechny zmiňme například švadleny. Bohaté švadleny měly i krámce, některé šily doma anebo učily šít mladé dívky. Ty méně majetné šily lidem po domech. Dalšími charakteristickými ženskými pracemi bylo předení, paličkování krajek nebo výroba jemných vyšívaných roušek-šlojířů. Většinou si tak přivydělávaly dívky ve věku 15-24 let na živobytí, věno nebo výbavu anebo i neprovdané ženy kolem čtyřicátého roku, které si vydělávaly na skromné živobytí. Mezi opovrhovaná řemesla patřily vrkočnice, které vyráběly a prodávaly ženské příčesky, dále věnečnice prodávající různé pamlsky a poslední lazebnice nebo

---

⁶⁵ VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-18-0, s. 159.

šenkýřky. Tyto ženy byly podezřívány z provozování prostituce a proto byly opovrhovány.⁶⁶

S příchodem rozvoje zemědělství, ženy začaly pracovat na poli společně s muži. Ti měli ještě na starost práci se dřevem, kovem a těžbu nerostů. Ženám zbylo obstarávání domácnosti, domácích zvířat a péče o členy rodiny.

V době rozvoje řemesel je muž považován za pána domu. Řemesla jsou jeho doménou a stávají se spojovacím článkem s veřejným prostorem.⁶⁷ Některé ženy se angažovaly i v obchodním podnikání. A to zejména v případě, kdy manželka obchodníka ovdověla a nezbylo jí, než se o sebe postarat sama. V právních normách ani v moralizujících traktátech, které se věnují postavení ženy a jejím poměrem k manželovi, není zmíněna jaká by měla být její hospodářská aktivita. Žena měla být hlavně pracovitou, zbožnou, šetrnou hospodyní, matkou a manželkou. Přesto podnikatelská činnost ženy nebyla ničím výjimečným, vezmeme-li v úvahu vysoký počet vdov vyplývající z velkých věkových rozdílů mezi manžely a obtížným uzavřením nového sňatku.⁶⁸

Postupně se rozvíjí manufakturní a tovární výroba, která se odsouvá z blízkosti domácností. Výpomocné práce manželek a dcer v dílnách se ruší. Naproti tomu pomocné síly jsou potřeba v továrnách. K tomu se hlásí dívky a ženy z chudých rodin. Vykonyvaly nekvalifikovanou a málo placenou práci. „Zaměstnání žen se nadlouho stalo atributem chudoby.“⁶⁹

Nejčastější ženskou prací byla práce dělnic a nádenic v průmyslu, řemesle a hornictví. Ve skupině továrního dělnictva vzniklo nejvíce příležitostí pro pracovní uplatnění žen. Na počátku industriální éry byla tovární výroba založena na fyzické síle. Jelikož se v tomto směru ženy nemohly rovnat mužům, byla pro zaměstnavatele jejich práce méně hodnotná a tím pádem i méně placená. Tento jev se vžil a přetrvává nadále i tam, kde není potřeba fyzická síla. Asi v tomto období bychom měli hledat příčinu toho, že jsou ženy méně placené za stejně kvalifikovanou práci. Ani ženy dělnice neviděla společnost ráda. Stále přetrvával

---

⁶⁶ LENDEROVÁ, M., KOPIČKOVÁ, B., BUREŠOVÁ, J., MAUR, E. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7106-988-1, s. 371-372.

⁶⁷ VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-18-0, s. 161.

⁶⁸ LENDEROVÁ, M., KOPIČKOVÁ, B., BUREŠOVÁ, J., MAUR, E. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7106-988-1, s. 374-377.

⁶⁹ VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-18-0, s. 162.

názor, že žena by měla zůstat doma a být hlavně dobrou manželkou a hospodyní pro svého manžela a vymanit ho tak z popíjení alkoholu.⁷⁰ Dalším častým povoláním byla služka v městských domácnostech. Mít služku bylo pro paní domu ve městě nutností k udržení společenského statutu bez ohledu na to, zda byla potřebná či nikoliv. Dalším ženskou profesí, kde nebyla třeba žádná kvalifikace byla kojná. Ideální kojná byla matka dvou až tří dětí, brzy po porodu, zdravá a silná. Ve středověku ještě dítě kojila matka. Ovšem začátkem 16. století se rozšířila profese kojné, která byla mezi ženami velmi žádanou z důvodu dobrého výdělků a někdy i výhod pro své příbuzné. Od 18. století nekojila téměř žádná šlechtična. Kojení bylo považováno za něco špinavého, společensky degradujícího. Přesto na vesnicích a někdy i ve městech ženy své děti kojily.⁷¹

Výhodnější bylo pro ženu pracovat v zemědělství než v továrně jako dělnice, kde musela tvrdě pracovat od časného rána až do večera. Nejméně žen pracovalo ve sférách, kde byla nutná intelektuální činnost a vyšší vzdělání, z důvodu špatného přístupu ke vzdělání. Jednalo se o profese jako úřednice, dílovedoucí, učitelky, vychovatelky veřejných ústavů a škol, umělkyně, spisovatelky. Ani jedna žena v Předlitavsku nevykonávala profesi, která by vyžadovala vysokoškolské vzdělání.⁷²

Postupně se rozvíjí i „ženské profese“. Později se „díky demokratickým idejím i feministickému hnutí otevřely pro ženy možnosti i v tzv. mužských profesích. Některé se dokonce silně feminizovaly (např. zdravotnictví, učitelství, kancelářské profese), což přispělo k poněkud paradoxnímu efektu touhy žen po zrovnoprávnění v oblasti zaměstnání.“⁷³

2.2.1 První ženská povolání

Mezi první ženská „povolání“ můžeme zařadit vědmy, kořenářky, porodní báby, kojné, služky, vychovatelky a učitelky ale i hostinské, lazebnice a prostitutky. Poslední tři profese vznikly jako reakce na potřeby mužů ve veřejném prostoru. Někdy suplovaly, jindy rozšiřovaly služby, které doma poskytovala muži žena. O

---

⁷⁰ LENDEROVÁ, M., KOPIČKOVÁ, B., BUREŠOVÁ, J., MAUR, E. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7106-988-1, s. 404-407.

⁷¹ Tamtéž, s. 379-400.

⁷² HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0, s. 75-76.

⁷³ VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-18-0, s. 162.

jiné služby v domácnosti byl také zájem. Ženy začaly pomáhat v domácnosti jiným majetnějším ženám a postupně se rozvíjely a specifikovaly jiné profese jako komorné, panské, uklízečky, pradleny, kuchařky, hospodyně, chůvy a společnice. Jedná se ovšem stále o profese vykonávající se doma. Postupem času se jednotlivé pracovní činnosti začaly osamostatňovat mimo domácí okruh, dostaly se do veřejného sektoru, staly se z nich řemesla a z některých i výrobní odvětví.⁷⁴ Pro první ženská povolání bylo charakteristické, že představovaly substituci role matky nebo hospodyně. Tudíž se jednalo o profese, v kterých muži nikdy nepracovali.⁷⁵

S ekonomickou a sociální strukturalizací společnosti, sílil požadavek žen o samostatnou ženskou profesi. Žen, které byly odkázány jen samy na sebe přibývalo. Jednalo se o služebné, neprovdané ženy, ženy ze středních vrstev. Ty ale nebyly zvyklé na těžkou práci, navíc by pro ně byla degradující.⁷⁶ Ženy měly dvě možnosti osudu. A sice vdát se, pečovat o děti, o manžela, o domácnost a doufat, že muž rodinu jakž takž uživí anebo zůstat dlouho nebo navždy neprovdaná, být společensky degradovaná a vydělávat si na sebe dost tvrdou prací.⁷⁷

Ženské profese byly dlouhou dobu okrajové a omezované. Nicméně vznikaly přádelny, krejčovské dílny, správkárny oděvů, veřejné přádelny, restaurace, vývařovny, kadeřnictví, květinářství. Ženy se specializovaly jako módní návrhářky, kosmetičky, prodavačky, zdravotní sestry, zaměstnankyně různých sociálních zařízení, učitelky na školách, účetní, hospodářky. Ženy se uplatňovaly hlavně v textilním, oděvním průmyslu a v potravinářství.

V textilním průmyslu v Čechách pracovala více než polovina žen, ale 85% z nich pracovaly jako dělnice. Tak velké zastoupení žen jako bylo v textilním průmyslu bylo už jen v zemědělství.⁷⁸ V roce 1910 nejvíce žen pracovalo v oborech, které nevyžadovaly jinou kvalifikaci než pouze dovednosti, které žena již ovládala v rodině.⁷⁹

---

⁷⁴ VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-18-0, s. 163.

⁷⁵ LENDEROVÁ, M., KOPIČKOVÁ, B., BUREŠOVÁ, J., MAUR, E. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7106-988-1, s. 422.

⁷⁶ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 256.

⁷⁷ HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0, s. 76.

⁷⁸ Tamtéž, s. 76.

⁷⁹ Tamtéž, s. 78.

2.3 Strach z pracujících žen

Ovšem ještě ve 20. století panoval názor, že „povoláním ženy, když není ničím jiným než ženou, jest: být konkrétním ideálem, kouzlem, iluzí muže. Ničím více, ničím méně.“ A dále: „Ani věřit se nechce, že jsou na světě lidé tak zaslepení, aby se domnívali, že žena může zrovna tak jako kouzelnou mocí vábné iluze mít na dějiny vliv volebním právem a doktorským titulem.“⁸⁰ Vedle tohoto názoru, panovala také obava, že pokud žena bude pracovat mimo domov, nebude již ženou.

Odborné vzdělání ženy bylo považováno jako útok na posvátnou instituci manželství. Vzdělání žen by ohrožovalo dominantní postavení muže jako živitele rodiny, celý chod rodiny i sociální pořádek. Proto myšlenka dívčí střední školy byla prozatím snem, který se mohl naplnit až ve chvíli, když společnost uznala za důležité umožnit svobodným a ovdovělým ženám důstojnou existenci.⁸¹

Lidé se obávali změny specificky ženských vlastností. Muži protestovali hlavně proti intelektuální práci žen, ne proti fyzicky náročné práci. Báli se o ztrátu své dominance.⁸² Dokládá to výrok z roku 1878, kdy se nechal slyšet Barbey d'Aurevilly, že „jednoho dne bude Marie D'Agoultová v Akademii politických věd, George Sandová ve Francouzské akademii, Rosa Bonheurová v Akademii výtvarného umění a my muži budeme dělat zavařeniny a nakládat okurky“.⁸³ Jediné co by mohlo uchránit muže od tohoto scénáře, by bylo úplné navrácení žen k výlučné feminitě. Vznikl také názor, že pokud se žena bude angažovat v mužských profesích, nemůže se muž plně stát mužem.⁸⁴

Ve společnosti převládala obava ze sociální mutace, jaké změny ve společnosti přinese skutečnost, když ženy budou pracovat a zaujmou tak pozici do té doby vyhrazenou mužům. Práce prý ženám odnímala ženskost a dělala z ní osobu mravně podezřelou. Pracující žena byla společností (jak muži, tak ženami),

---

⁸⁰ VODÁKOVÁ, A. Sociologický časopis . *Hodnotový svět ženy a jeho paradoxy* [online]. 1995, č. 1 [cit. 2012-10-15]. s. 41. Dostupné z WWW : <http://review.soc.cas.cz/uploads/100cdfd951938c99102f18f3dad834bd10c4fa9a_345_039VODAK.pdf >

⁸¹ LENDEROVÁ, M. Vzdělání a škola. In: LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 207-208.

⁸² LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 259.

⁸³ HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha : NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0, s. 25.

⁸⁴ Tamtéž, s. 25.

považována za „mužatku“. Plat muže měl postačit pro celou rodinu a žena se měla mimo jiné, svým šetrným hospodařením postarat o to, aby plat zabezpečil chod domácnosti. Profesionalizace ženského povolání se datuje do 2. poloviny 19. století.⁸⁵ Tato profesionalizace, spolu s ekonomickým, sociálním a demografickým vývojem, zapříčinila nárůst počtu neprovdaných žen v aktivním věku.⁸⁶ Muži o takové ženy neměli zájem. Touha k návratu k mužským a ženským rolím dokládá i situace v USA před 1. světovou válkou. V této době rostlo volání po bezkonfliktní minulosti, kdy muži byli mužní a ženy poslušné. Dokládá to i obliba prvních sérií knih o Tarzanovi a kovbojky, kde hrdinové představovali ideál mužnosti.⁸⁷

Ženy se začaly uplatňovat v tom, k čemu byly od mala vedené a co uměly. Muži jim toto byli schopni tolerovat. Jelikož je jiným pracím nikdo neučil, učily se ženy samy a to od mužů. Přejímaly jejich organizaci práce, vedení, měly je za vzor. Postupně se ženy zdokonalovaly a obsazovaly vedoucí pozice. Dle Vodákové, se nové feminizované profese podobají ženským pracím a mají v nich původní základnu. Příkladem je profese zdravotní sestry, ženy od počátku mužům pomáhaly a jako pomocnice často pracují dodnes, v podobě asistentek, sekretářek, úřednic. I povolání učitelky má původní základnu v ženské práci a sice ve smyslu výchovy dětí, péče o ně.

Skutečnost, že ženy začaly pracovat i mimo domov zapříčinila průmyslová revoluce, která otřásla statusem rodiny jako samostatné, soběstačné, hospodářské jednotky. V domovech se snižovala potřeba domácí rukodělné ženské práce a naopak se začala zvyšovat potřeba peněz na nákup spotřebního zboží. Všechny dosavadní názory o přirozené dělbě práce mezi pohlavími, o zvláštních vlastnostech ženy, které ji neumožňují pracovat mimo domácí sféru se začaly jevit jako liché.

Průmyslová revoluce zvedla všeobecně životní úroveň, ale domácnost už nebyla to, co bývala kdysi. Muži odcházeli za prací, ženy už nemohly s nimi spolupracovat v produkující domácnosti a staly se závislé na zaměstnání mužů. Pracoviště a bydliště se oddělily. Domácí práce byly znehodnoceny průmyslovou výrobou. Chleba už nebylo třeba péct, lidé si ho mohli koupit. Výrobci

---

⁸⁵ LENDEROVÁ, M., KOPIČKOVÁ, B., BUREŠOVÁ, J., MAUR, E. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7106-988-1, s. 377-379.

⁸⁶ Tamtéž, s. 422.

⁸⁷ HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0, s. 25.

mechanických a elektrických zařízení hlásali, že domácí práce se vlastně dělá sama, čímž vznikla iluze, že domácí práce, žádná práce není.⁸⁸

2.4 Práce žen jako nutnost

Fakt, že žena začala chodit do práce se stal nutností. Nebylo a není jednoduché skloubit chod domácnosti a péči o děti se zaměstnáním. Pokud ženě dovoľovala finanční situace zůstat doma a starat se „pouze“ o chod domácnosti a manžela, učinila tak. První světová válka donutila ženy zastoupit muže. Ženská práce byla ekonomická nutnost, málokdy se jednalo o činnost, v které by se žena realizovala. Pouze profese jako lékařka, učitelka nebo umělkyně byly vykonávány s přesvědčením, že se jedná o poslání.⁸⁹ Ze zpráv živnostenských inspektorů vyplývá, že i když byla žena vdaná za muže pracujícího v ryze „mužském“ odvětví, byla nucena přispívat na výživu rodiny. A tak ve snaze přilepšit rodině, byla ochotna pracovat za mnohem nižší mzdu, než žena, která se musela svou prací živit. Z této zprávy je patrné, že manželství na počátku 20. století, ženě nepřinášelo jistotu před nutností podílet se na vlastní výživě i výživě svých dětí, placenou prací mimo rodinu.⁹⁰

Jakmile se ženy vydaly na cestu samostatné výdělečné činnosti přestal dostačovat výběr ženských zaměstnání. Ženám bylo postupně umožněno studium, počet gramotných žen přibýval a to byl první krůček k prvním kvalifikovaným ženským profesím.

2.5 První kvalifikované a doložené ženské profese

Skutečnou první doloženou ženskou profesí byla porodní bába a poté profese učitelky, které se budeme věnovat v kapitole 3.1.

Profesionalizace porodní báby v Rakouské monarchii byla uskutečněna díky dekretu z 30. prosince 1745. Porodní báby měly být přítomny pitvám ženských těl a také měly absolvovat přednášky anatomie. Gramotnost a věk mezi 24-40 lety se staly elementárními podmínkami pro přijetí do porodnického kurzu, který trval 4-6 měsíců. Vznikla c.k. škola babická v Praze, která do roku 1920 vchovala 5000

---

⁸⁸ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006. ISBN 80-86429-58-X, s. 175-177.

⁸⁹ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 271.

⁹⁰ HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0, s. 79.

porodních babiček. Takto vyškolené porodní báby měly zvládnout normální porod a rozpoznat porod s komplikacemi, ke kterému měly volat lékaře. Kurz je měl naučit schopnosti odhadnout jak se bude porod vyvíjet a jestli bude třeba lékaře či nikoliv. Nové nařízení vydané roku 1897 předepisovalo, že porodní bába má každou matku během těhotenství vyšetřit, poučit ji o somatických změnách a seznámit se s jejím zdravotním stavem. Porodní bába nesměla provádět porod u sebe doma a musela být ženě k dispozici v jakoukoliv hodinu. I po porodu měla být rodičce oporou a rádkyní. Profese porodní báby nebyla jednoduchá. Báby si musely nejprve vydobýt svou klientelu. I nadále vedle sebe existovaly báby kvalifikované a ty, které diplom neměly. Rodičky šly za tou bábou, o které měly dobré informace. Pokud si i kvalifikovaná bába svou pověst zkazila úmrtím rodičky, dítěte nebo se jednalo o pomluvu, ztrácela v budoucích rodičkách důvěru. Báby proto byly často chudé. Ani společenská prestiž tohoto povolání nebyla vysoká. Možná příčina se nachází ve skutečnosti, že bába nemohla rodičku odmítnout i když tušila, že jí nebude zapláceno. Postupně se společenská prestiž tohoto povolání zvyšovala. V roce 1912 v Praze si babičky založily svou vlastní stavovskou organizaci na obranu svých práv, která rozhodla o nových sazbách pro porodní báby. Po vzniku Československé republiky bylo vzdělání pro výkon této profese prodlouženo na 10 měsíců. Uchazečky musely získat potřebné vzdělání ve státních ústavech. Označení porodní bába bylo přejmenováno na porodní asistentku.⁹¹

2.6 Zaměstnanost žen po 2. světové válce

Po 2. světové válce, dvě třetiny žen v českých zemích opouští své povolání a vrací se zpět do svých domácností, k dětem, k manželům, k rodině. Tato skutečnost je podporována jak státem, tak veřejností. V průběhu padesátých let se stává obrazem pracující ženy, dělnice v průmyslu nebo rolnice v zemědělství. Ženy pronikají do průmyslu a zemědělství a obsazují pozice s nízkým sociálním statutem. S nástupem let šedesátých se obraz dělnice mění na model pracující ženy jako úřednice, která se sice za menší mzdu, za to bez těžké manuální práce a komfortně, zajistí. Ženy začínají pracovat také ve službách. V sedmdesátých letech vstupuje do práce generace středně a vysoce vzdělaných žen. Prosazují se v pozicích, která odpovídají

---

⁹¹ LENDEROVÁ, M., KOPIČKOVÁ, B., BUREŠOVÁ, J., MAUR, E. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7106-988-1, s. 407-419.

jejich kvalifikaci. I co se týče manželství, stále více častěji si řeknou své ano dva vysokoškolští absolventi. V osmdesátých letech se ženy uplatňují v resortu školství, zdravotnictví, peněžnictví, obchodu a služeb. Pro devadesátá léta je typické, že ženy začínají podnikat, poprvé se seznamují s nezaměstnaností, velmi málo žen dosahuje na vysoce hodnocené pozice v politice a ekonomice. Vývoj od poválečného období do devadesátých let je zřejmý. Žena už není viděna jako těžce pracující dělnice, ale jako žena pracující nejčastěji v terciárním sektoru a ve službách. Pracovní aktivita žen byla podporována z důvodů nedostatku mužských pracovních sil anebo nemožnosti uživit rodinu z jednoho platu.⁹²

2.7 Skloubení rolí matky, manželky, hospodyně a zaměstnankyně

Ačkoliv ženy vstoupily do „mužského světa“, který je i v mnohém obohacuje a přináší jim nové poznatky a možnost mimo jiné i kariérního růstu, nevymanily se ze své pracovní role v domácnosti.

Studie zabývající se postavením ženy v 19. století poukazují na skutečnost, že ženy venkovských řemeslníků i zemědělců, se s příchodem do měst chtěly podílet stejnou měrou na výživě rodiny jako muž. Často se jim ale skloubení rolí matky, hospodyně a spoluživitelky, nedařilo.⁹³ Tento problém je aktuální i v naší společnosti, o dvě století později.

Ženy se stále podstatnou měrou starají o domácnost, vaří, uklízí, starají se o výchovu dětí. Objevují se i názory feministek, zejména Christine Delphyové, podle které je manželství instituce, která nutí ženy-manželky k bezplatné práci. Služby, které vykonávají ženy v rodině nemají ovšem bezcenný charakter, protože jsou-li vykonávány mimo rodinný kruh, ženy za ně dostanou zapláceno. „*Nerespektování hodnoty této práce je navozeno institucionálně prostřednictvím svatební smlouvy, tj. smlouvy, podle které si prý muž přisvojuje sílu své ženy*“.⁹⁴

Fakt, že žena i nadále vykonává větší část domácích prací naznačuje, že uzavření manželské smlouvy není pouhou smlouvou o výměně domácích prací za vydržování mužem. To, že si i žena vydělává mění povahu vztahu, jakým je žena

---

⁹² ČERMÁKOVÁ, M. Zaměstnanost, pracovní kompetence a perspektivy české pracující ženy. In *Proměny současné české rodiny*. Praha: Slon, 2000. ISBN 80-85850-93-1, s. 83-87.

⁹³ HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X, s. 388.

⁹⁴ DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1, s. 104-105.

vázána k muži. Žena tak získává klíč ke svobodě, má možnost nesetrvávat v manželství z jiných důvodů než z citových. Což je velmi důležité v době, kdy v manželských vztazích hraje klíčovou roli afektivita a cit.⁹⁵ Nicméně stále platí, že ve většině párů s dvojí profesní kariérou je muž hlavním zaopatřovatelem příjmů a hlavní osobou, která je zodpovědná za sociální status rodiny. Příčinou je vstup do rodičovské fáze, která je spojena s urychlením profesní kariéry muže a naopak s jejím zpomalením u žen. Během mateřské dovolené se žena nemůže věnovat budování své kariéry.

Tři čtvrtiny žen, které mají alespoň maturitu a jsou zaměstnané na plný úvazek tvrdí, že starost o domácnost by měla být rozdělena stejnou měrou. Otázkou ale zůstává, zda to tak opravdu funguje. Muži mají své taktiky jak se vyhnout nechtěným pracím v domácnosti. Například ukazují dobrou vůli navenek tím, že souhlasí s rozdělením domácích prací, ale pak jakoby nezvládají to, co se po nich požaduje. „*Vždyť je jen neznatelný rozdíl mezi neochotou něco udělat a skutečnými potížemi*“.⁹⁶ (Například „nedokáže“ rozřídít špinavé prádlo, vybrat správný prací program). Ale i ženy mají své taktiky. Jedná se například o individualizaci prací. Každý z partnerů se stará o své prádlo, myje své špinavé nádobí apod. Co se týče vztahů v současné rodině, můžeme pozorovat tři rysy. Jedná se o „*citelné snížení objektivní závislosti ženy na muži, přetrváváním dělby profesních a domácích činností podle pohlaví a zvýšením pocitu unikání této diferenciaci podle pohlaví díky kompromisům mezi manželi*“.⁹⁷

Dnešní žena neustále osciluje mezi zaměstnáním a rodinou. Klade na sebe velké nároky, je pod tlakem okolí a dostává se tak mnohdy do konfliktů a střetu rolí. (Například žena policistka, která vyšetřuje intrafamiliární násilí páchané na dítěti otcem nebo otčímem, se dostává při vyšetřování a vedení výslechu dítěte a pachatele do střetu mateřské role, partnerské role a profesní role. Toto na ženu klade vysoké emoční nároky).

Díky procesu profesionalizace stoupl význam školního vzdělání. Na to doplatily ženy, které měly ztížený přístup ke vzdělání. Docházelo k tomu, že ženy byly vyloučeny ze svého povolání, kvůli nedostatku odbornosti i když se díky

---

⁹⁵ DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1, s. 105.

⁹⁶ Tamtéž, s. 110.

⁹⁷ Tamtéž, s. 111.

svému talentu a domácímu školení mohly dobře uplatnit v éře amatérismu. Nedostatek vzdělání je vylučovalo ve velké míře z kvalifikovaných a lépe placených prestižních povolání.⁹⁸

Dle Čermákové „*Pozice žen má kontinuální časové, strukturální a generační zakotvení. Z hlediska ženské populace začal proces nové dělby práce mezi muži a ženami v nedemokratických podmínkách. Začal vyrovnáváním vzdělanostní parity (dosud probíhá), průnikem žen do vysokoškolských profesí, přizpůsobením sféry práce na ženskou pracovní sílu (dosud probíhá), etablováním rodin na zaměstnanost matky. Demokratizační proces dělby práce mezi muži a ženami není zdaleka ukončen.*“⁹⁹Dokladem toho je šetření z roku 1994 kdy citovaná autorka uvádí, že „*ve státním sektoru pracuje 74% žen. Stupeň feminizace dosahuje ve zdravotnictví 77,8 %, ve školství 74,5 %, v peněžnictví, pojišťovnictví 71,9 %, ve službách, v obchodě 58,6%. [Statistická... 1994]*“.¹⁰⁰

---

⁹⁸ VOŠÁHLÍKOVÁ, P. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5, s. 357-361.

⁹⁹ ČERMÁKOVÁ, M. Sociologický časopis. *Gender, společnost, pracovní trh* [online]. 1995, č. 1 [cit. 2012-10-15]. s. 17. Dostupné z WWW : <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5168b74405cb38966b8b647b920b2a5c3e431d5d_342_007CERMA.pdf>

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 18.

3 Problém feminizace školství ve vývoji české společnosti

V učitelské profesi panuje vysoká feminizace, která se jeví jako obecný problém školství u nás i v zahraničí.

3.1 Profese učitelky

Profese učitelky byla považována společností 19. století za profesi, která je slučitelná s podstatou ženství. Ženy vykonávající pedagogickou profesi patřily vůbec mezi první ekonomicky nezávislé ženy.

Od 80. let 19. století se ve Francii a postupně i v dalších evropských městech začala pomalu vžívat představa ženy jako učitelky, působící v nejnižších třídách základních škol a učitelky ručních prací na dívčích školách. Pokud žena nemohla vykonávat povolání, které bylo manuálně náročné, byla profese učitelky novou možností obživy. Až do 70. let 19. století, neměly neprovdané dívky z měšťanských rodin jinou možnost, než být přebytnou příbuznou v rodině.¹⁰¹

K výkonu pedagogické profese, nepotřebovaly ženy dlouhou dobu žádnou kvalifikaci. Pedagogické kurzy určené pro budoucí učitelky sice existovaly, ale zájem byl o ně minimální.¹⁰² Profesi učitelky se věnovaly často svobodné dívky, cizinky, které vyučovaly mládež z horních vrstev. Velká poptávka byla po vychovatelkách z francouzsky mluvících zemí, ale i o Němky, Angličanky, Češky. Říšský zákon z roku 1869 stanovil možnost vzniku veřejných učitelských ústavů pro muže i ženy. V Čechách bylo v roce 1872 dvanáct učitelských ústavů, z nichž dva byly vyhrazeny pro učitelky. O studiu na ženském pedagogiu byl nesmírný zájem a proto bylo přijímací řízení těžké. Hasnerův zákon umožnil zřízení i soukromých učitelských ústavů. O ty státní byl ale přece jen větší zájem z důvodu výběrovosti.¹⁰³ Ve veřejných školách studovaly dívky pocházející z úřednických rodin, dcery středoškolských nebo vysokoškolských učitelů, kteří nemohli zaručit

---

¹⁰¹ HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X, s. 394.

¹⁰² LENDEROVÁ, M. Vzdělání a škola. In: LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 207.

¹⁰³ HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha : NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0, s. 77.

dceři velké věno a proto pro ně vzdělání představovalo záruku samostatné existence.¹⁰⁴

Budoucí učitelky se na své povolání zpravidla těšily. Po čtyřech letech studia odcházely učit jako podučitelky nebo učitelky na obecnou školu a to většinou do jiného města nebo i vesnice, protože v Praze nebylo dostatek volných míst. Učitelky neměly své začátky na nové škole vůbec jednoduché. Nejenomže se na ně okolí (i ženy) dívalo skrz prsty, jako na mužatky, které jsou příliš emancipované, tak i mužský pedagogický sbor je přijal sice zdvořile, ale chladně. Navíc na školách často panovaly špatné materiální i hygienické podmínky, na které nebyly učitelky zvyklé, ani připravené ze studií.

Obraz ideální učitelky byl následující. Učitelka měla mít vybrané společenské chování a vystupování, neměla budit pozornost svým oblečením ani vzhledem, neměla dávat najevo svou inteligenci a měla být opatrná v mužském kolektivu.¹⁰⁵ Učitel měl být dětem příkladem a mravní autoritou. „*Měl být laskavý, vlídný, přísný, nikoli krutý. Z tělesných trestů byla povolena jen metla*“ „.....v realitě školního dne se s ní nijak neskrblilo“.¹⁰⁶

Říšský zákon dovoloval nově učitelkám vykonávat svou pedagogickou profesi ve smíšených i v chlapeckých školách (zde pouze do třetí třídy a to z toho důvodu, že by si ženy neuměly udržet kázeň a autoritu ve vyšších ročnících).¹⁰⁷ Muži učitelé se bouřili proti tomuto opatření i když učitelky měly zpravidla vyšší úvazek než muži a dostávaly stejný plat. Muži učitelé požadovali, aby učitelky dostávaly plat nižší, protože kvůli povinnému celibátu nemusí živit rodinu. Učitelky se proti těmto názorům pochopitelně bouřily.

V roce 1896 působilo na veřejných školách v českém království 20 000 pedagogů a z toho 28% žen. Z prvních generací učitelek pocházely ženy mimořádně vzdělané, které dokázaly bez problémů sekundovat názory svým mužským kolegům

---

¹⁰⁴ LENDEROVÁ, M. Vzdělání a škola. In: LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 208.

¹⁰⁵ LENDEROVÁ, M., KOPIČKOVÁ, B., BUREŠOVÁ, J., MAUR, E. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7106-988-1, s. 429-430.

¹⁰⁶ LENDEROVÁ, M. Vzdělání a škola. In: LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 198.

¹⁰⁷ LENDEROVÁ, M., KOPIČKOVÁ, B., BUREŠOVÁ, J., MAUR, E. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7106-988-1, s. 429

na veřejnosti i v tisku. Učitelky si vypěstovaly velmi hezký vztah k dětem. Kompenzovaly si alespoň z části své neutěšené mateřské touhy.

Mezi učitelkami byl vyšší podíl osob s nižší kvalifikací, než u mužské části učitelského sboru. Důvodem byla skutečnost, že ženy mohly zastávat pouze místa učitelek nižších veřejných škol, učitelek ručních prací, domácích učitelek a vychovatelek. Už tehdy více než třetinový podíl žen ve školách představoval počátek feminizace oboru.¹⁰⁸

Důležité byly i dobře fungující stavovské organizace a odborové organizace. Nejstarší vznikl v roce 1874 a jmenoval se Spolek pražských učitelek.¹⁰⁹

3.2 Vdaná učitelka

Učitelky až do roku 1919 musely žít v celibátu, kvůli zažitě představě, že by ženy nezvládly zastat péči o dítě, rodinu, manžela a zároveň se věnovat zaměstnání.

V případě, že učitelka dostala nabídku k sňatku byla postavena zpravidla před těžké dilema. Z učitelčina platu často žila i její orientační rodina a byla na něm závislá. Pokud by se provdala, zůstala by její orientační rodina buď úplně bez příjmů anebo by se museli všichni i s manželem uskromnit, s čímž ale nemusel souhlasit manžel. Zákon vydaný v roce 1919, který rušil celibát učitelek, situaci nevyřešil. Výběr možných partnerů se totiž učitelce tenčil. Muži zpravidla potřebovali ženu, která by se nejen starala o domácnost, děti, ale zároveň, která by byla svému manželovi nápomocna i v jeho práci. Příkladem je obchodník nebo řemeslník, kteří potřebovali takovou ženu, která by jim pomáhala v jeho živnosti. Na to ale učitelka neměla čas. Úředník se musel stěhovat z místa na místo a tudíž také nebyl vhodným partnerem. Nejideálněji se jevil učitel. Jenže úřady se i po zavedení zákona proti celibátu chovaly k učitelkám nepřátelsky. Stěžovaly novomanželům možnost společného bydlení a ve škole byl problémem jejich příbuzenský vztah. Situace se ještě zhoršila hospodářskou krizí ve 30. letech 20. století. Vdané učitelky měly pobírat méně peněz nebo měly být propuštěné, protože jeden učitelský plat v rodině postačí a žena učitelka zabírala pracovní pozici

---

¹⁰⁸ HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0, s. 77.

¹⁰⁹ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5, s. 255.

potenciálnímu živiteli rodiny. Nezaměstnanost ženy nebyla považována za tak hroznou jako nezaměstnanost muže, který má živit rodinu.¹¹⁰

Plat učitelů byl sice zrovnoprávněn od roku 1914, ale svobodné učitelky byly ochuzeny o příspěvek na bydlení, který dostávali ženatí učitelé.

3.3 Feminizace učitelské profese

Vysvětleme si nejprve co říká o feminizaci odborná literatura. Podle Akademického slovníku cizích slov je feminizace „*obsazení, ovládnutí něčeho ženami, početní převaha žen někde, například feminizace školství*“.¹¹¹

Pedagogický slovník vymezuje přesně feminizaci školství jako „*početní převahu žen zaměstnaných ve školství v učitelských profesích. (...) Feminizace školství má některé negativní důsledky pro charakter edukačního prostředí školy*“.¹¹²

Průcha (2005) vysvětluje, že „*termínem 'feminizace' učitelské profese se běžně vyjadřuje skutečnost, kdy v socioprofesi skupině učitelů existuje disproporce mezi počtem mužů a počtem žen: ženy tvoří výraznou většinu. (...) Má se za to, že právě v českém školství se jev feminizace extrémně rozvinul.*“¹¹³ Tento jev má v současné civilizaci širší kontexty a je spojen s měnícím se postavením ženské pracovní síly na trhu práce. Jedná se o velmi razantní vstup žen do „mužských“ odvětví jako bylo například školství, zdravotnictví. Tyto odvětví se stávají „ženskými“.¹¹⁴

Postupný nárůst počtu žen ve školství byl zaznamenán přibližně ve druhé polovině 19. století a od 50.let 20. století se začal systematicky zvyšovat. Během 2. světové války a po ní, byla řada žen nucena zastat práci, kterou do té doby zastávali muži, ať už z důvodů, že se z války navrátili vážně zranění nebo dokonce přišli o život. Zatímco v roce 1953 působilo na základních školách „pouze“ 55%, v devadesátých letech se počet žen ještě zvýšil na 82%. Podobně tomu bylo i na

---

¹¹⁰ LENDEROVÁ, M., KOPIČKOVÁ, B., BUREŠOVÁ, J., MAUR, E. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7106-988-1, s. 430-435.

¹¹¹ PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*, Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0607-9, s. 224.

¹¹² PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1, s. 71.

¹¹³ PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-503-5, s. 180.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 180.

středních školách, kde v 60. letech vyučovala zhruba jedna třetina žen, avšak v 90. letech se počet navýšil na 55%. Ženy-učitelky tedy přibývají na všech stupních škol.¹¹⁵

Příliš mnoho žen ve školství je jedním z důvodů „*proč je učitelství některými teoretiky (např. Etzioni) považováno za poloprofesi, semi-profesi, ne plně konstituovanou profesi.*“¹¹⁶ Jedná se o skutečnost, kdy profese, která byla původně považována za plnohodnotnou a vysoce ceněnou, utrpěla propad na žebříčku prestiže, z důvodů převahy žen. Nástupem do tradičně mužských profesí si ženy zvýšily společenskou vážnost, ale současně se tomuto povolání snížila jeho prestiž. Tento názor by už v dnešní době neměl převládat, protože je vyjádřením předsudků vůči ženám a jejich profesnímu uplatnění.¹¹⁷

K feminizaci je nutné přistupovat jako k problému s širšími dopady a hledat v něm něco více než pouze statistický údaj. V tomto kontextu se zvažují specifické charakteristiky a zvláštní nároky, ke kterým inklinují spíše ženy. V profesi učitele je kladen důraz na kvalitu vztahu k dětem. Vyžaduje se citové angažmá, péče o děti, jejich ochranu.¹¹⁸ Všechny tyto aspekty jsou z hlediska evolučního vývoje bližší ženám, které jsou citlivější, poskytují dětem útočiště, pochopení, naproti tomu muži nabízejí nadhled. Už když se podíváme na způsob držení dítěte - chování a úroveň komunikace muže a ženy k dítěti. Žena dítě chová tak, že ho vezme do náruče, komunikuje s ním laskavě a trpělivě. Naproti tomu muž dítě chová tak, že mu zprostředkuje pohled přes rameno, který mu umožní výhled do okolí. Komunikace je stručnější, výstižnější a asertivnější.¹¹⁹

Dle Spilkové, naznačené specifické charakteristiky ženského přístupu k dětem, které jsou často označovány za mateřskost, nelze považovat za důkaz biologických dispozic pro učitelské povolání. Toto tvrzení dokazuje na institutu

---

¹¹⁵ VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L. Učitelské sbory z genderové perspektivy. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0, s. 37.

¹¹⁶ SPILKOVÁ, V. Současné změny v pojetí učitelské profese (s důrazem na učitelství primární). In: HAVLÍK, R. *Učitelské povolání z pohledu sociálních věd*. Praha: PedF UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 69-70.

¹¹⁷ KOŤA, J. Profese učitele. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 159.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 70.

¹¹⁹ PELCOVÁ, N. *Filosofie výchovy*. Přednáška na Pedf UK, 2011.

celibátu učitelek, praktikován do 20. let 20. století, který byl právě vyjádřením neslučitelnosti mateřské a učitelké role. Tvrdí, že pro učitelské povolání jsou muži a ženy vybaveni shodně. Ideální skladbou učitelského sboru by byla vyváženost mezi učiteli-muži a učitelkami-ženami. Jak vyplývá z níže uvedených tabulek a grafů současná situace feminizace školství v ČR nenaznačuje, že by mělo dojít k tomuto vyváženému poměru. Důvody mohou být mimo jiné „*nízké finanční ohodnocení, nízká perspektiva profesního růstu (gradace učitelského povolání), okolnosti profesní adaptace (učiteli-muži) bývají „feminizované sborovny a s tím související atmosféra a způsoby práce uváděny jako jeden z faktorů k úvahám o opuštění profese.*“¹²⁰

V následujících kapitolách ukážeme s pomocí statistických údajů vývoj feminizace školství od roku 1953 do roku 2010 na jednotlivých stupních škol a pokusíme se jej popsat.

3.4 Vývoj feminizace školství na ZŠ od roku 1953 – 2010

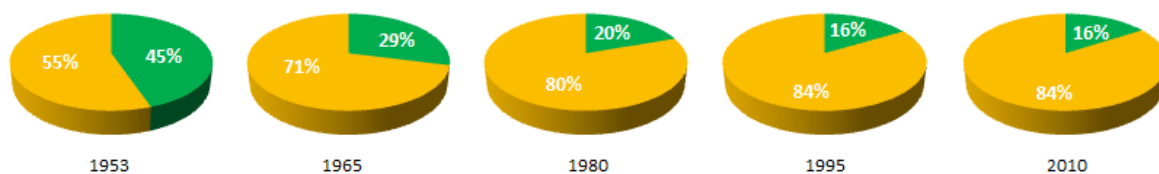
Následující dva grafy znázorňují vývoj feminizace školství na ZŠ od roku 1953 do roku 2010, avšak každý z nich zachycuje danou situaci jiným způsobem, abychom dosáhli co největší přehlednosti a názornosti. V obou grafech jsme použili stejné barevné značení, tzn. muži – zeleně a ženy – žlutě.

V prvním výsečovém grafu můžeme pozorovat postupné zvyšující se procento žen na ZŠ, kdy největší nárůst proběhl od roku 1953 do roku 1965. Příčiny mohou být různé. Jednou z nich může být i fakt, což bude zřetelné i z následujících kapitol, že se počet studujících dívek na pedagogických fakultách zvyšoval, což se odrazilo i do poměru učitelů a učitelek ve sborovnách. Dále můžeme konstatovat, že k ustálenému poměru učitelů/ek došlo v 90. letech 20. století.

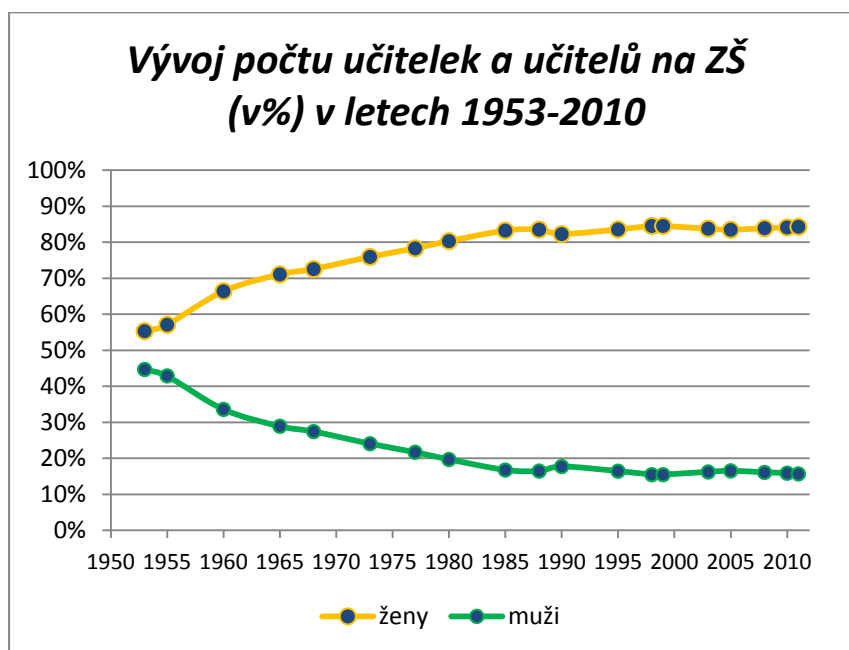
Z druhého spojnicového grafu je dobře zřetelný lineární růst počtu učitelek do roku 1985, poté se zvyšování takřka zastavilo. V posledních dvaceti letech se zvýšil počet učitelek z 80% na 84%.

---

¹²⁰ SPILKOVÁ, V. Současné změny v pojetí učitelké profese (s důrazem na učitelství primární). In: HAVLÍK, R. *Učitelské povolání z pohledu sociálních věd*, Praha: Pedf UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 70.

Obrázek 1 Počet učitelů a učitelek na ZŠ (v%), zdroj: statistické ročenky školství

Obrázek 2 Vývoj počtu učitelů na ZŠ, zdroj: statistické ročenky školství

Níže uvedený přehled je zajímavým pohledem na učitelský sbor, kde můžeme sledovat proměnu počtu učitelek na jednoho učitele. Zatímco rok 1953 představoval poměr 1:1, v 90. letech 20. století poměr kulminoval již na hodnotu 5:1 ve prospěch učitelek. Pokud se na učitelský sbor podíváme z tohoto úhlu pohledu, kde se ve sborovně nacházelo řádově 5 učitelek a jeden učitel, mohlo docházet u učitelů k nepřilíh dobrému pocitu z tak feminizovaného pracovního prostředí. Učitelé uvádějí mimo jiné jako jeden z důvodů pro opuštění profese „feminizované sborovny a s tím související atmosféra a způsoby práce....“¹²¹

¹²¹ SPILKOVÁ, V. Současné změny v pojetí učitelské profese (s důrazem na učitelství primární). In *Učitelské povolání z pohledu sociálních věd*, Praha : Pedf UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 70.

Poměr žen a mužů v učitelském sboru na ZŠ									
rok	1953	1955	1960	1965	1968	1973	1977	1980	1985
počet žen na jednoho muže	1,24	1,33	1,98	2,46	2,64	3,16	3,61	4,08	4,96
rok	1988	1990	1995	1998	1999	2003	2005	2008	2010
počet žen na jednoho muže	5,06	4,64	5,08	5,46	5,46	5,16	5,05	5,21	5,29

Tabulka 1 Poměr žen a mužů v učitelském sboru na ZŠ, zdroj: statistické ročenky školství

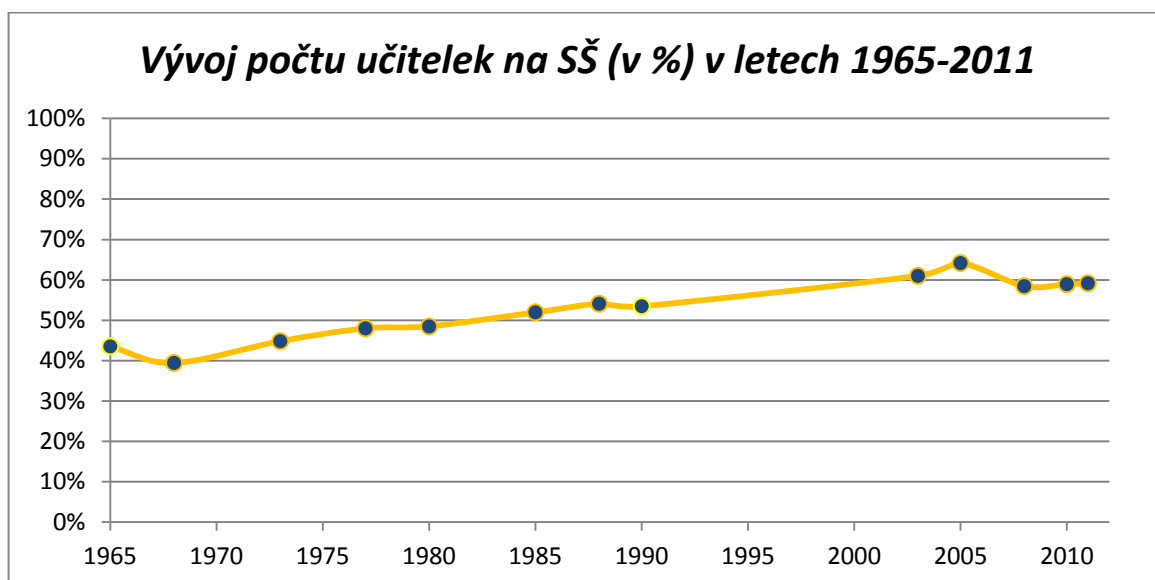

3.5 Vývoj feminizace školství na SŠ od roku 1965-2011

V následujícím grafu je předložen vývoj počtu učitelek na všech středních školách u nás od roku 1965 do roku 2011. Ve srovnání se zvyšující se tendencí počtu učitelek na základních školách, nejsme svědky shodně stoupajícího trendu na středních školách, jak dokládá křivka v grafu. Jedná se spíše o postupný, ne markantní nárůst počtu učitelek na středním stupni školského systému. Pokud vyjádříme nárůst počtu učitelek čísly, tak v 60. letech působilo na SŠ 40% učitelek, v 90. letech se poměr zvýšil na 50% a v novém tisíciletí tento poměr činí 60% učitelek. Příčinou může být skutečnost, že na středních školách se vyskytuje vyšší množství odborných a praktických předmětů, ve kterých se spíše prosazují muži.

Nižší procentuální počet učitelek na SŠ oproti ZŠ můžeme spatřovat i ve skutečnosti, že zastoupení studentek na technických školách je obecně nižší a tudíž je i méně potencionálních učitelek, které by mohly vyučovat tyto předměty. I na pedagogických fakultách se dívky častěji orientují na aprobace humanitního směru.

Vyšší počet mužů na SŠ může být vysvětlen jednak vyšším platem, tak příznivějším pracovním klimatem nebo i ve společnosti vnímanou vyšší prestiží SŠ než ZŠ.

Obrázek 3 Vývoj počtu učitelek na SŠ, zdroj: statistické ročenky školství

Následující tabulka ilustruje poměr žen a mužů v učitelském sboru na SŠ v letech 1965 až 2011. Jak z tabulky vyplývá, poměr žen vůči mužům je příznivější

než jak tomu bylo na ZŠ. V průběhu 46 let osciluje poměr mužů a žen mezi 40 - 50%. Určitým předělem mohou být 80. léta 20. století, kdy se poměr žen zvýšil a překročil hranici 50% a poté nové tisíciletí, kdy byla překročena hranice 60%.

Poměr žen a mužů v učitelském sboru na třetím stupni (SŠ, SOU, gymnázia)													
rok	1965	1968	1973	1977	1980	1985	1988	1990	2003	2005	2008	2010	2011
počet žen na jednoho muže	0,77	0,65	0,81	0,92	0,94	1,08	1,18	1,15	1,57	1,79	1,41	1,43	1,45
procento žen ve sboru	43%	39%	45%	48%	49%	52%	54%	53%	61%	64%	58%	59%	59%

Tabulka 2 Poměr žen a mužů ve sboru na SŠ, zdroj: statistické ročenky školství

Jak vyplývá z následující tabulky, věnované pouze gymnáziím, můžeme konstatovat, že feminizace se na těchto typech škol projevuje silněji než na ostatních středních školách jako celku, což lze pravděpodobně přičítat univerzalitě zaměření gymnázií.

Poměr žen a mužů v učitelském sboru na gymnáziích											
rok	1965	1968	1973	1977	1980	1985	1988	1990	2003	2005	
počet žen na jednoho muže	0,94	1,08	1,32	1,46	1,53	1,66	1,76	1,74	1,96	2,02	
procento žen ve sboru	49%	52%	57%	59%	61%	62%	64%	63%	66%	67%	

Tabulka 3 Poměr žen a mužů ve sboru na gymnáziích, zdroj: statistické ročenky školství

3.6 Ilustrace rostoucího počtu vzdělaných žen

Počet vzdělaných žen postupně rostl, což dokazuje i sčítání lidu uskutečněné v roce 1961 a 1971. Tyto údaje vezmeme jako příklad, na kterém si budeme ilustrovat zvýšení počtu vzdělaných žen. Od počátku 50. let 20. století se utvářely podmínky pro rozvoj vzdělávání žen. Studentky postupně začaly převažovat na většině výběrových škol. Podle sčítání lidu z roku 1971 dosáhla vzdělání ukončené maturitou a vyššího, každá dvanáctá žena a sedmý muž. Časové srovnání v těchto letech ukazuje, že se u žen zvyšuje vzdělání mnohem rychlejším tempem. Za deset let vzrostl počet žen s vysokoškolským vzděláním z 8 154 na 25 087 žen. I přes tento markantní nárůst žen na VŠ, počet mužů absolventů je stále převyšuje.

Jak vyplýne z další kapitoly, v 21. století se postupně počet žen v terciárním vzdělávání vyrovnal a nakonec ženy početně převážily muže.

V níže uvedené tabulce znázorňujeme porovnání zvýšení vzdělání žen v letech 1961 a 1971.

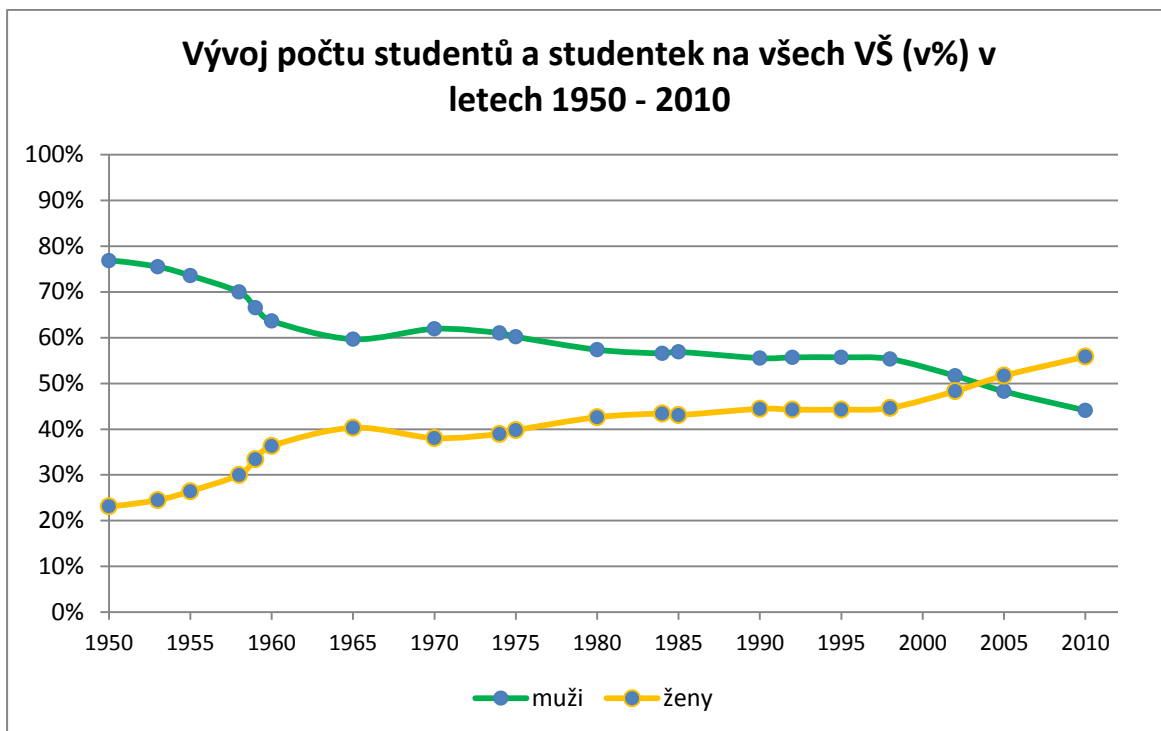
Rok		maturita	úplné střední všeobecné	úplné střední odborné a vyšší odborné	vysokoškolské
1961	muži	63 330	11 169	31 556	20 595
	ženy	47 955	9 300	30 501	8 154
1971	muži	110 042	13 496	67 527	29 019
	ženy	122 885	21 604	76 194	25 087

Tabulka 4 Přehledová tabulka dosaženého vzdělání mužů a žen, zdroj: Historická ročenka školství v České republice 1953/54 - 1997/98

3.7 Ilustrace rostoucího počtu studentek na VŠ od roku 1950 - 2010

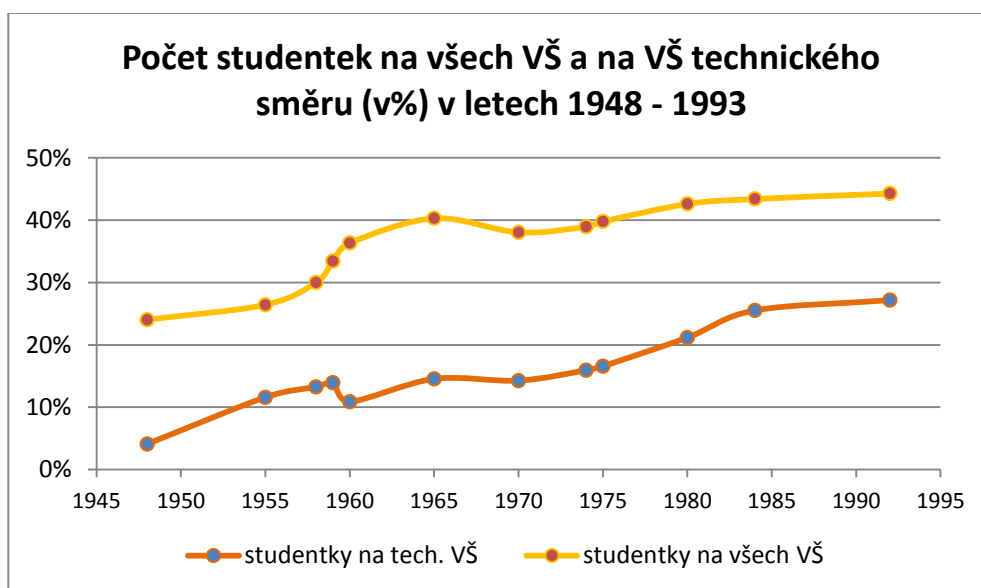
Jak jsme již naznačili v předchozí kapitole, vzdělání žen se zvyšuje, což dokazují i následující grafy.

V níže uvedeném grafu, můžeme sledovat vývojovou křivku poměru studentů a studentek na všech vysokých školách v letech 1950-2010. Počet studentek na VŠ poměrně prudce stoupal od 50. do 60. let 20. století, kdy se zvýšil z 20% na 40%. Poté pomalu dochází k postupnému vyrovnávání poměru studentů a studentek. Mezníkem je rok 2005, kdy poprvé došlo k početní převaze studentek nad studenty a dále tento trend pokračuje. V roce 2010 činí počet studentek již 56%.

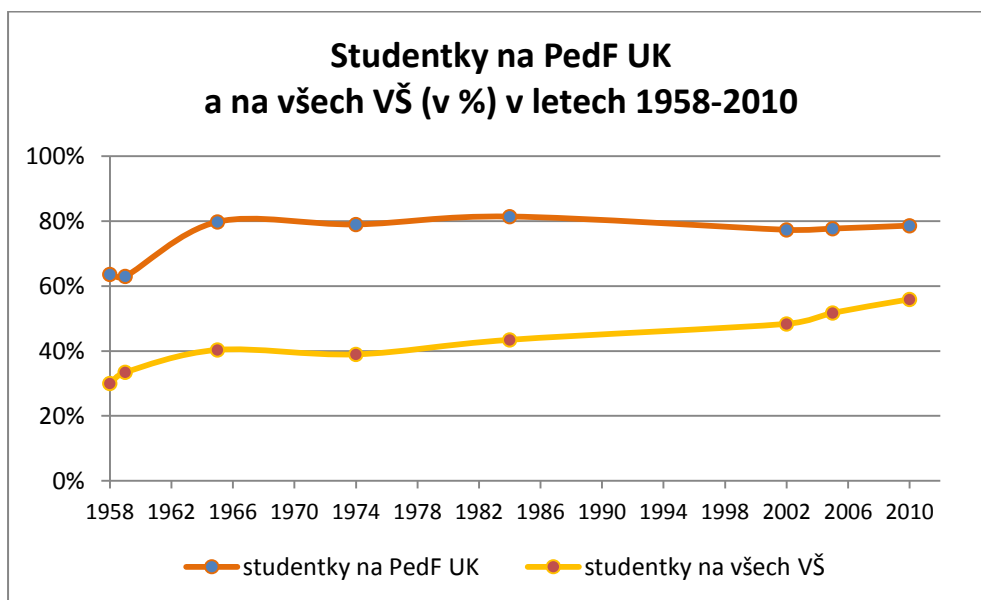
Obrázek 4 Vývoj počtu studentů a studentek na VŠ, zdroj: statistické ročenky školství

Následující graf nám umožňuje srovnání počtu studentek na všech vysokých školách a počtu studentek na vysokých školách technického směru. Jinak řečeno můžeme zde sledovat rostoucí zájem studentek o VŠ technického směru. Již od 60. let 20. století křivka vykazuje jednoznačně rostoucí tendenci.

Obrázek 5 Počet studentek na VŠ a na VŠ technického směru, zdroj: statistické ročenky školství

V níže uvedeném grafu můžeme sledovat vývoj počtu studentek na všech VŠ a na PedF UK. Jak je z křivek patrné, počet studentek na PedF UK je téměř stále stejný a pohybuje se okolo 80%, zatímco počet studentek se na jiných VŠ zvyšuje.

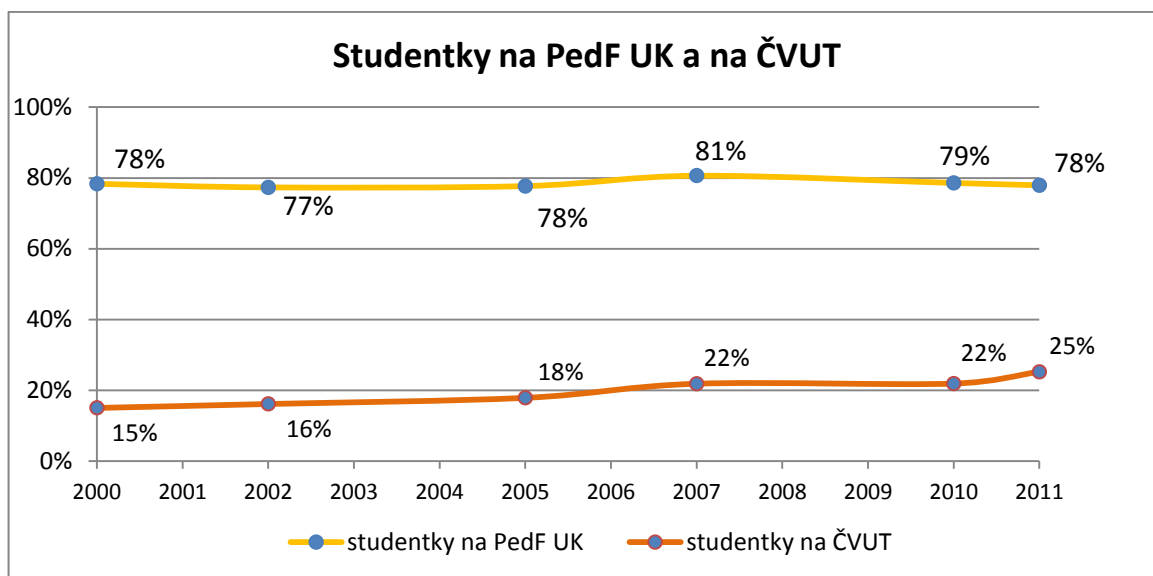
Obrázek 6 Srovnání počtu studentek (v%) na PedF UK a na všech VŠ, zdroj: statistické ročenky školství

3.8 Ilustrace počtu studentek a studentů na PedF UK a ČVUT

V následujících dvou grafech budeme porovnávat změny v počtech studentek na vybraných VŠ a sice na PedF UK a ČVUT Praha. Zajímá nás vývoj počtu studentek, a tudíž jejich zájmu, na jedné z pedagogických fakult a na jedné z technických univerzit v ČR.

Zatímco na PedF UK je během deseti let procento počtu studentek relativně stále stejné, tak počet studentek na ČVUT Praha se za deset let zvýšil o 10%. To nám potvrzuje křivky již z předchozích grafů, že zájem dívek o technické VŠ roste.

Jelikož na PedF UK studuje stále stejné procento žen, můžeme se domnívat, že ideální stav vyrovnání počtu učitelů a učitelek ve školství v následujících letech nenastane. Nicméně jako dobrý ukazatel se jeví zvyšující se zájem studentek o VŠ technického směru.

Obrázek 7 Srovnání počtu studentek na PedF UK a na ČVUT, zdroj: statistické ročenky školství

3.9 Proměny učitelských sborů v zrcadle české kinematografie

Čím dál větší přítomnosti žen v českém školství v průběhu desetiletí, si je vědoma i neučitelská část společnosti, neboť se jedná o nedílnou součást každodenního života, se kterou se setkáváme denně, ať už prostřednictvím vyprávění školou povinných dětí, na třídních schůzkách, v reportážích v televizních novinách, přímo v ulicích měst při setkání se třídami na výletech či exkurzích. Postupného nárůstu zastoupení žen ve školství si můžeme povšimnout i ve filmu. Film jako takový zpravidla ztvárňuje obraz společnosti, a tak film s námětem školního prostředí, nám může posloužit jako dobový obraz reality ve školství. Každý film má v sobě jistý aspekt karikaturnosti, který zdůrazní to, co je pro daný námět a prostředí, do něž je umístěn, nejtypičtější. Proto jsme vybrali tři období, spojené s velkými tituly se školní tematikou, které použijeme jako další doklad výše statisticky podložených svědectví.

3.9.1 Filmový obraz školy v 30. letech

Filmy této doby, zachycují pedagogickou obec střední školy a gymnázia, ještě jako prostředí patriarchální, tradicionalistické a komisi, do kterého teprve postupně a pozvolna proniká ženský element. Tento ženský element si rovněž musí hledat cestu ke svému rovnoprávnému statutu v rámci učitelských sborů a také k získání autority v očích studentů. Za všechny zmiňme zejména dva filmy *Škola*

základ života (1938, Martin Frič) a *Cesta do hlubin študákovy duše* (1939, Martin Frič).

Ve filmu *Škola základ života* se například setkáváme s realitou školního sboru s pouze jednou titulární středoškolskou profesorkou (vyučuje přírodopis a dějepis). Sbor je nově posílen o mladou suplentku (s aprobační dějepis – vlastivěda), která je přivítána s politováním, že není suplentem, který by lépe zvládal hůře zvladatelné vyšší ročníky. Ať už je to dáno, jejím mládím nebo pohlavím, personál školy – v zastoupení ředitele, starších kolegů a školníka se k ní často chová téměř jako ke studentce. Integrace učitelky-ženy, tak jak to vidíme na příkladu kolegyně přírodopisárky, do patriarchálního učitelství sboru probíhá spíše mentálním přizpůsobením se svým mužským kolegům, jakýmsi „odženštěním“, spojeným kromě jistého mužského vzezření i s neosobním vystupováním. Mladá suplentka, tím že u ní nedošlo k přizpůsobení se ve vzezření a vystupování svým mužským kolegům, může v očích studentů zosobňovat rovněž objekt záliby.

Podzastoupení žen v učitelství sboru dokládá i film druhý, *Cesta do hlubin študákovy duše*, který rovněž představuje učitelství kolektiv s naprostou převahou mužského elementu a pouze jedinou vyučující, u níž konstatujeme rovněž integraci do sboru skrze komisi vystupování.

3.9.2 Filmový obraz školy v 80. letech

O čtyřicet let později nalézáme učitelství sbor zcela jiný. Ve svědectví seriálu *My všichni školou povinni* (1984, Ludvík Ráža), se setkáváme s naprosto odlišnou skladbou pedagogického sboru, v níž převažuje element ženský. Proporce se obrátily.

Matriarchát přísných žen, dokonce i s ženským vedením v podobě ředitelky, který v sobě zahrnuje pouze jednoho titulárního středoškolského profesora – muže, který je již do kolektivu integrován tím, že se mu přizpůsobil v podobě jistého „odmužštění“ neseného ztotožněním mimoškolních zájmů (výměna receptů, chlubení se některými schopnostmi spojenými s domácností) a školního vystupování, se brání připustit do svých řad nového učitele (aprobace matematika, tělocvik) svým věkem bližšího studentům, který často vůči nim vykazuje kamarádský přístup. Mladý učitel je do nového kolektivu přijat s rozpaky, vznikají obavy, zda jakožto mladý a jakožto učitel muž, bude sto své povolání učitele zvládat. Věkový rozdíl způsobil, že obvyklé schéma společnosti, kdy mužům je

přířknuta spíše autoritativní role a ženám spíše ta mateřská, jsou popřeny, ženy vyjadřují svou pochybu o dostatečné autoritativnosti muže.

Na rozdíl od toho, čeho jsme byli svědkem ve filmu *Škola základ života*, kdy ženy, vědomy si trendu narůstajícího počtu žen v intelektuální sféře, měly naději na čím dál větší zastoupení i v učitelských sborech, neměly tak velkou potřebu se družít za účelem čelení mužské převaze, se v seriálu *My všichni školou povinni* setkáváme v chování staršího kolegy (aprobace matematika), který se za léta své praxe přesvědčil o fenoménu narůstající feminizace pedagogické sféry, s tendencí družít se s novým kolegou a tak se chopit příležitosti posílit izolovanou mužskou přítomnost v rámci převážně ženského kolektivu.

4 Rovnost pohlaví a genderové stereotypy ve školství

V každé demokratické společnosti by měl fungovat jeden ze základních principů demokracie - princip rovnosti. Tento princip vyjadřuje skutečnost, že všichni občané jsou si rovni, bez ohledu na pohlaví.¹²² Přesto se v naší společnosti setkáváme s anglickým pojmem gender.

4.1 Vymezení pojmu gender

Pro správné a co nejpřesnější vymezení pojmu gender, jsme hledali jeho definici v odborných publikacích. Dle sociologického slovníku je gender „*pojmem označující nikoli biologické, ale sociální aspekty pohlaví. Český překlad rod se neujal, protože bývá chápán v jiných významech. Pohlaví člověka je dáno biologicky, ale pokud jde o sociální chování, lidé se nerodí jako muži a ženy, ale musí se naučit jako muži a ženy jednat. Existuje řada vzorců, které jsou ve společnosti chápány jako typicky ženské nebo mužské. Jaké chování je biologicky podmíněno a co je výsledkem kulturního vývoje společnosti, je předmětem studií v oblasti gender studies a feminismu...*“¹²³

Pedagogický slovník tuto definici ještě dále doplňuje, že hlavní roli při vytváření gender identity „*hrají dospělí, zejména rodiče a sourozenci, ale i učitelé, dnes i hrdinové v masmédiích, se kterými se dítě identifikuje. Utváří se v průběhu*

---

¹²² MŠMT, *Rovnost žen a mužů*. [online]. Posl. úpravy 29.9.2010 [cit. 2012-10-24]. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/rovnost-zen-a-muzu>>

¹²³ JANĎOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0, s. 90.

socializace, asi od 2 až 3 let, kdy si děti uvědomují svou příslušnost ke svému pohlaví a mají vytvořená příslušná schémata (gender schéma). Asi ve věku 7 let se podle Kohlberga vědomí příslušnosti k svému pohlaví stabilizuje a dítě ji chápe jako konstantu svého bytí; dětské skupiny se velmi výrazně segregují dle pohlaví. Gender identita dozrává spolu s osvojováním rodičovských rolí ve středním školním věku...“¹²⁴

Smetáčková (2007) definuje gender jako „*kulturně-sociální koncept, který vyjadřuje představu, že lidské bytosti lze dělit jen na dvě skupiny – ženy a muže, jež jsou definovány protikladně a hierarchicky, přičemž jim jsou přisuzovány odlišné charakteristiky, schopnosti a další sociální atributy, které v našem kulturním pojetí vesměs zvýhodňují muže“*.¹²⁵ Přitom dle výzkumů, které se snažily odhalit rozdíly ve schopnostech a dovednostech mužů a žen, vyšlo najevo, že rozdíly mezi oběma pohlavími jsou menší, než samotné rozdíly v těchto skupinách. To znamená, že mezi muži i ženami jsou průměrně stejně zastoupeni inteligentní jedinci, kteří jsou nadáni na matematiku, fyziku nebo cizí jazyky.¹²⁶ Žádná vědní oblast pak není typicky ženská ani typicky mužská. Přesto mnohdy v naší společnosti přetrvávají stereotypy ohledně různého nadání a různých vlastností mužů a žen. Přitom dle Smetáčkové (2007), se ženami a muži nerodíme, ale stáváme se jimi. V průběhu socializace si osvojujeme jak se chovají, oblékají, mluví ženy/muži, jaké mají charakteristiky. Podle výzkumu Genderové aspekty přechodu žáků a žákyň mezi vzdělávacími stupni, uskutečněném v roce 2005, odpovědělo téměř 3000 dívek a chlapců, že pro ženy je nejtypičtější emocionalita a starostlivost a pro muže agresivita. Tato dichotomie ukazuje, že gender je zejména koncept vztahový, čili, že je vymezen, ve vztahu k druhému. Femininní emocionalita a starostlivost stojí na druhém pólu než maskulinní agresivita.

---

¹²⁴ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1, s. 75.

¹²⁵ PAVLÍK, P. Ženy a muži v genderové perspektivě: gender přináší nový pohled. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0, s. 7.

¹²⁶ Tamtéž, s. 9.

V sociologii genderu se často hovoří o protikladu soukromého a veřejného. V euroamerické civilizaci a v mnoha dalších je veřejná sféra převážně mužským světem a soukromá sféra patří ženám.¹²⁷

Tento dichotomní vztah není symetrický. Maskulinita je nadřazena feminitě, což dokládá i mimo jiné používání jazyka. Tak například slova čaroděj-čarodějnice, vyjadřují totéž, ale feminum má negativní konotaci. To platí i o feminizaci určitého povolání, která je chápána ve společnosti jako negativní jev, ale k maskulinizaci určitého povolání takovéto negativní konotace nemáme.

4.2 Gender ve škole

Jak již vyplynulo z definic uvedených výše, v naší společnosti jsou vesměs „protěžováni“ muži. Což může být jedna z příčin, proč muži na pracovním trhu často získávají lépe placené a prestižnější pracovní pozice. Což mnohdy vede k důsledku, že v některých méně prestižních pracovních oblastech, o které muži nejeví zájem, se nachází více žen než mužů. Typickým příkladem může být školství.

Genderová nevyváženost ve školství je problémem nejen v ČR, ale i v zahraničí. Důsledky disproportionality se pak odrážejí v nerovnostech mezi chlapci a děvčaty, v přístupu ze strany učitelů k žákům, ale také mezi učiteli-muži a učitelkami. Genderová nevyváženost se odráží i do volby budoucího povolání. Liší se obory, které studentky nebo studenti volí při výběru střední nebo vysoké školy.¹²⁸

Škola je považována za sekundární socializační prostředí. Ve škole si má jedinec mimo jiné osvojit a přijmout hodnoty, normy, společenské vzorce chování, dále se seznamuje s normami skupinového chování a vystupování. Škola má několik funkcí. A sice funkci výchovnou a vzdělávací, která tkví v přenosu kulturních vzorců chování a hodnot z jedné generace na druhou, další funkce je kvalifikační, jejíž podstatou je získání potřebné míry znalostí a zároveň rozvíjení schopností a dovedností požadovaných pro určitou profesi, neméně důležitá je funkce integrační, kdy škola umožňuje navázat sociální styky, komunikaci, žáci se

---

¹²⁷ RADIMSKÁ, R. Slad'ování soukromé a veřejné sféry: partnerské vztahy a pracovní uplatnění mužů a žen. In: HAŠKOVÁ, H. *Rovné příležitosti mužů a žen při slad'ování práce a rodiny?* Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003. ISBN 80-7330-048-6. s. 90.

¹²⁸ SKÁLOVÁ, H. (ed.) a autorský kolektiv. *Genderovou optikou: zaměřeno na český vzdělávací systém.* Praha: Gender Studies, 2008. ISBN 978-80-86520-28-5, s. 18.

učí respektovat odlišnosti druhých lidí. Jmenujme ještě alespoň funkci selektivní a ochrannou. Selektivní funkce spočívá ve výběru žáků a to na různých úrovních, např. při přechodech žáků do různých vzdělávacích úrovních, žáci získávají vysvědčení, diplomy, osvědčení, musí podstoupit přijímací řízení. Ochranná funkce zajišťuje zachování tajemství o důvěrných informacích o studujícím a je zakotvena i v zákonech.¹²⁹ Školní prostředí můžeme připodobnit ke zmenšenému světu, kde se děti učí způsobům jak se v něm vyznat.

4.3 Genderové stereotypy

Komunikace

Rodiče, vyučující i širší okolí s dětmi hovoří na základě toho, jestli se jedná o chlapce či dívku. Děvčatům kupujeme „dívčí“ hračky jako panenky, zmenšeniny domácích potřeb a chlapcům zase autíčka nebo třeba fotbalový míč. Prostřednictvím hraček chlapce zejména podporujeme v technických dovednostech a v zaměření především na věci, ne na lidi.

V pedagogické komunikaci, se učitelé často dopouští chyby hned v úvodním oslovení tím, že používají generické maskulinum – žáci, studenti. I ve školních řádech a v některých učebnicích se objevuje pouze výraz žáci. Tento výraz má zahrnovat žáky i žákyně, ale žákyně se mohou cítit vyřazené z komunikace. Jak z mnohých výzkumů vyplývá, učitelé i učitelky se více orientují a věnují se víc chlapcům než dívkám. Tuto pozornost zdůvodňují tím, že chlapci jsou více neklidní, neposlušní a je nutné je více zaměstnat.¹³⁰ Chlapce učitelé/ky více vyvolávají, dávají jim podvědomě více času na přemýšlení a zodpovězení otázky než dívkám.¹³¹

To, že pod tvarem generického maskulina si žákyně/ci spíše vybaví pouze muže dokazuje test uskutečněný s 572 žáky/němi v roce 2006. Na ženy si žáci/kyně vzpomněli ve chvíli, až když byl v testu také uveden ženský jazykový tvar,

---

¹²⁹ KOŤA, J. Funkce školy. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 99-103.

¹³⁰ PAVLÍK, P. Ženy a muži v genderové perspektivě: gender přináší nový pohled. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0, s. 11-15.

¹³¹ VALDROVÁ, J. Komunikace mezi vyučujícími a studujícími. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0, s. 25.

například doktor/ka. Generické maskulinum se vyvinulo z posledních dvou staletí, kdy ženy opravdu nebyly ani žáky, studenty, doktory atd. Původně tedy maskulinum opravdu označovalo pouze muže a v dnešní době zakrývá význam a přínos žen.¹³²

Předměty

Školské instituce do velké míry určují co se žáci budou učit, jaké vědění jim bude předáno a jakou formou jim bude explicitně sdělováno.¹³³ Například chlapcům a dívkám, jsou předloženy některé jiné předměty. Dívky mají domácí práce a chlapci zase dílny. Nebo i tělesnou výchovu mají často žáci rozdělenou na chlapeckou a dívčí část.¹³⁴

Důležité je také to, co žákům sice řečeno nebude, ale jaká sdělení jsou „ukrytá v učebnicích materiálech, zakódovaná v chování vyučujících přítomná ve vlastní atmosféře školní třídy anebo obsažená v diskurzu týkajícím se škol a vzdělání vůbec. Na symbolické úrovni působí toto skryté kurikulum na žáky a žákyně či studující stejně významně jako přiznané kurikulum formální a učí je, jak skrze určitou čtecí mřížku svět nazírat a pojímat“.¹³⁵ Na základě této mřížky pak žáci vycítí, který volitelný předmět je určen spíše děvčatům a který chlapcům. Chlapec, který by pak měl zájem například o předmět „Vaření“ by byl nejspíš terčem posměchu jeho spolužákům. Důležitá je právě vrstevnická skupina. Žáci i žákyně se nechávají velmi ovlivňovat tím, co volí jejich kamarádi/dky. Chlapci si volí fotbal/počítače, děvčata zase aerobik/keramiku.¹³⁶

Svou roli ve výběru hraje i tzv. pygmalion efekt, kdy očekáváme určitou reakci od druhého, kterou projevíme v chování nebo výrocih.¹³⁷ Například pokud

---

¹³² VALDROVÁ, J. Komunikace mezi vyučujícími a studujícími. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0, s. 25.

¹³³ SKÁLOVÁ, H. (ed.) a autorský kolektiv. *Genderovou optikou: zaměřeno na český vzdělávací systém*. Praha : Gender Studies, 2008. ISBN 978-80-86520-28-5, s. 19.

¹³⁴ HAVLÍK, R. Rovnost přístupu k vyššímu vzdělání jako sociologický problém. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 84.

¹³⁵ SKÁLOVÁ, H. (ed.) a autorský kolektiv. *Genderovou optikou: zaměřeno na český vzdělávací systém*. Praha : Gender Studies, 2008. ISBN 978-80-86520-28-5, s. 18.

¹³⁶ JARKOVSKÁ, L. Ve škole je gender všude kolem nás. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0, s. 15.

¹³⁷ HAVLÍK, R. Rovnost přístupu k vyššímu vzdělání jako sociologický problém. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 85.

dívka projeví zájem o studium na matematicko-fyzikální fakultě a pozná v neverbální komunikaci své matky nesouhlasný postoj, je možné, že své stanovisko přehodnotí. Nebo naopak pokud matka bude dívku chválit více za úspěchy v humanitních předmětech než v ostatních, bude dívka těmto předmětům přiřazovat vyšší důležitost a nebude se snažit excelovat v předmětech jako matematika nebo fyzika i když by leckdy mohla. Dívky se někdy mohou obávat dobrých výkonů v matematice, fyzice nebo informatice, aby o ně chlapci nepřestali mít zájem, protože jejich genderová role diktuje vynikat v jiných předmětech.

Pedagogické hodnocení

Obecně můžeme říci, že dívky dosahují lepších studijních výsledků ve škole než chlapci. Přesto jsou mnohdy studijní výkony dívek podceňovány a hodnoceny jako „šprtání“ bez pochopení logiky a smyslu učiva. Dívky tak někdy od učitelů nedostanou vyloženě pozitivní zpětnou vazbu. U dívek se navíc do hodnocení promítá i úprava sešitu, dobré chování, spořádanost. U chlapců se hodnotí spíše výkon a jejich úprava sešitů či výkyvy v chování jsou tolerovány.

Prostor

I v zasedacím pořádku najdeme rozdíly mezi žáky a žákyněmi. Učitelé i učitelky mají tendence vytvoření zón, kam směřují svoji pozornost a zón, kam ne. Může se jednat o vědomý i nevědomý jev. V zónách pozornosti učitelé/ky zapojují žactvo do výuky, orientují se na něj. Dávají pozor, zda žáci pracují. Ale do tzv. hluchých zón, kde často sedí skupinka tichých dívek, neorientují svou pozornost ani když dívky nedávají pozor.

Co se týče sportovních hřišť, převládají na nich chlapecké aktivity (např. fotbal) a naopak dívčí aktivity (např. skákání gumy) se praktikují na okraji těchto hřišť. Můžeme sledovat i jev, že dívky raději provádějí aktivity, u kterých nezabírají moc místa, aby nepřekáželi chlapcům, kteří mají naopak tendenci se rozpínat na společných prostranstvích.¹³⁸

---

¹³⁸ JARKOVSKÁ, L. Ve škole je gender všude kolem nás. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0, s. 15-20.

5 Motivace volby učitelského povolání

V souvislosti s feminizací školství je zřejmé, že více jsou motivovány ženy k výkonu učitelské profese. Ale proč tomu tak je? Jakou motivaci mají ženy k výkonu tohoto povolání? Proč si studenti vybírají pedagogickou fakultu a potom se nechtějí tomuto povolání věnovat?

Dle Havlíka 1998, je nejdůležitějším důvodem pro volbu pedagogické fakulty, zájem o předmět aprobace. Studenty většinou zajímá víc jeden předmět aprobace než ten druhý. Nejvíce preferovanými obory v 2. polovině 90. let byly historie, angličtina, němčina a český jazyk.

Až na druhém místě se objevuje zájem o učitelské povolání. Ale více jak čtvrtina dotázaných respondentů tento důvod zcela zamítla. Z tohoto můžeme usoudit, že existuje relativně velké procento těch, kteří již od začátku studia na pedagogické fakultě nepočítá s pedagogickou praxí (13%). Tito studenti mají spíše zájem o zvolený předmět než o učitelství a volba pedagogické fakulty je pro ně až jakýmsi „druhým řešením“, „druhou volbou“. Méně se to týká studujících učitelství 1. stupně. Dále 68% studentů předpokládá, že budou vykonávat učitelskou profesi. Ti, kteří nepočítají s povoláním učitele, mají zájem o uplatnění v kultuře, v sociální práci, v cestovním ruchu, v péči o potřebné atd.

Mezi další důvody studia patřily: možnosti společenských kontaktů, styku se zajímavými lidmi a možnost prodloužit si mládí.¹³⁹ Hlavním motivem práce ve školství je sám charakter práce, její přínos pro učitele i pro společnost. Jedná se o tvůrčí, kreativní práci s dětmi, užitečnost, poslání, seberealizace. Školství také přitahuje možnostmi volnější dispozice časem, pracovní dobou a oceňovány jsou i prázdniny.¹⁴⁰ Ze studií prováděných v Dánsku v roce 2002, vyšlo najevo, že zdejší učitelé si nejvíce cení možnosti dialogu s žáky, spolupráce s kolegy a svobody ve výběru vyučovacích metod. Slovenští učitelé uvádí jako pozitiva spokojenost se

---

¹³⁹ HAVLÍK, R. Zrození učitele. In: HAVLÍK, R. *Učitelské povolání z pohledu sociálních věd*, Praha: PedF UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 82-84.

¹⁴⁰ HAVLÍK, R. Zrání učitele. In: HAVLÍK, R. *Učitelské povolání z pohledu sociálních věd*, Praha: PedF UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 100-102.

vztahy rodičů žáků, dobré vztahy mezi kolegy, nezávislost ve volbě vyučovacích metod a také práce s mladými lidmi.¹⁴¹

Pedagogickou fakultu studuje velké procento studentů a proto se setkáváme se situací, kdy někteří absolventi pedagogických fakult, s určitými méně atraktivními aprobacemi nemohou najít zaměstnání v oboru. Na druhou stranu, někteří absolventi pedagogických fakult raději volí zaměstnání mimo svůj vystudovaný obor. Vysvětlením může být a velmi často tomu také tak je, nedostatečné finanční ohodnocení ve školství.

Dále Havlík 1998, doplňuje, že zájem o pedagogickou fakultu je klamný, protože mnoho studentů si podá přihlášku na pedagogickou fakultu jen jako pojistku, kdyby jim nevyšla preferovaná fakulta.

Motivace k práci učitele se liší podle oborů a pohlaví. *„Větší motivaci (vyjádřenou jako představa o profesních perspektivách) projevují studenti ucházející se o studium učitelství 1. stupně základní školy než uchazeči o studium předmětů pro 2. stupeň základní školy“.*¹⁴² Motivace k učitelství je u skupiny budoucích učitelů na 1. stupni výrazně vyšší. Mezi motivy k volbě studia a práci učitele se objevují hodnoty jako *„ideál služby, dávání, poslání a láska k dětem. Na této práci dále oceňují charakter práce, zejména jistou svobodu, tvořivost a možnost rozvoje vlastní osobnosti. Tato kategorie učitelů je nejvýrazněji identifikována se svou profesí a vykazuje také stabilní profesní orientaci i v delší časové perspektivě. (Ve výhledu 5 let se k učitelské profesi hlásí více než 90% zkoumaných učitelů primárních škol).“*¹⁴³ Za rizika a negativní stránky profese považují učitelé 1. stupně velkou zodpovědnost za děti, pracovní nasazení, přesah práce do soukromí, nebezpečí deformace ve smyslu zdětinštění. Z mnoha výzkumů se potvrdilo, že učitelé se velmi často podceňují, jsou přesvědčeni o nízkém sociálním statusu, o malém finančním ohodnocení za obtížnost své profese, o malých profesních perspektivách a celkově se cítí nedoceny.¹⁴⁴

---

¹⁴¹ EURYDICE, *La profession enseignante en Europe: Profil, métier et enjeux*. Rapport IV : L'attractivité de la profession enseignante au XXIe siècle. Bruxelles: Eurydice, 2004. ISBN 2-87116-372-3, s. 3-4.

¹⁴² PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-503-5, s. 204.

¹⁴³ SPILKOVÁ, V. *Současné změny v pojetí učitelské profese (s důrazem na učitelství primární školy)*. In: HAVLÍK, R. *Učitelské povolání z pohledu sociálních věd*. Praha : PedF UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 69.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 70.

V zemích OECD, například ve Francii, se dle šetření prováděného v roce 2003, objevují nejčastěji důvody pro výkon učitelského povolání: „*láska k vlastnímu oboru, kontakt s žáky, předávání zkušeností a vědomostí, samostatnost v práci s třídou. Učitelé působící delší dobu kladou jako zdroj spokojenosti na první místo kontakt s žáky.*“¹⁴⁵ V Anglii učitelé uvádí dle šetření, mezi hlavní motivace: práce s dětmi, dále radost z vyučování a také, že při vyučování mohou učitelé být kreativní a nápadití, rádi vymýšlí nové postupy v učení. V Rumunsku naopak jen 36% učitelů jako hlavní důvod uvádí lásku k dětem a 35% učitelů neuvedlo žádný důvod motivace. Stejně tak v Portugalsku uvedlo 18,8% učitelů, že neměli žádnou jinou možnost než zvolit učitelskou profesi.¹⁴⁶

Více motivovaní jsou studenti z menších měst a vesnic, než z velkoměst a větší motivaci prokazují více dívky než chlapci. Dle výzkumu Havlíka (1995), se k vykonávání učitelské profese hlásilo 69% respondentů. K budoucí pedagogické profesi se hlásily spíše ženy než muži. Muži by raději volili nepedagogické profese, což nás navádí k myšlence, že feminizace školství bude s největší pravděpodobností i nadále pokračovat.¹⁴⁷ Pokud nahlédneme do následující tabulky s aktuálními daty vývoje studentů na PedF UK, můžeme si všimnout malého nárůstu počtu studentů mužů a stále sílící převahy studentek.

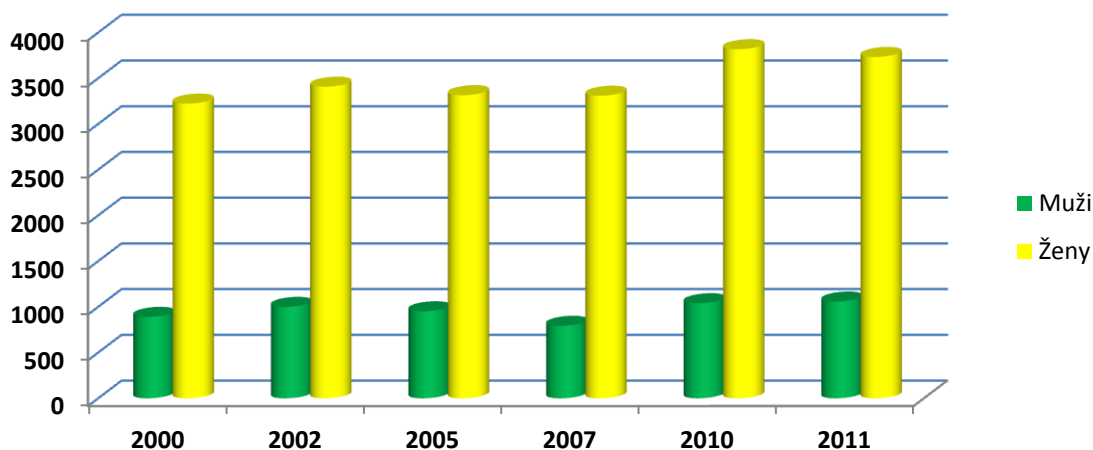
¹⁴⁵ EURYDICE, *La profession enseignante en Europe: Profil, métier et enjeux*. Rapport IV : L'attractivité de la profession enseignante au XXIe siècle. Bruxelles: Eurydice, 2004. ISBN 2-87116-372-3. s. 3.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 3-4.

¹⁴⁷ PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-503-5, s. 204.

Vývoj počtu studentů/ek na PedF UK v letech 2000-2011

Obrázek 8 Vývoj počtu studentů na PedF UK, zdroj: statistické ročenky školství

Pro ženy má učitelství několik přitažlivých stránek. Jedná se o profesi se značným stupněm specializace a požadavků na předchozí vzdělání. Učitelství je profese, kde ještě ne v tak dávno době dominovali hlavně muži a to je také jedním z důvodů, proč je tato profese pro ženy atraktivní. Dalším důvodem motivace je práce s dětmi a ne s věcmi. Ženy jsou emocionálnější a jsou více angažované v osobních mezilidských vztazích, z čehož plyne, že jsou více spokojené v práci, umožňující jim kontakt s dětmi a mládeží a v které naplňují svou mateřskou roli. Existuje ale riziko, že ženy učitelky se budou méně emočně projevovat v rodině, jelikož se „vybijí“ ve škole. Je nutné, ale ne snadné, hledat rovnováhu mezi emoční angažovaností ve škole a v rodině.¹⁴⁸

Ukazuje se i mezigenerační přenos učitelského povolání. Většina studentů má v rodině nebo mezi příbuznými nějakého učitele nebo vychovatele.¹⁴⁹ Dalším zajímavým zjištěním je, že rodinné zázemí budoucích učitelů má charakter převážně nižší střední vrstvy, dělnicko-úřednické. Co se týče vzdělanosti rodičů,

¹⁴⁸ KOŤA, J. Profese učitele. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 162.

¹⁴⁹ HAVLÍK, R. Zrození učitele. In: HAVLÍK, R. *Učitelství z pohledu sociálních věd*, Praha: PedF UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 80-81.

dominuje úroveň úplného středoškolského vzdělání nebo vysokoškolské vzdělání.¹⁵⁰

Při úspěšném absolvování pedagogické fakulty dochází u žen v budoucím povolání k naplnění mateřské role, pečovatelky, průvodkyně, vychovatelky. Škola není pouze centrem vzdělání a vzdělávání, ale je i místem socializace.

5.1 Postavení učitele

Postavení učitele se odvíjí od funkcí výchovně vzdělávacího systému, ve kterém škola zaujímá pozici instituce, která zabezpečuje socializaci jedince, jeho enkulturaci a integraci do společenských vztahů. Stává se nástrojem „*diferenciace, mechanismem selekce a alokace dětí a mládeže do rolí dospělých*.“¹⁵¹ Jsou to právě učitelé, kteří kultivují jedince a rozšiřují jejich schopnosti, které vedou k jejich lepšímu společenskému a pracovnímu životu a také ukazují směr dalším generacím.¹⁵²

Pozice učitele je dána místem v sociální struktuře společnosti, tzn. ve stratifikaci společnosti. Vliv na toto místo má složitost práce, pozice v systému povolání, „*místo na žebříčcích moci a vlivu, statusu socioekonomického i sociokulturního (vzdělání, účast v kultuře)*.“¹⁵³ Dle odborníků, patří práce učitele k velmi složité, protože je charakterizováno vysokou neuropsychickou zátěží. Od učitele se stále očekává nasazení vědomí odpovědnosti za výchovu a vzdělávání, zapojování do širšího společenského, kulturního a sportovního dění.

I široká veřejnost souhlasí s odborníky a považuje práci učitele jako složitou a odborně náročnou. Povolání učitele také vyžaduje narození od jiných zaměstnání, svědomitou domácí přípravu. Navíc učitel musí dohlížet na bezpečnost a na ochranu zdraví a života svých svěřenců. Podle „*Mezinárodních standardů klasifikace zaměstnání jsou učitelé zařazováni do skupiny „odborníků“ a v devítistupňové klasifikaci patří do druhé skupiny podle „složitosti práce“*“. Existuje řada výzkumů a

---

¹⁵⁰ SPILKOVÁ, V. Současné změny v pojetí učitelství profesí (s důrazem na učitelství primární školy). In: HAVLÍK, R. *Učitelství povolání z pohledu sociálních věd*. Praha: PedF UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 69.

¹⁵¹ HAVLÍK, R. Zrání učitele. In: HAVLÍK, R. *Učitelství povolání z pohledu sociálních věd*, Praha: PedF UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 94.

¹⁵² KOŤA, J. Profese učitele. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 155.

¹⁵³ HAVLÍK, R. Zrání učitele. In: HAVLÍK, R. *Učitelství povolání z pohledu sociálních věd*, Praha: PedF UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 95.

*škál složitosti práce, ale učitelé jsou v celém světě začleňováni mezi „řídící třídu“ a kvalifikované duševní pracovníky“.*¹⁵⁴

5.2 Role učitele

Profese učitele se vyznačuje rozporuplností rolí, náročností výkonu a také vnitřními konflikty. Vnitřní konflikty tkví v normativním očekávání nadřazených a kolegů, v očekáváních ze strany rodičů a „přátel školy“ i v očekávání ze strany žáků. Svou roli zde hrají i masmédiá, která se často staví na stranu rodičů, cíleně však mnohdy informace interpretují tak, aby připoutaly pozornost široké veřejnosti.

Na učitele jsou kladeny čím dál vyšší nároky, musí plnit více úkolů, učí se zacházet s novými technickými pomůckami, což přináší potíže zejména starším učitelům i učitelkám, kterým připadají nové „vymoženosti“ jako zbytečné. Ze strany vedení školy jsou tlačeni k používání například interaktivní tabule ve výuce. Někteří učitelé neví, jak s ní zacházet a nebo čím může být výuce prospěšná. Proto ji někteří učitelé používají jen zřídka, aby splnili požadavky ze strany vedení školy, ale přitom novým interaktivním způsobům vyučování příliš nedůvěřují a nejsou jí nakloněni.

Role učitele se mění a změna nastala i v oblasti posuzování kvality učitele, která je postavena na 5-ti pilířích. Prvním pilířem jsou vědomosti v oblasti kurikula daného předmětu. Druhý pilíř tvoří pedagogické dovednosti se znalostí vyučovacích metod a technik. Třetí pilíř představuje učitelovu schopnost sebereflexe a sebekritiky. Dále je od učitele vyžadována empatie a angažovanost ve vztahu k druhým a poslední pilíř tvoří manažerské kompetence, které jsou nezbytné ve výkonu učitelské profese. Učitel by tedy měl disponovat nejen vědomostmi, dovednostmi, ale i určitou kvalitou osobnosti, ztělesňovat přirozenou autoritu a být vzorem pro žáky.¹⁵⁵ Aby mohl dostát tomuto požadavku, měl by učitel pracovat na svém sebevzdělávání a podstupovat kurzy v rámci celoživotního vzdělávání. Národní institut pro další vzdělávání nabízí kurzy zabývající se: dětmi s ADD/ADHD, kyberšikanou a její prevencí, hrami ve vyučování, možnostmi k rozvíjení informační a čtenářské gramotnosti ve výuce, inkluzivním vzdělávání

---

¹⁵⁴ KOŤA, J. Profese učitele. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 155.

¹⁵⁵ ŠVECOVÁ, J., VAŠUTOVÁ, J. *Problémy učitelské profese ve světě*. Praha : ÚIV, 1997. s. 16

žáků atd.¹⁵⁶ Jeden kurz stojí řádově od 500Kč do 2000Kč a je časově dotován od cca 6-ti – 24 vyučovacích hodin. Je otázkou, zda alespoň některé školy přispívají na tyto kurzy učitelům nebo zda si je musí hradit sami. Ve druhém případě se učitelé dostávají do těžké situace, kdy jsou na ně kladeny požadavky dalšího sebevzdělávání, které je v jejich práci nutné a obejdou se bez nich jen těžko, ale zároveň mu na tyto kurzy zaměstnavatel finančně nepřispívá. Zohledníme-li k tomu plat učitelů, které jim mnohdy nedovolují tyto investice, nachází se učitelé v obtížně řešitelných situacích.

Učitel je rovněž nositelem řady specifických rolí. Je vychovatelem, utěšitelem, terapeutem, opatrovníkem, poradcem, konzultantem, druhem, vypravěčem, organizátorem, vůdcem, posuzovatelem, kontrolorem, dozorcem, soudcem, umělcem, krotitelem, klaunem. Tato rozmanitost s sebou nese jak radost z hraní různých rolí, nevšednosti, ale také napětí z hlediska motivace, sebepojetí a problému reflexe vlastního postavení.¹⁵⁷

5.3 Prestiž učitele

Profese učitele má obecně vysokou prestiž (tj. úcta, významnost, důležitost) a je uznávaná mezi povoláními v oblasti služeb. Na žebříčku prestiže si stojí výše než kvalifikovaná manuální povolání, úředníci, ale níže než tzv. „pravé profese“, tzn. medicína, právo, architektura. Prestiž patří k významným hodnotám a „*proto velmi nepříznivě ve vztahu k motivaci k učitelství může působit podhodnocující se názor studentů a absolventů učitelství na vážnost vlastního povolání v očích veřejnosti.*“ (.....)¹⁵⁸ Velice často se hovoří o ztrátě prestiže učitelství, ale dle Koti (2002), se jedná o mýtus, vznikající z pouhých domněnek a dohadů, které se tradují po několik generací, ale které nebyly nikdy podloženy odbornými výzkumy. Na jejich vzniku se často podílejí i sami učitelé, kteří se dlouhodobě umisťují podstatně níž, než jak jsou hodnoceni veřejností.¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ Národní institut pro další vzdělávání. [online]. Poslední úpravy 2006. [cit. 2012-10-25]. Dostupné z WWW: <http://www.nidv.cz/cs/programova-nabidka/prihlaseni_do_vzdelavacihoprogramu.ep/?action=list&position=2>

¹⁵⁷ HAVLÍK, R. Zrození učitele. In: HAVLÍK, R. *Učitelství z pohledu sociálních věd*, Praha: PedF UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 95.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 97.

¹⁵⁹ KOŤA, J. Profese učitele. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7. s. 155-156.

Což potvrdil i průzkum TIMSS 1995, kdy vyšlo najevo že pesimismus vládne hlavně v České republice, Slovensku, Slovinsku a Islandu, kde dokonce méně než 10% učitelů se domnívá, že si jich společnost váží.¹⁶⁰ Pocit nedocení je uveden „za jednu z hlavních příčin proč mnozí absolventi nenastupují do školství nebo proč zejména mladí ze školství odcházejí“.¹⁶¹

Špatné mínění učitelů o sobě samých, o nedocení jejich práce je běžným názorem také v Rakousku. Podle průzkumů z roku 2000 se dvě třetiny dotázaných tamních učitelů vyjádřilo, že jsou nespokojeni s pověstí, kterou má učitelské povolání, přitom však veřejnost oceňuje jejich práci a ještě více ji oceňují rodiče žáků. Ve Francii v roce 2003, vypovědělo 67% mladých učitelů, že jejich práce má ve společnosti jen nízké uznání. Skutečnost, že učitelé mají pocit, že jsou společností nedoceni, ale přitom sama veřejnost si jich váží, potvrdil i průzkum TIMSS 1995. Dle tohoto průzkumu vyšlo najevo, že méně než 50% učitelů ze zúčastněných evropských zemí se domnívá, že si jich společnost váží.¹⁶² Jednou z příčin může být špatná, až téměř nerealizovatelná objektivní měřitelnost výkonu intelektuální práce učitele, z které plynou vnitřní pocity nejistoty a pochybnosti o sobě samém.¹⁶³

V pohledu na prestiž i na sebehodnocení učitelů hraje svou roli i výše finančního ohodnocení, které je s prestiží chybně spojováno. Zde neplatí rovnice, vysoká prestiž rovná se vysoký plat. Míru společenského uznání profese určuje veřejné mínění, které je proměnlivé. Tuto skutečnost můžeme vidět na hodnocení popularity některých politiků, zpěváků, sportovců, kdy například po úspěšném sportovním klání jsou vyzdvihováni do výšin, ze kterých další rok ne-li dříve často spadnou, pokud svou medaili znovu neobhájí. Narozdíl od takovéto krátkodobé

---

¹⁶⁰ EURYDICE, *La profession enseignante en Europe: Profil, métier et enjeux*. Rapport IV: L'attractivité de la profession enseignante au XXIe siècle. Bruxelles: Eurydice, 2004. ISBN 2-87116-372-3, s. 7-8.

¹⁶¹ HAVLÍK, R. Zrození učitele. In: HAVLÍK, R. *Učitelské povolání z pohledu sociálních věd*, Praha: PedF UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2, s. 98.

¹⁶² EURYDICE, *La profession enseignante en Europe: Profil, métier et enjeux*. Rapport IV: L'attractivité de la profession enseignante au XXIe siècle. Bruxelles: Eurydice, 2004. ISBN 2-87116-372-3, s. 7-8.

¹⁶³ KOŤA, J. Profese učitele. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 155-156.

prestíže, zaujímají učitelé dlouhodobě své místo zpravidla v první třetině společenského žebříčku.¹⁶⁴

Ve veřejném mínění mají tedy učitelé relativně stále vysoké místo na společenském žebříčku, ale ve studii TIMSS 95, měli sami učitelé seřadit deset vybraných profesí, jako ty vysoce postavené, průměrné a ty, které mají nízké postavení. Většina zúčastněných učitelů z evropských zemí odpověděla, že jejich povolání má průměrné postavení, stejně jako inženýr, zdravotní sestra nebo státní úředník. Ale v České republice, v Lotyšsku, v Litvě a na Islandu zařadilo 30-40% učitelů, své povolání do kolonky nízkého sociálního postavení a tím se učitelství, dle jejich mínění, dostalo na úroveň nekvalifikovaných dělníků.¹⁶⁵ Případnými důvody tohoto sebepodceňování může být zdánlivě snazší přístup k učitelkému vzdělání a názory o nízké úrovni pedagogických fakult, vysoký stupeň feminizace učitelstva, velká početnost učitelů ve společnosti tedy menší vzácnost, absence plnohodnotné stavovské organizace (které by určovaly normy profese a dbaly na jejich dodržování), absence objektivních kritérií pro posuzování efektů práce učitele a s tím spojená nekvalifikovaná hodnocení laickou veřejností (rodiče, média).¹⁶⁶

Hodnocení prestiže jednotlivých povolání je subjektivní a ve společnosti nepanuje jednotný konsensus o prestiži profesí. Bylo by dobré, aby sami učitelé si začali vážit svého povolání a viděli v něm přínos pro společnost. Vždyť bez učitelů, jakýchsi přenašečů vědění, by naše společnost stagnovala. Proto by učitelé neměli podceňovat důležitost svého povolání a měli by přehodnotit své názory na to, co si o nich myslí společnost. Jedině tak, se zvýší atraktivita učitelkého povolání.

5.4 Úskalí učitelské profese

Učitelské povolání má jako jakékoliv jiné povolání i svá úskalí. Těžkosti učitelské profese jsou charakterizovány jako špatné pracovní podmínky, obtížné úkoly, které přibývají a učitelé na ně nejsou připraveni ani školeni. Mezi negativní stránky učitelství patří vysoký stres spojený s nedostatkem času na splnění všech povinností, který může vést až k syndromu vyhoření, doprovázený pocitem úzkosti,

---

¹⁶⁴ KOŤA, J. Profese učitele. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 156-157.

¹⁶⁵ EURYDICE, *La profession enseignante en Europe: Profil, métier et enjeux*. Rapport IV: L'attractivité de la profession enseignante au XXIe siècle. Bruxelles: Eurydice, 2004. ISBN 2-87116-372-3, s. 8-9.

¹⁶⁶ PRŮCHA, J., *Učitel*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-621-7, s. 30-31.

vyčerpání, únavou. Zejména mladí učitelé, kteří jsou plni ideálů, teorií a představ, jsou rozčarováni z výkonu pedagogické profese. Kladou si otázky, zda je studium pedagogické fakulty dostatečně připravilo na výkon povolání. Pochybují o dostatečnosti praxe, kterou absolvovali během studií a během které nezískali tolik informací o problémových žácích, kolik by si přáli. To se týká nejen českých začínajících učitelů, ale také například jejich francouzských kolegů. Ti v roce 2001 vyjádřili rozhořčení z nedostatku praktického výcviku, poučení o mentalitě mládeže a také problémových žácích.¹⁶⁷

K často diskutovaným problémům v ČR patří, výše učitelských platů, odchody učitelů z resortu školství, nenastoupení části absolventů pedagogických fakult do školství, stárnutí učitelských sborů, zvyšující se počty nekvalifikovaných učitelů a feminizace školství.¹⁶⁸

Učitelské platy

Co se týče učitelských platů, bojuje se o jejich zvýšení již téměř dvě stě let. Největší úspěch zaznamenal tento boj po první světové válce, kdy učitelé středních a poté základních škol získali přibližně stejný plat jako státní zaměstnanci a řadu příplatků.¹⁶⁹ Dnešní průměrný plat učitelů se pohybuje kolem celostátního průměru. Následující tabulka uvádí průměrné platy ve vybraných odvětvích v ČR v r. 2012.

Odvětví	Růst platů	Průměrný plat	Medián platů
Zemědělství	7,60%	18 978 Kč	17 510 Kč
Obchod, opravy motorových vozidel	3,30%	22 885 Kč	17 263 Kč
Ubytování, stravování a pohostinství	3,40%	14 013 Kč	11 618 Kč
Informační a komunikační činnosti	2,30%	46 692 Kč	35 319 Kč
Peněžnictví a pojišťovnictví	2,50%	54 810 Kč	36 081 Kč
Profesní, vědecké a technické činnosti	5,80%	31 314 Kč	26 117 Kč
Administrativní a podpůrné činnosti	5,60%	17 455 Kč	13 954 Kč
Vzdělávání	4,50%	23 016 Kč	22 434 Kč
Zdravotní a sociální péče	6,30%	25 471 Kč	21 937 Kč
Celá ČR	4,00%	24 931 Kč	20 844 Kč

Tabulka 5 Průměrné platy v ČR v roce 2012, zdroj: *Informační systém o průměrném výdělku*. [online] c. 2012. [cit. 2012-10-29]. Dostupné na WWW: <<http://www.ispv.cz/cz/Vysledky-setreni/Archiv/2012.aspx>>

¹⁶⁷ EURYDICE, *La profession enseignante en Europe: Profil, métier et enjeux*. Rapport IV: L'attractivité de la profession enseignante au XXIe siècle. Bruxelles: Eurydice, 2004. ISBN 2-87116-372-3, s. 3-4.

¹⁶⁸ KOŤA, J. Profese učitele. In: HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7, s. 157-160.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 158.

Z tabulky vyplývá, že prestižní postavení z titulu finančního ohodnocení, zaujímají informační a komunikační činnosti a peněžnictví. Oblast vzdělávání si stojí přibližně na stejné úrovni jako zdravotní a sociální péče. Nejméně finančně ohodnocenými činnostmi je oblast pohostinství, stravování, ubytování a práce v zemědělství.

V těchto dvou tabulkách uvádíme doplňující porovnání zajímavých a prestižních povolání a jejich průměrné ohodnocení v roce 2012.

Povolání	Procento průměrného platu
Generální ředitel	600%
Advokát	300%
Softwarový inženýr	200%
Právník	170%
Lékař	155%
Veterinář	101%
Novinář	97%
Řidič kamionu	92%
Učitel ZŠ	87%
Instalatér	85%
Barman	70%
Uklízečka	47%

Tabulka 6 Relativní srovnání průměrného příjmu vybraných profesí v zaměstnaneckém poměru, zdroj: Flek.cz [online] c. 2011. [cit. 2012-10-28]. Dostupné na WWW: <<http://flek.cz/clanky/hledam-praci/prumerne-mzdy-a-platy-v-roce-2012>>

I když si česká vláda klade jako jednu z nejvyšších priorit péči o vzdělání, přesto se to na platech učitelů nijak výrazně neodráží, porovnáme-li fakt, že řidič kamionu, jehož příprava na výkon povolání je neporovnatelná s přípravou a délkou studia budoucího učitele, získává na trhu práce o 5% vyšší mzdu než učitel ZŠ. Stejně tak je na tom i učitel v porovnání s veterinářem. Zde nemůžeme opomenout náročnost a délku studia veterinárního lékařství, ale pokud se na danou problematiku podíváme z jiného úhlu pohledu, tak ti, kteří pečují o zvířata mají vyšší plat než ti, kteří se starají a vzdělávají budoucí generace českého národa.

Snahy o zvýšení platů učitelů nejsou omezovány pouze nedostatkem financí ve státní pokladně, ale hraje zde i svou roli tradice a psychologické faktory. Učitelé měli nízké mzdy již před rokem 1989 a pomalé zvyšování jejich platů spíše znamenalo vyrovnávání inflace. I po roce 1989 u nás přežívá zřejmě opovrhování

některých intelektualizovaných profesí a jejich neustálé podhodnocování. Přispívá tomu zřejmě i malá profesní soudržnost učitelů a nedostatečná organizovanost.¹⁷⁰

Odchody učitelů z resortu školství

Odchody pedagogů ze školství jsou známkou dlouhotrvající neuspokojené situace v resortu školství, zřejmě kvůli špatné politice státu. Většina učitelů odůvodňuje svůj odchod ze školství nízkým platovým ohodnocením, ale může se jednat o neúplný argument.¹⁷¹ Leckdy učitelé nezvládnou každodenní realitu školy, tlak, který je na ně vytvářen společností, rodiči, dětmi, i velká míra zodpovědnosti není pro každého únosná. Tímto odůvodněním by ale někteří odcházející učitelé byli nuceni přiznat nepříjemný fakt, že učitelskou profesi nezvládli. Proto mnohdy raději použijí „magickou“ formuli typu „dostával/a jsem málo peněz“.

Faktem je, že ač učitelé mají zájem o přivýdělek v rámci školy, je jim tato možnost nabídnuta jen zřídka nebo se jedná o přivýdělek v rámci stovek korun.¹⁷² Zmiňme například třídnictví nebo vedení studenta na škole v průběhu jeho pedagogické praxe, které je ceněno cca sedmi set korunami za čtyři týdny, během kterých učitel pomáhá a radí budoucímu učiteli, vysvětluje mu vnitřní chod školy, problémy s žáky, seznamuje ho s vedením třídní knihy, třídními výkazy o žácích apod. Učitelé tedy nemají možnost příliš velkého přivýdělku v rámci přesčasů, práce o víkendech nebo nočních směnách.

Nenastoupení části absolventů pedagogických fakult do školství

Faktem je, že část absolventů pedagogických fakult nenastoupí do resortu školství. Důvody mohou být různé, ať už se jedná o zmiňované nízké platy, ztrátu motivace k výkonu pedagogické profese již během studia¹⁷³ nebo naopak důvodem může být i nedostatek volných učitelských míst kvůli starším pedagogům setrvávajících ve škole nebo nezájem dané školy o jeden z předmětů aprobace učitele, který by se tak musel spokojit jen s malým úvazkem, který mu k vyžití nebude dostačovat.

---

¹⁷⁰ KOŤA, J. Profese učitele. In *Sociologie výchovy a školy*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7. s. 158-159.

¹⁷¹ KOŤA, J. Profese učitele. In *Sociologie výchovy a školy*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7. s. 158-160.

¹⁷² *I Forum*. Časopis Univerzity Karlovy. [online] c. 2012. Poslední revize 16.6.2008 [cit. 2012-11-15]. Dostupné na WWW: <<http://www.cuni.cz/IFORUM-5862.html>>

¹⁷³ KOŤA, J. Profese učitele. In *Sociologie výchovy a školy*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7. s. 158-160.

O feminizaci školství, stárnutí učitelů a jejich kompetentnosti k výkonu učitelské profese blíže pojednává následující kapitola.

6 Rozsah feminizace v České republice a genderové rozdíly v platech

Feminizace v našem školském vzdělávacím systému je poměrně vysoká, avšak rozsah na jednotlivých typech škol se různí.

6.1 Mateřské školy

Nejvíce žen-učitelek se vyskytuje v mateřských školách. Mužů-učitelů je jen zanedbatelné procento. V letech 2006-2010 se pohyboval počet mužů-učitelů v MŠ, kolem hodnoty 0,2% i méně. S muži-učiteli v mateřských školách na plný úvazek se setkáme s řádově několika málo desítkami.

Mateřské školy jsou spjaty hlavně s myšlenkou výchovy, která je dle genderových stereotypů zajišťována především ženami. Panuje obecný názor, že ženy, jakožto samy matky, budou více citlivé, trpělivé a celkově lépe vybavené pro zacházení s dětmi. Už sám název „mateřské školy“ odkazuje k instituci, která je spojena s mateřstvím (z lat. mama, e – prsa). Stejně je tomu i u oficiálního názvu „učitelky MŠ“, kde je používán ženský rod.¹⁷⁴

Co se týče průměrného platového ohodnocení učitelek v mateřských školách v roce 2010, částka se pohybuje okolo 19 000Kč. Učitelky v mateřských školách mají nejnižší plat ze všech stupňů škol. Toto ohodnocení má ale logické odůvodnění. Na učitelky v mateřských školách jsou kladeny nižší nároky na vzdělání, než na ostatních stupních škol, spadají do nižších platových tříd a tudíž mají i nižší plat. Většina učitelů v MŠ má střední vzdělání s maturitou. Postupně si kvalifikaci zvyšují a v budoucnu by všechny učitelky v MŠ měly dosáhnout terciárního stupně vzdělání.¹⁷⁵

Věková struktura učitelek v MŠ se pohybuje v rozmezí 46-55let (39,5%), další početnou skupinou jsou učitelky v rozmezí 36-45 let (37,2%). Za tento fenomén zřejmě může to, že s přibývajícím věkem, resp. s přibývajícím praxí se zvyšuje i jejich platové ohodnocení. Rozdíl mezi platy učitelek začátečnic a zkušených učitelek se pohybuje řádově kolem 5000Kč. Jedná se o nikoliv

---

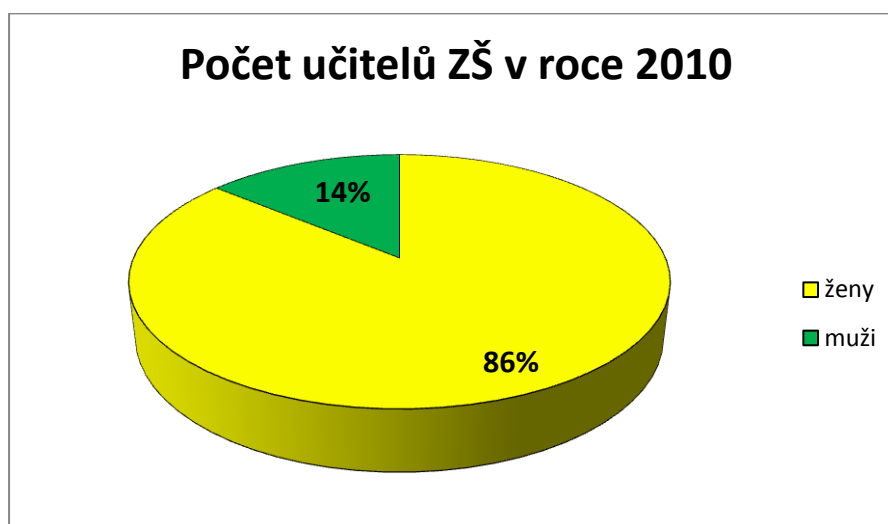
¹⁷⁴ VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L. Učitelké sbory z genderové perspektivy. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0, s. 39.

¹⁷⁵ *Školství pod lupou 2010*. Praha : ÚIV, 2011. Dostupné na WWW : http://www.msmt.cz/file/21212_1_1/

zanedbatelný finanční rozdíl, který může a s největší pravděpodobností má, za důsledek malý příliv mladých učitelů do mateřských škol a to jak mužů, tak i žen.¹⁷⁶

6.2 Základní školy

Na základních školách se setkáváme také s převážně femininním prostředím. Mužů-učitelů na základních školách je přibližně kolem 14%.

Obrázek 9 Zastoupení mužů a žen v učitelských sborech na ZŠ, zdroj: Školství pod lupou 2010

Vzdělání

Co se týče dosaženého vzdělání učitelů, jsou na tom muži i ženy stejně. Obě skupiny dosahují vysokoškolského vzdělání. V roce 2010 činil podíl učitelů-mužů základních škol s vysokoškolským vzděláním 86,4% a učitelek-žen 87,3%. Asi 12% učitelů má jen střední vzdělání s maturitní zkouškou.¹⁷⁷ Z toho vyplývá, že více jak 12% učitelů nesplňuje kvalifikační předpoklad. Můžeme předpokládat, že tento fakt odráží skutečnost současného nedostatku kvalifikovaných pedagogů některých oborů a zejména základní školy musí často vynaložit velké úsilí, aby našly kvalitní a kvalifikovaný personál. Jistou roli bezpochyby sehrává i skutečnost, že u nás neexistuje tzv. kariérní řád pedagogických pracovníků. Tzn., že učitelé, kteří by si doplnili či zvýšili vzdělání by měli možnost kariérního postupu. Uvedená data jsou znázorněna v tabulce.

¹⁷⁶ Školství pod lupou 2010. Praha: ÚIV, 2011. Dostupné na WWW : http://www.msmt.cz/file/21212_1_1/

¹⁷⁷ Školství pod lupou 2010. Praha: ÚIV, 2011. Dostupné na WWW : http://www.msmt.cz/file/21212_1_1/

Dosažená úroveň vzdělání učitelů na ZŠ v roce 2010	Vysokoškolské vzdělání	Střední vzdělání s maturitou
muži	86,40%	12,0%
ženy	87,30%	

Tabulka 7 Vysokoškolské vzdělání učitelů a učitelek na ZŠ, zdroj: Školství pod lupou 2010

Plat

Rozdíly ve finančním ohodnocení učitelek-žen a učitelů-mužů jsou na základních školách zanedbatelné. Průměrný plat učitelů-mužů na základních školách dosahoval v roce 2010 k 24100Kč, učitelky-ženy si vydělaly v průměru o sto korun. Jeden markantní rozdíl v platovém ohodnocení učitelů na ZŠ najdeme ve skupině od 26-35 let věku. V této skupině si učitelé-muži vydělali až o 6% více než učitelky-ženy. Tato disproporce mohla být způsobena počínáním ředitelů, kteří chtěli zvýhodnit učitele-muže, kterých je ve školství stále nedostatek a motivovat je tak v setrvání v učitelském povolání.

S postupujícím věkem učitelské platy rostou. Zatímco v nejmladší věkové skupině do 26 let se platy pohybují kolem 18 000Kč, v kategorii 36-45 let učitelky-ženy pobírají 23 900Kč a muži 24 400Kč.¹⁷⁸

V následující tabulce je vyjádřen nástupní plat učitelů a maximální plat učitelů na základních školách v různých zemích OECD. Musíme brát ovšem v úvahu jiný školský systém každé země, z čehož plyne, že tyto hodnoty jsou pouze orientační. Z pohledu finanční motivace jsou na tom nejlépe učitelé ve Francii.

Plat učitelů v ZŠ v roce 2010		
	počáteční plat	maximální plat
ČR	15 553 Kč	24 117 Kč
Polsko	12 119 Kč	20 629 Kč
Francie	27 420 Kč	51 560 Kč

Tabulka 8 Srovnání platů učitelů na ZŠ ve vybraných zemích, zdroj: OECD, http://www.oecd-ilibrary.org/education/teachers-salaries_teachsal-table-en

Věk

Z genderového pohledu se věková struktura učitelů na základních školách výrazně liší. Zatímco nejpočetnější skupina učitelů-mužů se věkově pohybuje v rozmezí od 26-35 let (35%), u žen učitelek jsou nejpočetnější skupiny v rozmezí od 36-45 let (31-34%) a 46-55let (28-33%). Z tohoto můžeme usuzovat, že

¹⁷⁸ Školství pod lupou 2010. Praha: ÚIV, 2011. Dostupné na WWW : http://www.msmt.cz/file/21212_1_1/

populace učitelek základních škol stárne. Příčin může být několik. Učitelky setrvávají ve školství déle než učitelé-muži. Ti s největší pravděpodobností odchází po několika málo letech do jiných oborů. Důvodů rovněž může být více. Mimo jiné počínaje nízkým finančním ohodnocením až po nemožnost profesního kariérního růstu.

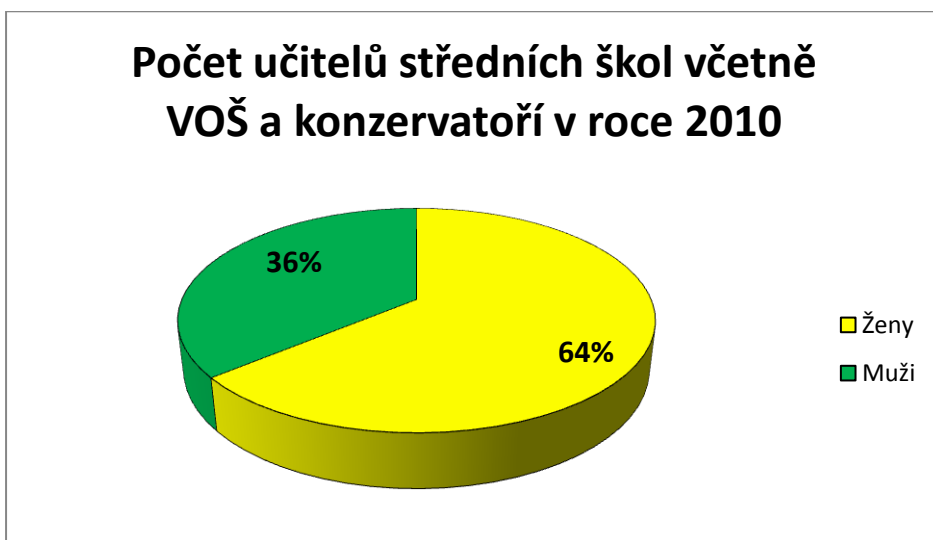
Vše znázorňujeme přehledně v následující tabulce.

Věkové rozmezí učitelů na ZŠ v letech 2006	26-35 let	36-45 let	46-55 let
muži	35,60%	23,7%	19,3%
ženy	22,20%	34,4%	27,8%
Věkové rozmezí učitelů na ZŠ v letech 2010	26-35 let	36-45 let	46-55 let
muži	33,40%	26,1%	21,1%
ženy	19,80%	31,1%	33,3%

Tabulka 9 Přehled věkové struktury učitelů a učitelek na ZŠ, zdroj: Školství pod lupou 2010

6.3 Střední školy

Na vyšších stupních škol se statisticky objevuje vyšší počet učitelů-mužů a také vyšší rozdíly v platovém ohodnocení učitelů-mužů a učitelek-žen. Na středních školách, konzervatořích a vyšších odborných školách učí vyšší procento mužů (36%) než žen, protože zde převládá výuka převážně odborných předmětů a praktických předmětů, ve kterých jsou zdatnější učitelé-muži.¹⁷⁹

Obrázek 10 Zastoupení učitelů na SŠ, VOŠ a konzervatořích v roce 2010, zdroj: Školství pod lupou 2010

¹⁷⁹ Školství pod lupou 2010. Praha: ÚIV, 2011. Dostupné na WWW : http://www.msmt.cz/file/21212_1_1/

Vzdělání

Co se týče dosaženého vzdělání jsou na tom učitelky lépe. Učitelky středních, vyšších odborných škol a konzervatoří dosáhly vysokoškolského vzdělání v 91%. Oproti tomu jejich mužští kolegové dosáhli vysokoškolského titulu 86%.

Plat

V roce 2010 měly učitelky-ženy na středních školách, vyšších odborných a konzervatořích o 2,3 % nižší plat než jejich mužští kolegové. V roce 2008 byl tento rozdíl dokonce vymrštěn na 2, 8%. V roce 2010, si učitelky-ženy vydělaly průměrně 25,9 tis. Kč, zatímco učitelé-muži 26,5 tis. Kč. Pokud se zaměříme na nenárokové složky platu, zjistíme, že učitelky-ženy pobíraly v roce 2010 o 4,5% nižší osobní příplatky než učitelé-muži. Maximální výše této složky činí 1,6 tis. Kč.¹⁸⁰

Plat učitelů na SŠ, VOŠ, konzervatořích v roce 2010		Rozdíl v %
Muži	26 500 Kč	2,30%
Ženy	25 900 Kč	

Tabulka 10 Srovnání průměrných platů učitelů SŠ, VOŠ a konzervatořích za rok 2010, zdroj: Školství pod lupou 2010

Průměrné měsíční platy učitelů se z genderového pohledu liší 2,3% ve prospěch učitelů-mužů.

Věk

Co se týče věkového zastoupení učitelek a učitelů-mužů, můžeme konstatovat, že ženská část učitelského sboru stárne. Největší skupinou mezi učitelkami-ženami je 46-55 let. Roste také skupina 56-ti letých učitelek a starších. Mezi muži je vývoj obdobný. Také roste podíl učitelů-mužů ve skupinách 46-55 let a nad 56 let. Do této skupiny spadá dokonce 30% učitelů-mužů a skupina stále roste. Jediný výrazný rozdíl, oproti učitelkám, je početní zastoupení v jednotlivých skupinách.¹⁸¹

---

¹⁸⁰ Školství pod lupou 2010. Praha: ÚIV, 2011. Dostupné na WWW : http://www.msmt.cz/file/21212_1_1/

¹⁸¹ Školství pod lupou 2010. Praha: ÚIV, 2011. Dostupné na WWW : http://www.msmt.cz/file/21212_1_1/

Věkové rozmezí učitelů na SŠ v letech 2006	26-35 let	36-45 let	46-55 let
muži	19,80%	20,8%	29,6%
ženy	19,30%	30,7%	32,8%
Věkové rozmezí učitelů na SŠ v letech 2010	26-35 let	36-45 let	46-55 let
muži	20,80%	19,6%	29,9%
ženy	18,60%	25,8%	37,7%

Tabulka 11 Přehled věkové struktury učitelů na SŠ, zdroj: Školství pod lupou 2010

6.4 Efekt skleněného stropu a efekt skleněného výtahu

V některých povolání nacházíme rozdílnosti v platech mužů a žen. Jeden z názorů vyplývající ze sociologických výzkumů uvádí, že rozdílnosti ve finančním odměňování jsou závislé na horizontální a vertikální pracovní segregaci a na tzv. efektu skleněného stropu a naopak efektu skleněného výtahu.¹⁸² Školství je ukázkou vertikální genderové segregace, která představuje rozdílné zastoupení mužů a žen řekněme na „běžných“ a na vedoucích pozicích. Muži, častěji než ženy, jsou obsazováni do řídicích funkcí, jak vyplývá například z šetření provedené v roce 2000, na základních školách na Olomoucku. Funkci ředitele tam vykonávalo 41% žen a 59% mužů, přitom složení pedagogických sborů představovalo 83% žen a 17% mužů.¹⁸³ To dokazuje, že ženy jsou často vystaveny efektu skleněného stropu, který znamená neviditelnou bariéru zpomalující nebo znemožňující kariérní růst žen, postavenou na formálních i neformálních základech. V praxi to znamená, že například pro získání vyššího pracovního místa, musí uchazeči absolvovat týdenní nebo víkendový kurz, který z hlediska časové náročnosti znevýhodňuje ženy, které se zpravidla musí starat o domácnost.

Naopak tzv. efekt skleněného výtahu, který jde ruku v ruce s efektem skleněného stropu, se vyskytuje nejvíce ve feminizovaných profesích a urychluje kariérní postup zpravidla mužů na základě neviditelných mechanismů. Při výběrovém řízení jsou například vůči mužům používána ne tak přísná kritéria

¹⁸² PAVLÍK, P., SMETÁČKOVÁ, I. *Analýza odměňování žen a mužů ve školství*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2006. ISBN 80-903331-6-8. s. 3.

¹⁸³ Tamtéž, s. 7.

výběru jako vůči ženám. (Například nemusí splňovat požadovanou délku praxe, ovládat tak zdatně světový jazyk apod).¹⁸⁴

Na závěr této kapitoly můžeme dodat, že počet žen učitelek na všech typech škol převyšuje počet jejich mužských kolegů (s výjimkou učitelů vysokých škol). Obecně můžeme konstatovat, že čím vyšší stupeň vzdělání škola poskytuje, tím se snižuje procento žen-učitelek.

Přesto jsou všechny kategorie učitelské profese jsou výrazně feminizované. V mateřských školách je feminizace takřka absolutní.

Dle Průchy 2009, tento trend pokračuje v časovém vývoji 15-ti let. Z pohledu dlouhodobějšího srovnání je feminizace školství ještě výraznější. V roce 1954 bylo na základních školách 55,3% učitelek. Jak vyplynulo z výše uvedených odstavců, v roce 2010 působilo na ZŠ 86% učitelek. Z čehož vyplývá, že feminizace učitelské profese se v České republice zvyšuje.¹⁸⁵

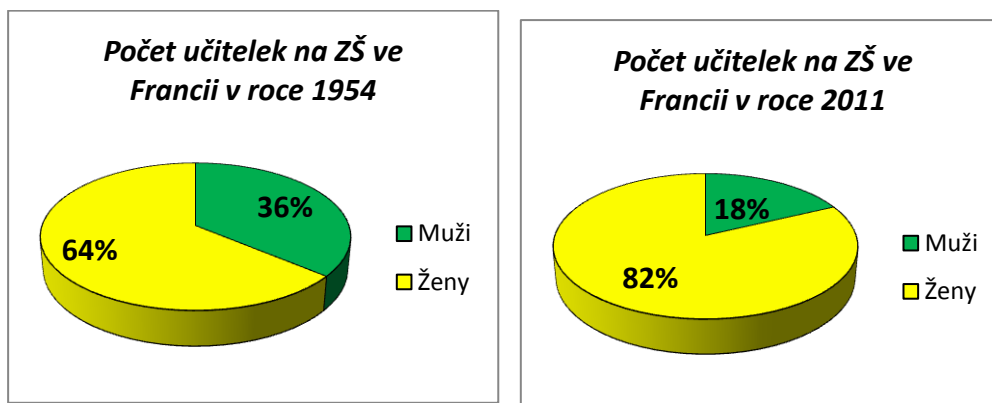
¹⁸⁴ VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L. Učitelské sbory z genderové perspektivy. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0, s. 40-41.

¹⁸⁵ *Školství pod lupou 2010*. Praha: ÚIV, 2011. Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/file/21212_1_1/>

7 Feminizace v porovnání se zeměmi OECD, zvláště s Francií

Stejně jako Česká republika, tak i Francie se potýká s vysokou feminizací školství. Zatímco ve Francii v roce 1954 působil na základní škole 64% učitelek, výzkumy z roku 2011 ukazují nárůst učitelek až na 82%. Na soukromých školách učí až 91% učitelek.

Pro názornost, uvádíme data v následující tabulce.

Obrázek 11 Zastoupení učitelek ve sboru na ZŠ ve Francii, zdroj: <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2011/09/07/>

V posledních letech, jedná francouzská vláda o problému feminizace školství a chce docílit vyváženého počtu učitelů a učitelek ve školách. Jeden z hlavních nástrojů jak přilákat více mužů do školství bude zvýšená mzda. Velkou nevýhodou žen učitelek je fakt, že do školství přicházejí kvůli většímu počtu volných dnů a možnosti zkráceného pracovního úvazku. Vláda tímto opatřením chce podpořit učitele, kteří se budou 100% angažovat ve své práci a budou učit ve školách na plný úvazek.

Nejen ve Francii, ale i ostatní země OECD se potýkají s vysokým procentem učitelek. V roce 2002, učilo ve všech zemích Evropské unie více než 70% učitelek na primární úrovni škol (ISCED 1), v Itálii, Lotyšsku, Litvě a Slovinsku tento počet dosáhl až na 95%. V nižším sekundárním vzdělávání (ISCED 2), je procento učitelek přece jen nižší, ale stále tvoří značnou část. V České republice, Lotyšsku, Litvě a Maďarsku učí až 80% žen na základní škole. Oproti tomu v Německu, Irsku, Anglii a na Maltě představují ženy kolem 59% všech pedagogů. Na středních školách není procento učitelek tak vysoké, ale stejně mají stále početní převahu nad muži. Ve Francii, Rakousku, Švédsku, působí kolem 50% žen, v Lotyšsku 76%.

Výjimkami jsou Německo, Malta, Norsko a Island, kde jsou početněji zastoupeni muži. Ženy tvoří méně než polovinu vyučujících.¹⁸⁶

Francouzská vláda se zabývá otázkou proč se ve školství vyskytuje relativně vysoké procento žen a jen tak málo mužů. Příčin může být několik. Dle francouzských periodik, učitelské povolání ztratilo svou prestiž. Dnešní společnost je zaměřena hlavně na peníze, ne na moc vědění. Panuje zde přesvědčení, že předávání znalostí, výuka, je něco druhotného.¹⁸⁷

Za druhé, žáci přicházejí z čím dál více různorodých prostředí, je stále těžší sjednotit třídu jako skupinu a učitelské povolání se stává obtížnější.

Za třetí, muži získají více finančních prostředků ve vědeckých oborech. Muži si vybírají povolání také dle sociální prestiže. Naproti tomu ženy, preferují povolání, která jim nabízí možnost být brzy doma, aby se mohly starat o děti, trávit letní prázdniny společně s dětmi.¹⁸⁸ K feminizaci učitelské profese dochází mimo jiné i proto, že se ženy učitelky spokojí i s nižším platem. Dosáhnout vyváženého poměru mezi učitelkami a učiteli bude v následujících letech těžké, protože muži-učitelé nemají mnohdy kvůli nízkému platu o toto povolání zájem, proto francouzská vláda směřuje svá opatření k navýšení platů.

Vyváženého poměru učitelů a učitelek, je mimo jiné důležité dosáhnout i z toho důvodu, že školní prostředí představuje pro děti určitý reprezentační vzorek lidské společnosti. Tohoto názoru je zastáncem i pedagog Jean-Louis Auduc¹⁸⁹, který ve své práci „Zachraňme chlapce“, poukazuje na fakt, že jsou silně feminizovány profese dotýkající se dítěte v jeho dětství i dospívání. Během školní docházky si tak chlapci mnohdy nemohou nalézt své mužské vzory, se kterými by se mohli identifikovat. Přičteme-li k tomu fakt, že hodně rodin je neúplných, kde děti vyrůstají pouze s matkou a nemají mužský vzor ani v rodině, je problém feminizace školství o to závažnější. Chlapci získávají pocit, že jsou stále ukryti pod

---

¹⁸⁶ EURYDICE, *Klíčové údaje o vzdělávání v Evropě 2005*. ÚIV : Praha, 2007. ISBN 92-894-5040-1. s. 235 - 236.

¹⁸⁷ Atlantico [online]. c. 2011. Poslední revize 2012. [cit. 2012-10-15]. Dostupné na WWW : <<http://www.atlantico.fr/decryptage/feminisation-metier-enseignant-semble-nefaste-pour-eleves-masculins-179111.html>>

¹⁸⁸ Atlantico [online]. c. 2011. Poslední revize 2012. [cit. 2012-10-15]. Dostupné na WWW : <<http://www.atlantico.fr/decryptage/feminisation-metier-enseignant-semble-nefaste-pour-eleves-masculins-179111.html>>

¹⁸⁹ Francouzský specialista na vztahy mezi školou a rodinou.

maminčinou sukni a nechají se zastínit děvčaty. Na základě této premisy existuje i názor, že chlapci mimo jiné i z tohoto častěji opakují třídu nebo neodmaturují.

Jiný názor poukazuje na to, že pro školní úspěch dítěte je více důležitější dobrý vztah mezi žákem a učitelem/učitelkou než pohlaví učitele. Školní neúspěšnost se potencionálně nejvíce dotýká rizikových skupin dětí pocházejících z multikulturního sociálně znevýhodněného prostředí (např. rodiny přicházející do Francie z bývalých francouzských kolonií). Do popředí vystupuje problém zejména muslimských rodin, kde žena má nízký společenský statut. Děti, zejména chlapci respektují mužské autority a tudíž ve škole obtížně respektují ženskou autoritu.¹⁹⁰

Někteří autoři uvádí, že muž-učitel má oproti učitelce výhodu. U dětí na první pohled vzbuzuje respekt. Ale ani tento názor nemá obecnou platnost. I muž-učitel se může potýkat s nekázní žáků ve svých hodinách. Autorita tedy není jen otázkou pohlaví, ale zejména osobnosti učitele, jeho opravdovostí v přístupu k žákům a otevřenosti v komunikaci.¹⁹¹

---

¹⁹⁰ *Le Figaro* [online]. c. 2011, poslední revize 2012, [cit. 2012-10-15]. Dostupné na WWW: <<http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2011/09/07/01016-20110907ARTFIG00651-le-debat-sur-le-feminisation-de-l-enseignement-est-lance.php>>

¹⁹¹ *Le Figaro* [online]. c. 2011, poslední revize 2012, [cit. 2012-10-15]. Dostupné na WWW: <<http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2011/09/07/01016-20110907ARTFIG00651-le-debat-sur-le-feminisation-de-l-enseignement-est-lance.php>>

8 Možné příčiny a důsledky feminizace školství

Množství zastoupení žen v profesi je považováno za statistický ukazatel a také za socioprofesionální jev, který svědčí o charakteru profese. Pro oblast školství je typická feminizace. V ČR dosahuje feminizace školství v současné době nejvyššího počtu v předškolních zařízeních (100%) a na základních školách (cca 80%).

Možné příčiny feminizace školství je nutné spatřovat v kontextu historického postavení ženy nejen ve školství, ale obecně s historickým postavením a zastávanou rolí ženy v rodině a ve společnosti. Prvním významným mezníkem, jak z naší práce dále vyplývá, je průmyslová revoluce, která otřásla stusem rodiny jako samostatné, soběstačné, hospodářské jednotky. V domovech se snižovala potřeba domácí rukodělné ženské práce a naopak se začala zvyšovat potřeba peněz na nákup spotřebního zboží. Jako postupně překonané se jeví názory o přirozené dělbě práce mezi muži a ženami, o zvláštních vlastnostech ženy, které ji neumožňují pracovat mimo domácí sféru.

Postupně se setkáváme s faktem nutnosti zapojení žen do pracovního procesu. Pro ženy nebylo jednoduché skloubit chod domácnosti a péči o děti se zaměstnáním. Pokud ženě dovoľovala finanční situace zůstat doma a starat se „pouze“ o chod domácnosti a manžela, učinila tak.

Poválečná léta jsou mimo jiné dalšími významnými mezníky, které se promítly do postavení a role ženy v rodině a ve společnosti. Po 2. světové válce dochází i k tomu, že dvě třetiny žen v českých zemích opouští své povolání a vrací se zpět do domácností, k dětem, k manželům, k rodině. Tato skutečnost je podporována jak státem tak veřejností. V průběhu padesátých let se stává obrazem pracující ženy, dělnice v průmyslu nebo rolnice v zemědělství. Ženy pronikají do průmyslu a zemědělství a obsazují pozice s nízkým sociálním statusem.

S nástupem let šedesátých se obraz dělnice mění na model pracující ženy jako úřednice, která pracuje za nižší mzdu, bez těžké manuální práce, která ji finančně zajistí. Ženy začínají pracovat také ve službách, dále se postupně prosazují v sedmdesátých a zejména osmdesátých letech ve školství v resortu školství, zdravotnictví, peněžnictví, obchodu a služeb. Žena už není viděna jako těžce pracující dělnice, ale jako žena pracující nejčastěji v terciárním sektoru a ve

službách. Pracovní aktivita žen byla podporována z důvodů nedostatku mužských pracovních sil anebo nemožnosti uživit rodinu z jednoho platu.¹⁹²

Další možnou příčinou vysokého procenta žen ve školství může být „*vliv patriarchálních postojů ve společnosti na sociální status prací, které by převážně měly vykonávat ženy*“.¹⁹³

Muži mnohdy odcházejí ze školství a volí raději profese, které jim umožní rozvoj intelektuálního potenciálu a kariérního postupu, včetně vyššího finančního ohodnocení. Učitelství nenabízí dostatečný kariérní postup, který je od mužů společností a tradicemi vyžadován. Nesmíme opomenout ani nižší platy, které mužům jako „živitelům rodiny“ nestačí a tak uvolňují svá místa ve školství ženám, které se s nižší mzdou spokojí.¹⁹⁴

Mezi další příčiny může patřit i ta skutečnost, že chlapci jsou ve škole obklopeni učitelkami-ženami, tudíž považují učitelství za ženskou profesi a tím pádem ani v budoucnu při výběru vysoké školy nejsou dostatečně motivováni mužskými vzory k této profesi.

Takzvaně ženské profese se začínají mnohdy odlišovat už v přípravném vzdělávání. Tento jev se ukazuje jednak ve vyšším zájmu studentek než studentů o studium pedagogické fakulty a také úbytkem učitelů-mužů po absolvování VŠ, kdy nenastoupí na učitelská místa a věnují se raději jiné profesi. Zde je na místě položit si otázku proč muži preferují jiné zaměstnání a nevěnují se učitelství, které vystudovali? Odpovědí může být několik:

- „*Muži neinklinují k profesím, které mají nižší společenský status nebo nejsou typicky „mužské“ nebo v nich převažují ženy.*“
- „*Muži mají mnoho jiných zájmů, než aby se zaměstnávali pouze školou jak v pracovní době, tak mimo ni, což se u učitelství běžně předpokládá.*“
- „*Učitelské platy jsou muži považovány za nedostačující pro obživu rodiny.*“

---

¹⁹² ČERMÁKOVÁ, M. Zaměstnanost, pracovní kompetence a perspektivy české pracující ženy. In: MARÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny*. Praha: Slon, 2000. ISBN 80-85850-93-1, s. 83-87.

¹⁹³ VAŠUTOVÁ, J. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-082-4. s. 46.

¹⁹⁴ VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L. Učitelské sbory z genderové perspektivy. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0, s. 38.

- „Mnozí učitelé-muži mají ještě jiná zaměstnání, aby udrželi životní standart rodiny“.
- „Muži nemají většinou osobnostní předpoklady pro pedagogickou práci s mladšími věkovými kategoriemi žáků“.
- „Vyšší zastoupení učitelů-mužů je na středních odborných školách a gymnáziích, což je v souladu s vyšší prestiží středoškolského učitele v hierarchii kategorií učitelů“.¹⁹⁵

Toto všechno jsou možné argumenty, kvůli kterým muži nevykonávají učitelskou profesi.

Naproti tomu existuje celá řada žen, které se rozhodly stát se učitelkou. Ženy si ve výkonu učitelské profese splní kromě elementární motivace pracovat s dětmi a mládeží i další své potřeby (například pečovatelsví, vychovatelství). Důvody žen pro výkon učitelství mohou být:

- „Ženám vyhovuje zaměstnání, které je sice méně placené, ale přináší jistotu státního zaměstnance“.
- „V učitelské profesi je za výhodu považováno dlouhé období prázdnin, ačkoliv ve výzkumném záměru se nepotvrdilo, že toto hledisko je rozhodující pro volbu profese. Nicméně je známo, že hraje pozitivní roli v situaci rodiny s dětmi. Výhodu prázdnin ocení daleko více ženy jako matky“.
- „Láska k dětem uváděná učiteli jako podstata profese se překrývá s mateřskými emocemi. Role matky je projektována do role učitelky“.

Ženy považují profesi učitelky za příhodnou ke spojení zaměstnání, rodinného života a výchovy vlastních dětí. Ve společnosti také panuje přesvědčení, že ženy se k výkonu učitelské profese lépe hodí, protože jsou vybaveny vhodnějšími dispozicemi.¹⁹⁶

„Na zastoupení žen v profesi má vliv stupeň vzdělání a věk žáků i zaměření vzdělávací instituce. Stoprocentní feminizaci vykazují předškolní zařízení, na prvním stupni ZŠ již působí nepatrné procento mužů (přibližně 10%) a jejich počet

---

¹⁹⁵ VAŠUTOVÁ, J. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno : Paido, 2004. ISBN 80-7315-082-4. s. 46.

¹⁹⁶ VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L. Učitelské sbory z genderové perspektivy. In: SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0, s. 38-40.

pak stoupá na druhém stupni ZŠ (přibližně 20%) a dále na středních školách (téměř 50%)¹⁹⁷.

Feminizace školství může mít přímé i nepřímé dopady na výchovně-vzdělávací proces. Mimo jiné učitelky vštěpují učitelské profesí charakteristické rysy, které se projevují v pedagogickém rozhodování, chování a jednání. Negativními rysy, které mohou nevhodně působit na žáky jsou například nedůvěřivost, nerozhodnost, citovost, úzkostlivost, přehnaná pečlivost, hysteričnost. Na druhé straně se pozitivně projevuje ve výchovně-vzdělávacím procesu empatie, citlivost, laskavost, vlídnost, trpělivost, hravost. Mladší žáci lépe přijímají učitelky, s největší pravděpodobností jim vyhovuje mateřsky laděný přístup. Naproti tomu u starších žáků může „žensky“ laděný přístup vyvolávat u některých žáků negativní postoje, někdy i hrubé a nevhodné chování vůči učitelkám. Rovněž někteří rodiče se chovají k učitelkám nadřazeněji a agresivněji než jak by si dovolili k učitelům. Dle expertů by posílení mužské části učitelského sboru prospělo jak samotné profesi učitelství, tak interpersonálním vztahům i samotnému klimatu ve škole.¹⁹⁸

Dalším důsledkem feminizovaného prostředí ve škole může být negativní dopad na žáky/ně z hlediska jejich utváření genderových představ. Připočteme-li k tomu fakt, že v dnešní době se setkáváme s poměrně vysokou rozvodovostí párů, chybí dětem i doma mužský vzor, je feminizace školství o to závažnější. Dětem tak mohou chybět reálné maskulinní vzory, které mnohdy hledají v nevhodných filmech, celebritách a počítačových hrách a jiné.

---

¹⁹⁷ VAŠUTOVÁ, J. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno : Paido, 2004. ISBN 80-7315-082-4. s. 46.

¹⁹⁸Tamtéž, s. 47.

9 Závěr

V naší práci jsme se zabývali vývojem feminizace školství. Role a postavení žen ve společnosti prošlo řadou změn, které zdánlivě na první pohled nesouvisely s feminizací školství, avšak jak z naší práce výše vyplývá, dopad na ni měly. Postupné prosazování práva žen na vzdělání jim otevírá možnost uplatnění na trhu práce. Opouští tak pouze doménu domácích prací a péče o muže a děti.

Dalším důležitým mezníkem jsou poválečná léta, která kladou na ženy vysoké nároky. Muži bojovali na frontě, někteří se z ní nevrátili a ženy se musely umět postarat o obživu a výchovu dětí. Postupně nachází uplatnění zejména ve službách, školství, zdravotnictví a sociálních službách. Důvodem jsou zřejmě jejich osobnostní predispozice jako pečlivost, trpělivost, starostlivost, empatičnost k výkonu těchto povolání.

Procento učitelek na základních školách stoupá zejména od 60. do 80. let 20. století, kdy učitelky ve sborovnách tvoří 80% učitelského sboru. Poslední naše zkoumané statistické údaje z roku 2010 ukazují, že procento žen na ZŠ vzrostl o 4% a činí tak 84%.

Z další analýzy statistických dat vyplývá, že dochází k poklesu učitelek na těch školách, kde je zapotřebí odborné a specifické vzdělání. Tento fakt se v praxi projevuje skutečností, že na ZŠ připadá v průměru na jednoho učitele-muže více jak pět učitelek, zatímco na všech středních školách připadají v průměru na jednoho učitele-muže „ne celé“ dvě učitelky.

Dále jsme zjistili ze statistických ročenek školství, že v roce 1950 studovalo na VŠ téměř 80% studentů a 21% studentek. Postupným vývojem došlo v roce 2005 ke zlomu. Počet studentek převýšil počet studentů. Do námi sledovaného roku 2010 se tento trend převažujícího počtu studentek udržuje.

Pro nás zajímavým zjištěním je konstatování, které vyplývá rovněž ze statistických ročenek školství, že počet studentek na PedF UK ve sledovaném období 2000 až 2011 je téměř konstantní. Naproti tomu počty studentek na ČVUT Praha se ve sledovaném období postupně zvyšují. Zájem studentek o studium na VŠ technického směru stoupá.

Příčiny toho, že se setkáváme s převažujícím počtem učitelek ve školství, zejména na mateřských školách a základních školách, souvisí bezesporu s řadou

faktorů, mimo jiné i toho, že finanční ohodnocení učitelů v ČR se pohybuje okolo 24 000Kč.

Diplomová práce si nekladla za cíl postihnout veškeré faktory, které přispívaly a přispívají k feminizaci školství, ale přesto se domníváme, že přes obsáhlost tématu feminizace školství se nám podařilo analyzovat a sumarizovat některá statistická data, ze kterých jsme vyvodili dílčí zjištění, která nám pomohla přiblížit složitou problematiku feminizace školství.

Použitá literatura:

- BUREŠOVÁ, J. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. ISBN 80-244-0248-3.
- ČADKOVÁ, K., LENDEROVÁ, M., STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.
- ČSÚ. *Základní školství v ČR (Retrospektiva let 1780-1989)*, 2. vydání. Praha: ČSÚ, 1991.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, SLOVENSKÝ STATISTICKÝ ÚSTAV, FEDERÁLNÍ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Statistická ročenka ČSR 1975*. Praha: Alfa, 1975.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, SLOVENSKÝ STATISTICKÝ ÚSTAV, FEDERÁLNÍ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Statistická ročenka ČSSR 1985*. Praha: Alfa, 1985.
- DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- EURYDICE, *La profession enseignante en Europe : Profil, métier et enjeux. Rapport IV: L'attractivité de la profession enseignante au XXIe siècle*. Bruxelles: Eurydice, 2004. ISBN 2-87116-372-3.
- EURYDICE, *Klíčové údaje o vzdělávání v Evropě 2005*. ÚIV : Praha, 2007. ISBN 92-894-5040-1.
- HAŠKOVÁ, H., KŘÍŽKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, H., RADIMSKÁ, R. *Rovné příležitosti mužů a žen při sladování práce a rodiny?* Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003. ISBN 80-7330-048-6.
- HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.
- HAVLÍK, R., KOŤA, J., SPILKOVÁ, V., ŠTECH, S., ŠVECOVÁ, V., TICHÁ, M. *Učitelské povolání z pohledu sociálních věd*, Praha: PedF UK, 1998. ISBN 80-86039-72-2.
- HORSKÁ, P. *Naše prababičky feministky*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-380-0.
- HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X.
- JANĎOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
- KLEŇHOVÁ, M., ČUDOVÁ, H., DUŠKOVÁ, M. (ed.) a autorský kolektiv. *Historická ročenka školství v České republice 1953/54 – 1997/1998*. Praha: ÚIV, 1998. ISBN 80-211-0291-8.
- LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

- LENDEROVÁ, M., KOPIČKOVÁ, B., BUREŠOVÁ, J., MAUR, E. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.
- LENDEROVÁ, M. a kol. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.
- LIPOVETSKÝ, G. *Třetí žena. Neměnnost a proměny ženství*. Praha: Prostor, 2007. ISBN 978-80-7260-171-4.
- MALÍNSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri/Slon, 2005. ISBN: 80-7277-295-3.
- MAŘÍKOVÁ, H. (ed.). *Proměny současné české rodiny*. Praha: Slon, 2000. ISBN 80-85850-93-1.
- MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A KULTURY. *Statistika školství a kultury 1965*.
- MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A KULTURY. *Statistika školství a kultury 1953-1958*.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- PAVLÍK, P., SMETÁČKOVÁ, I. *Analýza odměňování žen a mužů ve školství*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2006. ISBN 80-903331-6-8
- PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*, Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0607-9. s. 224.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-503-5.
- PRŮCHA, J., *Učitel*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-621-7.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1.
- SKÁLOVÁ, H. (ed.) a autorský kolektiv. *Genderovou optikou: zaměřeno na český vzdělávací systém*. Praha: Gender Studies, 2008. ISBN 978-80-86520-28-5.
- SMETÁČKOVÁ, I. a kol. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-87110-01-0.
- STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ ČSR. *Statistická ročenka ČSR 1960*. Praha: SNTL, 1960.
- STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ ČSR. *Statistická ročenka republiky Československé 1959*. Praha: Orbis, 1959.
- ŠVECOVÁ, J., VAŠUTOVÁ, J. *Problémy učitelské profese ve světě*. Praha: ÚIV, 1997.
- ÚSTAV ŠKOLSKÝCH INFORMACÍ. *Statistika školství 1968/1969*.
- ÚSTAV ŠKOLSKÝCH INFORMACÍ. *Statistika školství 1973/1974 ČSR*.
- ÚSTAV ŠKOLSKÝCH INFORMACÍ. *Statistika školství 1977/1978 ČSR*.

- ÚSTAV ŠKOLSKÝCH INFORMACÍ. Statistika školství 1980/1985 ČR.
- ÚSTAV ŠKOLSKÝCH INFORMACÍ. Statistika školství 1985/1986 ČR.
- ÚSTAV ŠKOLSKÝCH INFORMACÍ. Statistika školství 1988/1989 ČR.
- ÚSTAV ŠKOLSKÝCH INFORMACÍ. Statistika školství 1990/1991.
- ÚSTAV PRO INFORMACE VE VZDĚLÁVÁNÍ. *Statistická ročenka školství 2002-03: výkonové ukazatele*. Praha: ÚIV, 2003. ISBN 80-211-0444-9.
- ÚSTAV PRO INFORMACE VE VZDĚLÁVÁNÍ. *Statistická ročenka školství 2005-2006: výkonové ukazatele*. Praha: ÚIV, 2006. ISBN 80-211-0509-7.
- ÚSTAV PRO INFORMACE VE VZDĚLÁVÁNÍ. *Statistická ročenka školství 2008-2009: výkonové ukazatele*. Praha: ÚIV, 2009. ISBN 978-80-211-0574-4.
- ÚSTAV PRO INFORMACE VE VZDĚLÁVÁNÍ. *Statistická ročenka školství 2009-2010: výkonové ukazatele*. Praha: ÚIV, 2010. ISBN 978-80-211-0596-6.
- VAŠUTOVÁ, J. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno : Paido, 2004. ISBN 80-7315-082-4
- VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-18-0.

Internetové zdroje:

- Atlantico [online]. c. 2011, poslední revize 2012, [cit. 2012-10-15]. Dostupné na WWW : <<http://www.atlantico.fr/decryptage/feminisation-metier-enseignant-semble-nefaste-pour-eleves-masculins-179111.html>>
- Blog.respekt.cz [online]. c. 2010, poslední revize 2012, [cit. 2012-10-14]. Dostupné na WWW : <<http://ries.blog.respekt.ihned.cz/c1-45944750-rovnost-svornost-bratrstvi-ne-tedy-sesterstvi>>
- ČERMÁKOVÁ, M. Sociologický časopis. *Gender, společnost, pracovní trh* [online]. 1995, č. 1 [cit. 2012-10-15]. s. 17. Dostupné z WWW : <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5168b74405cb38966b8b647b920b2a5c3e431d5d_342_007CERMA.pdf>
- Le Figaro [online]. c. 2011, poslední revize 2012, [cit. 2012-10-15]. Dostupné na WWW : <<http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2011/09/07/01016-20110907ARTFIG00651-le-debat-sur-le-feminisation-de-l-enseignement-est-lance.php>>
- OECD, Teachers' salaries. c. 2012, poslední revize 21. 9. 2012, [cit. 2012-10-16]. Dostupné na WWW : <http://www.oecd-ilibrary.org/education/teachers-salaries_teachsal-table-en>

- PETÁKOVÁ, Z., HAIŠOVÁ, M. Týdeník Rozhlas. *Ženská emancipace v Česku anebo Quo vadis femina?* [online]. 2007, [cit. 2012-10-13]. Dostupné z WWW: <www.quovadisfemina.cz/dl/zenskaemancipacevcesku.pdf>
- Statistické ročenky školství 2002-2010. Praha : ÚIV, 2011. Dostupné na WWW : <<http://archiv.uiv.cz/rubrika/98>>
- Statistické ročenky školství 2005-2011, výkonové ukazatele. Praha : MŠMT, 2011. Dostupné na WWW : <<http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>>
- Školství pod lupou 2010. Praha: ÚIV, 2011. Dostupné na WWW : <http://www.msmt.cz/file/21212_1_1/>
- VODÁKOVÁ, A. Sociologický časopis. *Hodnotový svět ženy a jeho paradoxy* [online]. 1995, č. 1 [cit. 2012-10-15]. s. 41. Dostupné z WWW : <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/100cdfd951938c99102f18f3dad834bd10c4fa9a_345_039VODAK.pdf>